

TEMPEVÖLGY

KULTÚRA – MŰVÉSZET – TUDOMÁNY

2013. DECEMBER

<i>Quasimodo 2013</i>	ZALÁN TIBOR	5
	Kései Berzsenyi-esték	
	SZÖRÉNYI LÁSZLÓ	6
	Laudáció Zalán Tibor verséről	
	ACZÉL GÉZA	7
	(színo)lira	
	SZÉCHENYI ÁGNES	8
	Aczél Géza verséről	
	BOGNÁR ANNA	10
	Leopardi halálára	
	LANCZKOR GÁBOR	10
	Új bor	
	DUKAY NAGY ÁDÁM	11
	Öltöző	
	MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF	11
	Kezdődhetik elölről	
	ORAVECZ PÉTER	12
	Lassulás	
	ZSÁVOLYA ZOLTÁN	13
	Magánéden	
<i>Bertha Bulcsu emlékdíj</i>	CS. KOVÁCS MÁRTA	15
	Mária kútja	
	TÓTH LÁSZLÓ	16
	A Balaton-ember	
	CSONTOS JÁNOS	17
	Balatoni géniusz	
	SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY	18
	Más egek	
<i>Próza</i>	KELECSÉNYI LÁSZLÓ	19
	Emléked lesznek	
	BÜKI ATTILA	26
	Zártkert	
	T. ÁGOSTON LÁSZLÓ	28
	Balin ecetben	
<i>Európa</i>	PÉLI ÁRPÁD	31
	Helvi Juvonen (1919-1959)	
	KOCSIS PÉTER	37
	Hospoda	
<i>Hogy volt</i>	SOLYMÁR JÓZSEF	41
	Horthy Miklós fehér lova	
<i>Költők és művek</i>	BAKONYI ISTVÁN	43
	Beszélgetés Szegedi Kovács Györggyel	
	SZEGEDI KOVÁCS GYÖRGY	45
	Most így / A nagy átkelés	
	GAÁL ANTAL	47
	Életutak / Credo	
	BÚZÁS HUBA	48
	Gödörbe löve	
	PETRÓCZI ÉVA	49
	Monet üzenete / Szeged, 1970	

	PIENTÁK ATTILA	50
	Próba / Vágy	
	DIENES ÉSZTER	51
	Vallomások a költőről	
	RÉTI GYÖRGY	53
	Minden út Rómába, Bogliascóba, majd (talán) Balatonfüredre is vezet	
<i>Műhely</i>	SZ. TÓTH GYULA	59
	A határtalan szerelem partjai	
	PAPP BOGLÁRKA	63
	Az otthonlét elbeszélhetősége Márai Sándornál	
	FÖLDESZ GABRIELLA	75
	Márai Sándor három színműve	
	AMACZINÉ BÍRÓ ZSUZSA	80
	A Kiskunság című vers Petőfi költészetében	
<i>Művészet</i>	LEGÉNDY PÉTER	83
	A konfári „filozófia”	
<i>Könyvekről</i>	RÓZSAFALVI ZSUZSANNA	87
	Egy fotográfus naplója (Móricz utolsó éveiről és a Csibe-ügyről)	
	MADARÁSZ IMRE	89
	Lélek és irodalom: Németh László útja az Irgalom felé	
	BARANYAI KATALIN	90
	A felfokozott érzékenyséű költő (monográfia Petróczi Éváról)	
	KELLEI GYÖRGY	92
	Orvénylő évek fényében és árnyékában (Gyárfás Endre új könyvéről)	

E számunkat: *Konfár Gyula* rajzaival illusztráltuk

Budai Katalin emlékére

Éppen a Tempevölgy szeptemberi száma megjelenésének napján autóbalesetben elhunyt szerkesztő bizottságunk tagja, Budai Katalin. Sokoldalú alkotó egyéniség volt. Író, szerkesztő, kritikus, irodalomszervező – mindig, mindenben a magyar irodalom értékeit tartotta szem előtt, tartotta valamennyiünk és önmaga létezése mértékének. Balatonfüredet kedves városának nevezte, számos rendezvényen volt jelen, s lapunkat az ötlet felvetődésétől kezdve mindvégig támogatta. Sajnos, a „mindvégig” most a rá emlékezést jelenti...

A szerkesztőség

Számunk szerzői:

Aczél Géza költő, Debrecen • Amacziné Bíró Zsuzsa pedagógus, Bp. • Bakonyi István kritikus, irodalomtörténész, Iszkaszentgyörgy • Baranyai Katalin tanár, PhD hallgató, Bp. • Bognár Anna irodalomtörténész, Bp. • Búzás Huba költő, Veszprém • Büki Attila költő, festőművész, Bp. • Csontos János költő, Bp. • Cs. Kovács Márta jogász, író, Bp. • Dienes Eszter költő, Törökszentmiklós • Dukay Nagy Ádám költő, Bp. • Földesdy Gabriella színháztörténész, Bp. • Gaál Antal költő, Balatonfüred • Helvi Juvonen finn költő (1919-1959) • Kelecsényi László író, Bp. • Kellei György újságíró, író, Balatonfüred • Kocsis Péter író-műfordító Cesky krumlov (Csehország) • Lanczok Gábor költő, Balatonhenye • Madarász Imre irodalomtörténész, Debrecen • Matyikó Sebestyén József költő, Siófok • Oravecz Péter költő, Bp. • Papp Boglárka egyetemi hallgató, Bp. • Petróczi Éva költő, Bp. • Péli Árpád tanár, műfordító, Szentendre • Pienták Attila költő, irodalomtörténész, Bp. • Réti György történész, közíró, Bp. • Rózsaferfalvi Zsuzsanna irodalomtörténész, Bp. • Solymár József író, Solymár • Sz. Tóth Gyula tanár, Bp. • Száraz Miklós György író, Bp. • Szegedi Kovács György költő, Sárszentmihály • Széchenyi Ágnes irodalomtörténész, Bp. • Szörényi László irodalomtörténész, Bp. • T. Ágoston László író, Bp. • Tóth László költő, műfordító, Dunaszerdahely • Zalán Tibor költő, Bp. • Zsávolya Zoltán költő, szerkesztő, Bp.

Zalán Tibor

KÉSEI BERZSENYI-ESTÉK

Régi kedvek merre sodortak évek
s régi évek kedvei merre tűntek
Régi órák versei mind hallgatnak
s hallgatok én is

egyre többet nappalon s éjeken át
Por borítja asztalomon felejtett
könyveim mind tán csak a vén Horácon
alszom el olykor

Gazdaságom mind kevesebb örömmel
könyvelem és sort sor alá – hibásan –
kőrmölök jó dactilusok helyett Lám
ez a paraszt-lét

Még ha engem a szerelem megértne
bár elért talán de cseléd a lányka
hiva légyen bárkiként a papíron –
Marcsa szegény csak

Őszi estvén éji bogár ha zúg és
friss must lének illata fölszivarog
vén diófám árnyai közt megbontom
friss rokolyáját

és midőn kedvem lelohad mint az tűz
s a gyereklélek nagyokat sóhajtvá
arrébb táncol bús levelem megírom
Lollim a címzett

„Én hogy élek azt ne akard már tudni
hű barátném sóhajaimra sóhajt
vissza hozzám küldeni nem kell Vigasz
hűs tenyeredben

képzeletben könnyeimet fűrosztnöm
ujjaiddal játszsz a hajamban el még
így maradjunk szárnyas idő fölöttünk
míg tovalebber”

Szöleim levét sem iszom már kedvvel
néha rám nyit s megmosolyog barátom
az kivel rég víg borozásokkal telt
estve s a hajnal

Ritkul egyre látogatása – látja
asztalunkra már Zsuzsa asszony a' bort
pincéből fel kényszeredetten hordja
lökve élénk csak

És a múzsák hűtlenedettek hozzám
tintatartóm bédugaszolva szárad
messze nézek zúg Boreas s e tájat
mégse veré fel

többé És hogy életem álorcája
béborult már nem nyitogat rám más sors
várakozni semmire sincs már itt hol
hallgat a Múzsza

LAUDÁCIÓ ZALÁN TIBOR VERSÉRŐL

A díjnyertes költő tavaly megjelent, *Fáradt kadenciák* (Kortárs Kiadó) című verskötetének egyik vezérmotívumának már a költői elhallgatás veszélyével folytatott heroikus küzdelmet tekinthetjük. Noha a kötet utolsó darabjaiban már főlrémlik egy talán elvileg mégiscsak lehetséges párbeszéd – párbeszéd, mégpedig Istennel –, de ez is inkább a jelen poklához képest idillikusan ábrázolt múltra vonatkoztatható. Nagyon kevés író, illetve művésznév fordul elő ebben a kötetben; részben azért, mert Zalán részben egy József Attila redivivus szerepében beszél, részben azért, mert inkább zenei példákat talál megfelelőnek: „Zenéről beszél Bachról és Mozart / emberek közé hátrált s megpróbált / úgy élni, ahogy élnek mások is / Kék gyöngyét nézi s retteg hogy hamis // vagy a gyöngy vagy a könny ami színezi / Taszítja minden ami még emberi.” (9. vers) Magyar irodalmat, amely teljesen saját és mégis, egyúttal egy Berzsenyi redivivus alkotása. Hogy igazán értékelhessük, csak találomra sorolnék fel néhány verscímet (mindegyik alapvető, de Berzsenyinéél egyébként minden vers az): *Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás; Kisfaludy Sándorhoz; Horác; Bacchushoz; Horatiushoz; Magányosság; Keszthely; Az élet dele; Az ifjúság; Barátimhoz*; de meg kell szakítanom a felsorolást, mert kifutnék az időből. Azért hadd idézzek az utoljára említettből: „Álmaim tűnnek, leesik szememről / A család fátyol, s az aranyvilágnak / Rózsaberkéből sivatag vadon kél / Zordon időkkal: // Hol csak a külszín fedí a valóság / Pusztá országát bitor állapelben: / Ámde a bölcsnek beható szemével / Játszani nem mer. // Látja a Virtust letapodva nyögni, / Látja a Bűnnek koronás hatalmát, / Sokrates méregpoharát s Tibérnek / Trónusa mocskát! // Látja, és keblét szomorún bezárja, / Nem szeret semmit, de nem is gyűlölhet; / Szíve óhajt még, de üres vadonban / Hal ki nyögése.” Azért tartom ezt a legjellemzőbb idézetnek, mert Zalán a saját költeményét azzal a cáfolhatatlannak látszó megállapítással zárja, hogy „hallgat a Múza”. Márpedig Berzsenyi egész költészetének központjában pontosan a múzsák sajátos mítosza áll. Ők jelképezik a művelődés, tehát a művészetek és a tudományok egészének teremtőerejét, azt az erőt, amely az embert felemelte az állati szintről. Még a híres horatiusi képet is megfordítja Zalán, hiszen római őse és mintaképe a saját halhatatlanságát a Capitolium, azaz a Római Birodalom remélt halhatatlanságával köti össze, Zalán pedig Berzsenyi nevében, aki maga is hitte azt, hogy az emberiség és azon belül Magyarország valódi értelemben csak a múzsák segítségével maradhat fenn, fanyarul megállapítja, hogy Capitolium már sehol, de Horác neve fönmaradt. Ám ha a múzsák megtagadják a költőtől az ihletet, akkor egyszer s mindenkorra vége az országnak és vége az emberiségnek is. Zalán verse, mondhatni, ebben az értelemben világvégi vers. Ám reméljünk: Füreden – mint tudjuk – 1821 után még a végleg elalkonyult Berzsenyi is új hitet és reményt merített, hiszen újra és ezúttal utoljára leírta, hogy a Léthe igazából nem a halál, hanem az újjászületés jelképe: „Mint aki a szent Lethe vizébe néz, / Minden földi terhet róla lehullva lát, / S újjá születve nyílt karokkal / Elysion rokon árnyihoz lép: // Így adta vissza életadó ered, / Oh kútfő! Nekem az életet és reményt, / Így ébredék fel, s így ölelt meg / Partidon új öröm, új rokon kéz.” (A füredi kúthoz)

Aczél Géza

(SZINO)LÍRA

címzavak egy torzósztárból

aktatáska

nekem már örökre az marad az aktatáska amelyiket kopott oldalával befelé apám a hivatalból jövet komótosan meglóbálta a súlypontot maga elé talán a kelleténél kissé magasabbra rakva majd hátrafelé a sajtó vállizületre hagyta a lendület visszafogását nincs most terem elemezni a későbbi sok diplomatatás-kás pojácát mert ő már kezdi előlről a korpuszt szinte sosem látja szomorúan előre tekinget és ha a hepehupás köveken olykor megbicsaklik a lába fájdalmasan alá néz a sóstói úti hársfák alatt de édes volt akkor ez a fáradtan hazaérkező pillanat s bár nem láttam jól a mozgásból tudtam mikor kell szaladni majd a tapintat ideje jött el mivel a jó öreg a dohányzást nehezen tudta abbahagyni s miközben leszokásáról zengett a családi fáma titkon dohány illatú zsebeiből még belefüstölt hazáig kacskaringózva a kossuth utcába szemérmesen rajtam a viszkető pattanások mellé ekkor kezdtek megjelenni a tapintatos jelek melyek családi hálózatokba ágyazódva később az elvárhatónál megértőbbre sikeredtek pedig pőfékelve bűvös táskájában már füstölnivalót kerestem ám ahányszor csak belenéztem riadtan láttam hogy üres

aktív

még a művészeteknek is örök dilemmája miként szóljanak a diskurzusba vissza de utálok ezt a fogalmat tán az egyik legrondább premissza ám illik haladni a korról hisz néhány homályló szakmai kiszólás a textusból olyan mint az alapos bablevesben a füstölt sódar mely nem csak fölstilizálja a levet nevet aki nevet a fazék bonyolult kontaktusában oldalról meg is támogatja a teljesség illúziójává avatja az olcsó étket s ha sikerült netán a mű vagy ha nem az alakítástól messze a tudós szemérem akár az olvasó hiába legtöbbször kalandozni volna jó ám visszahúz a konok szerző sorsa mi érdekel kidobható-e a termék önjáróra vagy aktív futkosással menthető e még a selejt melyet nagyjából mindnyájan gyártunk ha van egyáltalán másunk és mikor idők múlásával aláállunk illan el az ember fáradozó kedve a kudarcban talán kevés volt a serteperte ahol meg buzogtak a társak előbb-utóbb ott is kardélre hánytak szinte minden ügyeletes zsenit akkor most ki menekít minket rímfaragókat és kötetlen linket és ki törli le arcunkról a sminket

aktivizál

így az út vége felé már csak a folyamat filozofikus logikája érdekes mikor gyűrött újságlapok dőcögő négyesorosainak úgy örült a szerző mint egy kisgyerek és vitte szeszektől kótyagosan a hírt az éjszakába ide figyeljtek emberek megmozdult bennem a költő általában legyintettek rá vagy ha ellágyultak a sörtől hümmögtek is a cimborák valami elismerést aztán kezdett már komolyabb lapokban alakulgatni a sikeres feredés oda-odanézegetett a szakma ugyan mit nem mer ez a mihaszna bemászni a klasszikus piacra hol néhány pulttal előbb már igazi apostolok fénylenek majd az első nekem öklömnyi betűknek tűnő petit lábjegyzetek és az olomtól kissé maszatos korrektúra s ha a kezdő kötet még nem is volt bőrbe nyúzóva ott virított elől a tömött könyvtárak polcain hisz poézisból akkor még becsülték a kicsit korosodván persze ez a tudat mind gyakrabban kihagyott lapályos tekintetem mögé gyakran mások szóltak be költő vagyok nem csak fogyasztó mára már töredezik a szellemi kép olyan mint egy rosszul kötött kaszkó de pár napra még aktivizál a friss nyomdászág melyből szegény utódoknak nyoma sem marad

ACZÉL GÉZA VERSÉRŐL

Egy rövid verset fognak hallani egy régi *aktatáskáról*. Meg fogja izzasztani az azt előadó színészt, mert a szerző nem használ központosás, a sorokat lapszélről lapszélre írja, igazítja a komputerén. Fal-tól falig líra ez, olyan forma, amelyet Aczél Géza úgy tíz éve kitalált magának és azóta következetesen próbálgatja, hogyan lehet a segítségével lírai önéletrajzot írni. Vers ez, mégis regényféle kerekedik ki belőle, sőt inkább, eposzféle, de olyanfajta már, ami a 20. századi ember sorsát idézi. A 20. század embere *kisember*, tömegember, apró csavarka a történelemben, pótolható, senki. De – ahogy Kosztolányi mondta – egyedüli példány.¹ Joga van szereplővé válni, irodalmi hőssé, ha nem lehet az a történelemben. Keveset tudunk arról, hogyan rezdült meg Odüsszeusz lelke, amikor kelkáposzta főzeléket evett a tabori konyhában. (Aczél Géza *abrak* vagy *menza* címszava foglalkozik ezzel is.)

Köteteinek sora bizonyítja már, hogy Aczél Géza megtalált formája, szóöntő-mintája sikeres. És a kötetek száma pedig azt, hogy a ritkásan induló pálya (1997-ig három kötet és egy válogatás) termőre fordult, ha jól számolom, 2003-tól nyolc kötetet jelent meg, s mindegyike ezzel a formával működött az élményt, s kerekedik belőle valami egészen unikális korrajz, köztörténet és személyiségalakulás, érzelmi és intellektuális leltár elmúlt hatvan évünkről.

Az a legújabb vállalkozása, amelynek egy darabját emelte ki a zsűri, s amely rendre föltűnik irodalmi folyóiratainkban, *szótárlíra*. Címszavakat keres, A–Z-ig, Ablaktól Zsiráfig (gyereklexikon), A-tól Zsótérig (Révai, 39 kötet), A-tól K-ig, L–Zs-ig (Temesi Ferenc). Vers vagy próza ez? Próza ez, epikus líra, elbeszélő eposz, nem tilthatjuk ki a versenyből, csak mert a mindenséget veszi versbe. Ez a forma egy hosszú, önéletrajzi versmondattól kivett szekvencia, az emlékező ember számára jelentést hordozó tárgy, pillanat, elvont fogalom versbe emelése. Amolyan antipoétikus tárgy, milyen lehetett az aktatáska 1960 táján, bőr vagy műanyag? Már „szkáj”? Aktatáska és Odüsszeusz? Aktatáska és Janus Pannonius? Aktatáska és Petőfi? Aktatáska és Ady? Aktatáska és József Attila? Talán, sőt! Aktatáska és Pilinszky? Hmm.

De mi is ez az aktatáska? Egy *apaemlék*. Sok ilyen van az irodalomban, a variáció bőséges. Petőfi *vén zászlótartója*, a szabadságharc forгатagában felismert hős apa. Vagy Kosztolányi *Dezső Kulcs* című novellája, amelyben a gyerek bemegy a hivatalba az illetékosztályon dolgozó apa után a kamrakulcsért, s a mindenre képes dalia helyett egy kis szolgálatkész beosztottat talál ott, nyomorult kis íróasztalnál, kisebb volt, mint a másik ott dolgozóé. Vagy József Attila apahiánya, azzal az utóbb korrigált tévedéssel, hogy még Amerikába sem tántorgott ki, csak Romániában vállalt munkát. És Juhász Ferenc hosszúverse, az olyan szépséges-megrendítő eposz, az *Apám*. (Mellesleg, és nem mellesleg, Juhász Ferenc írt utószót Aczél Géza egy közelmúltbeli kötetéhez, felismerve, hogy Aczél Géza versei, különösen azok, amelyek a főzést, a kulináris élvezet állítják középpontba, „az élet mámorának és szépségének bizonyítékai minden nyomor, elnyomás, rettenet, bánat, kiszolgáltatottság és magány ellenére”.)

A személyes történelem egy mákszemnyi maradványa, vagy legyünk pontosak, hüek a vers tartalmához, dohánylevélmorzsjája kap a díjazott versben kiemelt, önmagánál jóval súlyosabb jelentést. A táská *kopott* belső oldala – az *ismétlődés*, a *rutin*, a *szokás* jelzése a versben. Aztán egy a szó szoros értelmében lendületes lóbáló mozdulat – ez a felszabadult *magabiztosság* jelzése. A láb megbicsaklása – is a *kopás*, az elhasználódás odavetése. A boldog odaszaladás az érkezőhöz, aztán a tapintat ideje, mert miközben a dohányzásról való leszokásról zengett a családi fáma, azonközben... Azonközben hazaféle még elszívott egy-egy cigarettát az apa. Ez a gyengeség, a legyőzni nem tudott szokáshoz való ragaszkodás, a hiány, a *szükség* jelzése. A tapintat mellett a kamaszgyerek *cinkossága* is ott van, titokban füstölnivalót keres a táskában magának, de hiába: nem talál ott semmit.

1/ Kérem a magyar vendégeket, lapozzák el az internetet, és a Holmi internetes oldalán megtalálják Aczél Géza Kosztolányi parafrázisát, az ő Hajnali részegségét. Megéri. 2011/május!

Na, jól elmondtam a verset, bocsánat, s mert ez amolyan hangsúlyosan prózavers az egész alakuló kötet szempontjából is, nem is volt nehéz jól lehúzni a földre. De azért tettem, hogy olvasót toborozzak ennek a csodálatos, a prózai élet emléktelen pillanatainak apró rezdüléseire olyan fogékony költészetnek, Aczél Gézának.

Bognár Anna

LEOPARDI HALÁLÁRA

Eljött a pillanat, a perc, amelyre vágytam.
véget ér a szenvedés, enyhül forró lázam.
Azt hittem, könnyebb lesz elengedni mindent,
most mégis rettegek, maradnék még itt lent.
Hinni volna jó, de lelkem rég elsorvadt,
nem remélem már, hogy felvirrad a holnap.
Megsemmisülés a gyötrő élet után,
ó, bár érne véget szörnyű haláltusám!
Miért kapaszkodom a létbe, ami megcsalt?
Mi marad a költő után, mi marad, ha meghalt...?

Róma, 2013. 05. 21.

Lanczkor Gábor

ÚJ BOR

Mint a hegyoldal tőkái a Csobánc török ostromai idején,
Tarts ki az őszben, ne rohanj ki a lombtalan őszbe,
Hajtsd be a nyájad tirsusszal, frissen metszett Venyigével
Az őszbe, a durva bazaltból épült, perzselt kecskekarámból
Az illatos őszbe bele, fekete nyelvvel mindje mekegje ki:
Érik a szőlő! Omlik a hegy, a szélfosztorgatta diófákkal
Elforog, és mire észbe kap a latin pásztor, magyarul szól
Görög éneke. Nincsen az ősznek ege, se földje:
Venyigéje van, amiről lerabolja a szemeket a seregély,
És ha bejöttek a őszi esőzések, a föld meg az ég is
Összeborul a nyirkos fákkal
Szőlőtőkékkel
Avarral.
Bárki tereli is, a nyáj csak béget. Hallod a szarvast
A bozótban, mint bög? Lezabálja az elhagyatott
Szőlőskertek maradékát, Bög, hogy a vérében
Forrjon ki a must új borrá, állatok, istenek
Egy üdvére: Egészségükre. Párzani kíván.

Dukay Nagy Ádám

ÖLTÖZŐ

*Amikor az épp levetett zakómi zsebeiben
kutatok ceruzavégeket, villamosjegyeket,
elvékonyodott cetliket, széthullott
öngyújtókat, beszáradt szőlőzsírokat,*

*hegyezőket, karcos napszemüveget,
ráncos gesztenyékét, hosszú és rövid,
gyúrt rizspapírokat, acetonszagú
parafadugókat, idegen lakáskulcsokat,*

*apró telefonregiszttert, ismeretlen eredetű
sztanioldarabkát, dohányt, cigarettafiltert,
tollkupakot, szétcincált névjegykártyát,
lányomtól kapott csíkos kavicsot,*

*hogy az épp magamra húzott zsebeibe
átköltöztessenem, mindig úgy érzem,
egy halott ruhájának kihűlt odúiban
neszez sovány, cementszínű kézfejem.*

Matyikó Sebestyén József:

KEZDŐDHETIK ELŐLRŐL

*Árnyék jár a kerten át az üres ólban.
Pusztulat átka a szemételepen,
mint szénfekete szoborcsoportot
bebalzsamozza az őszi lombot,
mint égis ére ének a lemezen.*

*Törött mankóval áll a kút,
zúzott gerincén mély sebek.
Körötte néma vértanúk –
repedt korsók, fél edényfülek.*

Oravecz Péter

LASSULÁS

*Egyszer csak tudni fogod:
a soron következő te vagy.
Előbb fogod tudni, minthogy
fogalmat alkothatnál róla.
Lemaradsz, mert le kell maradnod.
Tudod és kész. Így. Ennyi.
A többiek hátra-hátra tekintgetnek,
szemükben hála és rémület.
Lesznek, akik hezitálnak,
visszamenjenek-e érted.
Elmondhatatlan fájdalom,
ahogy a falka élve darabokra tép.
Lesznek, akik értetlenkednek
majd: mért nem valaki más.
De van-e fontosabb, mint biztonságban
tudni a csetlő-botló borjakat?*

Zsávolya Zoltán

MAGÁNÉDEN

Nekünk akkor is volt hőemberünk, amikor
nem hullott a falura a fehér áldás; apám
kertészkedési hobbija fügebokrot is telepített
a ház előtti lugashoz. Állt aztán papundecliffe,
fóliába csomagolva a délszaki csoda – karcsún,
suta-lányos kísértetiességgel – jóformán
„mandulafácska” – az őszi fagyoktól egész
tavaszig; ezüstösen olvadva bele a havas halálba
maga is, ha úgy adódott, ám idegenesen világot
a sár, a fekete göröngyök által sötétre nyelt,
megkopott fényű holdsugárzásban, ha kutyaugatás,
pelyhepilemke sem tagolta a fagyos csendet. – Mintha csak
Janus, Váradról szánon megint egyszer épp kicsapva el-el-
néztem, pillantásom szárnyával úszva, szobámból
gyakran a törékeny, oda-nem-való alakot. Az utca
túlsó oldalán meg a tejsarnok lebetonozott placca
húzta a tekintetem; hűtőgépe zúgott késő éjjelig, akkor
jött a hengerkamion vételezni; a közvilágítás holdbarázdák
hangulatát keltette ott, szemben velünk. Mi, „gyüttmentek”
szőlőlugassal körítettük még nem is annyira aprócska
„birtokunk”. Dísznövények, tucatnyiféle egzotikus virág,
s gyümölcs is bőven akadt. „Ezeknél” – hangzott a lakosok
véleménye rólunk – „olyan dús minden, hogy el lehet
tévedni”. Nekem először a tejsarnok spontán agórájának
irányában, ahol tavasztól őszi zsinatolt alkonyattal
a különböző nemű ifjúság. Télen mementó:
törékeny, lámpa és hold világította lidérc álhava, fehérsége
– nyáron aztán, fóliátlanul, önmaga sötét-üres ágakéze –
mutatta az utat már a kiskamasznak is a vonzó, nem éppen
„tiltott”, de tévedésekre is éppen időben, vagy talán még
idejekorán bőséges alkalmat adó, vibráló, átellenes táj felé.

MÁRIA KÚTJA

Kinyitom a borítékot, és váratlanul te nézel a szemembe: „Udvardi Erzsébet-emlékkiállítás”. A portré a meghívón a betegség alatt készülhetett. A tekintet még a régi, de a derű már visszahúzódott az arc mögé.

A barna mintás flanelkabátodat viseled. Ez volt rajtad akkor is, amikor áthívtál a műterembe, és egy akvarellre mutattál a festőállványon: „Építsük meg Balázs atya szabadsága alatt. Meglepetésnek!” A képen íves támfalak védelmében házikóforma építmény – ez volt a leendő kút „terve”. Legalábbis ezt nyomtad a kőműves kezébe, amikor fölvonult a munkára. Az öreg mester hosszú percekig vakarta a fejét, mire összeszedte a bátorságát és kimondta: „Művész! Minek jöttem ide harmadmagammal, ha még azt se tudja megmondani, merre hány centi? Hogy ássak én alapot egy festményből?”

„Itt elkezdik” – mutattál a botoddal egy pontra –, „erre folytatják” – ívet rajzoltál a földre –, „a többit meg majd mondom. Végig itt leszek.” Ez utóbbit megnyugtatósnak szántad, és a csikos kempingszék felé biccentettél, amely a tölgyfa alatt állt kinyitva, egy hűtődoboz társaságában. „Sört is hoztam maguknak. Honnan tudjam a centit, amíg nem látom?!”

Balázs atya visszatérése napján korán Sümegcsehibe mentél – még dolgoz van, mondtad. Mi – a mit sem sejtő atyával – jóval utánad érkeztünk. Az ösvény kanyarulatában álltál, szótlán várakozással. Mögötted – ott, ahol tíz napja még fű nőtt – „Mária kútja” fehérlett. A déli napsütés árnyékot sem vetve verődött oda-vissza a frissen meszelt falak között. Az ívek, mint két kitárt kar csobogtak lefelé a lejtőn, ölelésükben tűzpiros muskátlik. Aznap hoztad őket a gulácsi virágostól.

Középen, a házikó fülkéjében Udvardi-festmény. Mária királynői trónusán ül, körötte mezei virágok, ölében a Gyermekek. Az anya ikonarca örzi titkát. Pártás-koronás feje fölött a tizenkét csillag, és szavak – a mi szavaink, minden friss vízért idejáruló imádsága. Ezüst pántlikára írva, arany betűkkel hímezve, két angyalra bízva, hogy zengjen az égben, ha fogytán is az ember, aki imádkozza: „Magyarok Nagyasszonya, könyörögj érettünk...”

2004 óta az Irók Alapítványa, az Irók Szakszervezete, a Balatonfüredi Salvatore Quasimodo Alapítvány meghívásos pályázat formájában hirdeti meg a Bertha Bulesu emlékdíjat, a Balaton természeti és kulturális értékeinek, valamint a térség mai állapotának, sajátosságainak, gondjainak méltó irodalmi bemutatására.

Tóth László

A BALATON-EMBER

A mozgólépcső-kalauznak nemcsak hétköz-, vásár- és ünnepnapokon sem volt csöpp szabad ideje se. Csak a le-föl lét örökös mókuskereke; csak ez a Sziszüphosz-élet. Mégsem panaszkodott, sóhajtozott, s a sorsát sem átkozta soha; élete teljességgel megfelelt neki, és szabadnak érezte magát benne. Még álmodni is megtanult jegykezelés közben, bár álmai a legkevésbé sem mozgólépcsőkről, mozgólépcső-menetjegyekről vagy -utasokról szóltak. *Kérem a jegyeket, kérem a jegyeket* – zsolozsmázta, miközben távol járt mindennapjai fura, arctalan le-föl, föl-le lényeitől. Ilyenkor, maga sem értette, mindig a Balatonnál kötött ki. Ez volt életében az alfa és az ómega, az elindulás és a megtérés két végpontja; e vidék foglalta össze tudatában a tereket és idöket; hegyei, vizei, szelid tágasságai és meghitt zugai teljességérzettel töltötték el, nyüzsgése a léten túli béke, a transzcendens felé kínált neki kiutat. S bár utasai most is gépiesen engedelmeskedtek egyhangú *Kérem a jegyeket...-jének*, benne épp egy vízkorbácsoló, fadöntögető, mennydörgő, villámaid hajigáló, az embert játékszereként ideoda taszigáló, évtizeddel korábbi vihar emléke szembesítette őt saját törpeségével; a másnapra kisimult víztükör és kitisztult égbolt viszont az élet, a létezés mindennapi varázslatát: Isten felérésének s az isteni átélésének, az emberi esendőség és felmagasztalódás egyidejű megélésének csodáját adományozta neki. A Balaton így lett számára külön entitássá, s így vált visszavonhatatlanul Balaton-emberré maga is.

Ekként telt hát élete a mozgólépcső-kalauznak, örökös *Kérem a jegyeket, kérem a jegyeket*jével, akinek bár se hétköz-, se vásár-, sem ünnepnapokon nem volt csöppnyi szabadon magára fordítható ideje sem, szabadnak így érezte magát.

De hogy ő a tóember, nem tudta róla senki sem.

Csontos János

BALATONI GÉNIUSZ

Mélységes mély a Balatonnak kútja. Ezt a mondatot – mint annyi mindent itt, Európa közepén – nem abszolút értelemben kell venni. A tihanyi árok mindössze tizenkét és fél méter mély – mi ez az alpesi svájci és osztrák tavak hat-nyolcszáz méteres örületéhez! Vízbe fulladni itt is, ott is lehet, legfeljebb a puffadó kadáver jár be más utakat. De ha már választani kell, haljunk hazafiasan: válasszuk a labancos ridegség helyett a kurucos langymeleget. S nem azért, hogy kiköpjön szájából az Úr: a gleccservágta fjordokhoz képest a mi Balatonunknak tényleg lelke van – adott esetben még egyesülni is érdemes vele.

A természet sokáig küzdött, hogy a tűz vagy a víz kerekedjen-e felül a lág Pannónia közepén. A vulkánok aztán kialudtak – emlékezetüket a tüzes borokba ölték. A víz sokáig a sás és a nád közé bújt: a szlávok a Balatont még nagy mocsárnak titulálták. A magyar paraszt sokáig nem tisztelte a tavat: a jószágot benne fürdette. Remetei esztétikumát már a Tihanyba települő bencések felfedezték, de attrakciót az öntudatra ébredő polgár csinált belőle. Eötvös Károly Balatoni utazására Mészöly Géza Balatoni halásztanyája rímelt, melyet annyit szemlélhettünk a régi zöldhasú tízforintoson, harmóniában magával Petőfivel. De a halász nem fürdött a tóban; a romantikus polgár igen. A sok száz méter mély helvét tavak mellől hozott Füredre, Földvára, Siófokra svájci típusú fürdőházakat és villákat: a provincializmusnak européer szint adott.

A balatoni miliőre és borokra is érzékeny Hamvas Béla a magyar géniuszokat sorolva a négy égtáj mellé beemelte a szintetizáló Erdélyt is. Mindig hiányoltam, hogy e szintén összegző tájjal, amely egyesíti a hegyet és a síkot, a tüzet és a vizet, nem tett kivételt. Ha azt hallaná: balatoni géniusz – tudná, miről beszélek.

MÁS EGEK

A férfi a kikötőben ül, egy kislóra gondol és meglepődik, hogy rá gondol, mert rég nem jutott eszébe az a nyár, amikor az apja indiánokat faragott neki, két tolldíszes indiánt és egy arasznyi kenut. A kisló én voltam, aki most megpróbálom leírni, mi jut eszébe a férfinak, amikor azon a nyári reggelen a kikötőben ül, és a Dorothy Ann némán úszik el mögötte, akár egy óriási hal. Annyi loccsanás sem hallatszik, mint mikor gyerekként először merült éjjel a vízbe, és indult titokban a holdfényben kirajzolódó túlpárt felé, vagy amikor még úszni sem tudott, és kézfejére fektetett arccal hasalt a tükörsima felszínen alig ringó matracon, behunyt szemmel hallgatta a víz sutyorgását, próbált értelmes szavakat belehallani a monoton is változatos locsogásba, „cseles”, „sóhaj”, „csobogó”, „suttyó”, „sárkány”, és amikor felébredt, egy csomó darazsat, katicabogarat és pillangót látott a karján meg a matracán, és olyan messze járt a parttól, hogy nem ismerte fel a nádast, a fákat, és nem látta a villát, amit a szülei béreltek.

Mindez eltűnt. Indiánok, Babuka-villa, a víz suttogása: „csitt-csett-csatak-slutty”, a nyár végtelenje, ahogy az idő buborékjai, percre perc, pillanatra pillanat, egyhelyben múltak... A valóság a Dorothy Ann, a pohár bor a kikötői vendéglő asztalán, a sirályok ricsaja az árbocok felett, de ebből számára nem létezik semmi, mert lélekben más felhők és más egek alatt jár, ahol a tó viharos tenger, a gumimatrac vitorlás hajó, ő pedig Jasper és Cap mester egy személyben, „Lazítsd a vásznat!”, „Tartsd az irányt!”, és reggel, amikor anyja tejért küldi, megáll a kikötőben, és ahogy a súrlódó hajótestek nyikorgását hallgatja, tőle nem messze egy férfi ül a vendéglő teraszán, asztalán bor és jegyzetfüzet, a háta mögött, akár egy óriási hal, némán úszik a Dorothy Ann.

EMLÉKED LESZEK

*Tudtam, hogy mit akarok elmondani.
Sejtem, miről szól és miről nem,
mire elmondtam, tudni fogom.*

Lengyel Péter

Ami van, széthull darabokra. Széthull, igen. Tanúsíthatom, hogy széthull. Úgy kell összerakosgatni darabokból, cserepekből, vacakolni, bibelődni velük. Körülnézni, mi maradt? Olykor semmi. De a semmi nem hiányozhat, csak az a valami, ami, ha hiányosan is, de megvan valahol. Hogy hol? Hát ennek kell a nyomába eredni, idevonszolni és megszelídíteni, azaz újra átélni.

Gyerünk, olvasó!

Gyere, ha tegezhetlek. Miért is ne? Hiszen, aki olvas engem, velemkorúvá válik. Egyívásúak leszünk, ha rövid időre is. Gyere hát, add a kezed! Nem, ne is a kezed. A lelked kérem. Ne ijedj meg, nem Mefisztó vagyok, és örök fiatalságot sem ígérek. Azaz mégis. Aki nyomomba szegődik, tényleg megfiatalodik, legalábbis egy picikét.

Egy kislány keze, az kellene nekem. Ő segítene, vonszolna át mindenem. Egy gyerek, egy angyalka, egy szeráfi lény. Hátha találkozunk? Füzike, lehetne akár Füzike, így is hívhatnák. Miért jutott eszembe éppen ez a név? Lehetne növény is, állat is. Lehet, igen. Vizes helyeken élő, lágy bozontú, gyapjas növény. Vagy színes tollú, erdőkben, ligetekben élő kismadár. Vagy egy lány a helyiérdekű vasúton. Éppen a száját rúszozza, olyan a színe az ajakfényének, mint a táskájának, ami, ki tudja, miket rejt? Szeme víztükör. Talán mégis egy kismadár, aki ideröppent a boldogtalanok közé. Egyedül ül egy szűk üléspár műbőr huzatán, és nem törődik a többiekkel, kis tükrében figyeli az arcát, a száját. Fülében hallgató, telefonjából zene szüremlik fülecskéjébe. Felül illedelmesen öltözött, de odalenn egy semmi hosszúságú farmersort az egyetlen öltözéke.

Mintha nem is lenne valóságos. Mintha égi küldött volna, az a szeráf, akit mefisztói alku helyett küldött a menny. Egy ártatlanság. Vagy mégsem? Kihívó jelenség, de ő nem érzi saját fesztelenségét. Végzett a rúszozással, a telefonját babrálja, talán zenét vált. Hosszú még az út. Nem törődik azzal, hogy nézem. Vagy mégis? A nők erre külön érzékszervet működtetnek. Mintha semmit se látna belőlem, de közben titkos vágyaimat is ismeri. Nyugtázza, elteszi emlékke.

Sokat tünődhetünk azon, miért köszönik meg a nők, ha dicsérjük őket, ha bókolunk nekik? Akár hazugság, akár igaznak hisszük, amit mondunk. Itt lehet valami titok. A női szépség eszerint nem önmagában létező, kell valaki, aki meglátja, felfedezi, hirdeti, vagy csak fülbe súgja a vadító ígét: GYŐNYÖRŰ VAGY. Ez persze így nem igaz; durvábban fogalmazva, hazugság. Ez férfinyelven azt jelenti: tetszel nekem, kívánlak.

Mint ezt a lányt itt éppen. Aki most tüszent egy nagyot, aztán gyorsan még egyet. „Egészségére”, mondom fennhangon, mire tudomásul vesz, elmosolyodik. Akkor lehet kezdeni, mármint az ismerkedést. Lehet, mert leszáll a földre, halandók közé, szóba áll egy földi lénnel. Egy magas angyal. A tornasorban biztos mindig az elején állt. Rettegek, ha majd felegyenesedik, magasabb lesz nálam. A lábai mindenestre hosszúak, nagyon-nagyon hosszúak.

Követem a kombinóra. Állunk a kora esti tömegben. Szerencsére nem magasabb nálam. Egyszerre zajlik a regisztrálás és a kontaktálás. Hogy miként folytatódik, már nem rajtam múlik. Leszállt a földre, mellettem áll hús-vér alakjában. Búcsúzásnál hosszan tenyeremben tartom a kezét. Tudom már, hol laknak az angyalok.

Hányszor történt már meg ez velem? Hogy újra meg újra feltámadt a remény. Hogy a nők az égbe visznek, magukkal ragadnak, s nem engednek el soha többé. Folyton újra kezdődik. Olyan ez, mint

egy vallás. Isten már itt sem ad jeleket, feltétlen hinni kell bennük, a nőkben, de bizonyosság nincsen. Forgathatjuk a szexbibliák lapjait, de üdvösségre igazán nem lelünk. Hogy mik azok a szexbibliák? Hát a szexoldalak, meg a pornósorozatok. Ígéret rejlik bennük, de nem a beteljesedés. Soha nincs megváltás, csak a hiány. Hinni kell, szajkózzák nagy okosan, de hitük csak magában forgó önisméltés, lelki maszturbáció. Ha egyszer egy ilyen angyal, egy füzike-szüzike magával ragadna, talán összejönne a megváltás. Egyszer. Az már elég volna egy életre. Talán.

Cseppet sem volt szüzike az a kissé hóbortos filozófia szakos lány. Van vagy negyven éve, hogy valamelyik fárasztó közös óránk után egymás mellé keveredtünk. Mintha ő javasolta volna, hogy a menzai ebéd után járjunk egyet, nem azért, mert olyan bőséges volt a kaja, hogy le kelljen sétálnunk. Csak úgy, a máskálás kedvéért. Ki a Piarista köz árkádjára alól, be az élet sűrűjébe.

Kódorogtunk a belvárosban, nem emlékszem már, miről beszélgettünk (negyven év!), mire egyszer csak megállt: na, én itt lakom. Meg sem várta, mit mondok erre, tudod mit, ugorj föl egy kicsit, hívott magához. Hívott, hát mentem – mindenféle különleges szándék nélkül. Mártika valódi szöke volt, rövid hajú, de nem rövid eszű, pattogóan friss húsú lány. A Lipótvárosban bérelt lakást, onnan buszozott be a 15-össel a Duna-parti egyetemre. Felmentünk, leültetett a régies, hozzá nem illő bútorok közé, egy meglehetősen rozoga fotelbe, aztán, mint aki rosszul érzi magát e díszletek között, kibökte, hogy meg fog fürdeni.

Nem értettem a jelzést, lehet, hogy azért nem, mert a következő szerelemre vártam, lehet, hogy egyszerűen nem tetszett Mártika, nem volt az esetem. Akkor még nem divatoztunk akként, hogy minden másneműt azonnal és feltétlenül le kell dönteni, és rá kell mászni. Szép lassan bevonult a fürdőbe, de az ajtaját tárva nyitva hagyta.

Beszélg csak, hallok mindent, mondta, miközben én azt hallottam, hogy vetkőzik – ám nem láttam. Láthattam volna, ha utána megyek. Ha bármilyen ürüggyel, vagy akár ürügy nélkül, belépek utána a fürdőbe. Sima, fehér bőre még talán a gyér fényben is világolt, nem nőtt túl magasra, de mindenütt megfelelő gömbölydedségekkel rendelkezett.

Miért fürdik ez a csaj délidőben? Egy filozófiaszeminárium után, ahol *A szellem fenomenológiáját* taglaltuk ellentmondásosan népszerű tanárunk, Hollai István vezetésével. Valami olyan gondolat körül forgott az aznapi beszélgetés, hogy egyedül az élet kockáztatása igazolja a szabadságot. *Azt az egyént, aki nem kockáztatta életét, lehet ugyan személynek elismerni; de nem érte el ennek az elismertségnek, mint önálló öntudatnak igazságát.* Nem kockáztattam, hogy ha belépek a fürdősobába, és meglátom Mártit a kádban, nem vágja-e hozzám a szappant vagy valami mást, így nem derülhetett ki az sem, hogy szívesen, netán örömmel fogadja a közeledésemet. A víz mindenestre csendesen csordogált; lehet, hogy csak zuhanyozott a merész leányzó.

Az élet kockáztatása igazolja a szabadságot. De miféle szabadság létezett '73-ban? Mit tehetél meg, hová utazhattál, mit írhattál-mondhattál? A kockázat a másik ember, mondta a tanárunk (akit aztán alig hatvanévesen elvitt egy váratlan agyvérzés). A kockázat a másik ember, mint például Mártika a kádban, *éppígyélte* vaskos valóságában. Mert ez biztosan valóságos, hogy ott ült vagy állt hőszinű, domborodó testével a kádban. Ez a magánvaló lét szintje. Aztán, hogy mit gondolok én, és főképpen, mit gondol ő, az már a magáért való fiókjába tartozik. Csakhogy a szintézis most nem jött létre, ami a kettőnk egysége lett volna. Illetve nem egészen. Mert néhány óra vagy csak néhány negyedóra múlva létre jött az a szintézis. Amikor Mártika végzett, miközben kibeszélgettük magunkat a nyitott ajtón át, vízcsobogás, pancsikálás közben, simán közölte, hogy vendéget vár, Jancsika érkezik nemsokára. Jancsikáról azt lehetett tudni, hogy már hosszú évek óta járt a bölcskarra, mert mindig felvett valamilyen újabb, meglehetősen link, a dékáni hivatal által C kategóriásnak minősített szakot, hogy minél tovább húzhasa meg magát az egyetemen. Jancsika úgy élt és virult, mint Brialy az *Unokafiverekben* – de még nem lőtt le senkit.

Mi történt hát? S mi nem? Elemezzük hegelién: isméltés a tudás alapja. Azt az egyént, aki nem kockáztatta az életét, lehet ugyan személynek elismerni, de nem érte el ennek az elismertségnek, mint önálló öntudatnak az igazságát – így a copfos bölcs. Uralom és szolgaság. Mártika uralt volna engem? Csak

akkor, ha beléptem volna a fürdőjébe. Én is uraltam volna őt? Talán csak magamat, hogy nem tettem a magamévá, és magamban maradtam. De ez döreség, hiszen nem is vágyódtam utána, még akkor sem, mikor csobogni kezdett a langyos víz. Honnét tudtam, hogy langyos? Hát egy másik idézetből. A bár-gyú bölcsesek folyton idézetekben gondolkodnak. Mártika talán nem gondolkodott már semmin sem, mert Jancsikát várta, szívét, és elsősorban a testét erre a találkozásra készítette elő. Elefántnak lenni nem jó, arra pedig nem számíthattam, nem is akartam, hogy engem is bevonjanak a játékaikba, így nem vártam meg a harmadik érkezését, minek vártam volna, hiszen én magam lettem volna a harmadik. Tá-vozóban mégis elképzeltem, hogyan uralkodnak majd egymáson. Ki kerül felülre, nem testileg, hanem a *fenomenológia* értelmében.

A hegeli értelmében természetesen, és nem a husserli jegyében. Pedig, ha Husserlre hallgatok, más irányt vehetett volna ez a látogatás, már ami a fürdőszoba megközelítését illeti. Husserl ugyanis a logi-kai konstrukciókkal szemben az empirikus tapasztalatokra épített. De hát őt nem tanították nekünk, Hegelt annál inkább, mert látszólag minden problémát meg lehetett magyarázni vele. Kivágtuk magun-kat a legreménytelenebb helyzetekből is. Ez különösen a vizsgákon bizonyult hasznos képességnek. Ta-náraink, ha megsejtették, hogy erre az útra tereljük a kollokviumot, sűrűn bólogatni kezdtek. Gács Laci (akinek később halálhírért költötték, ám tévedésből), egyszer olyan zavaros mondókába tévedt, hogy végül maga se tudta, mit beszél. Mellette ültem, soromra várva, és saját tételem feledve, elképedve hall-gattam, miket hord össze. Megbuktatja, gondoltam, mert a vulgármarxista Simi nénit sem lehet bár-miféle zagyasággal megegetetni. Bumfordi kedéllyel mutogatta később a folyosón az indexét: négyest kapott. Én meg hármast, pedig tudtam a tételemet, de Simi néni értette, amit mondtam, és megpróbált belezavarni, hogy kompenzálja tanári tekintélyét, mivel végighallgattam, mire adott négyest előttem.

Megünnepeltük, hogy túléljük ezt a vizsgát. Gács Laci nem is jött velünk a Belvárosiba. Kacsázó já-rásával eltűnt a Kígyó utca járdáján a Bozsik trikotázs irányába. Minket vonzott az olcsó kaszinóto-jás francia saláta körítéssel. Mindenki azt kért a pultnál, és íratta föl a bejáratnál kezébe nyomott papi-rosára. Szokott helyükön ültek a hobók. Olykor hárman-négyen szorongtak a két személyre tervezett székkanapéken. Élvezték ezt a helyet, mert ebben a kiszolgálási rendszerben nemigen kellett fogyasztani. Egyikük kért egy üveg sört, megkapta, leült vele, aztán a többiek egyenként a pulthoz járultak, és kunyiztak egy-egy poharat. A személyzetnek persze nem tetszett, hogy így kifognak rajtuk, de nem te-hettek semmit sem.

Azaz tehetek, és tettek is. Kisvártatva megjelent a kávéházban négy egyenruhás rendőr – hullakék műbörkabát, szoros derékszíj, fegyvertok, benne az a valami. Körbejáratták a tekintetüket, majd habo-zás nélkül elindultak a hobók asztala felé. Eszéki Pali erre előkapta a személyijét, és hogy mindenki lás-sa, jó hangos megjegyzés kíséretében kivágta az asztal közepére. A rendőrök szerencsére nem vették, vagy nem akarták észrevenni a tiltakozás e módját. Ránk se hederítettek, hisz vizsgához öltözött ruhá-zatban, többé-kevésbé ápolat és nem hosszú hajzattal üldögéltünk a fotelekhez képest magas asztalunk-nál. Az egyik kutyatarisznyás, nagyon szőrös fiút kikísérték az utcára, aztán ott útjára engedték. A töb-biek zúgolódva vonultak a nyomába, csak az utolsó maradt hátra, hogy a közös sört kifizesse. Még ácsorogtak odakinn egy darabig, az ablakból figyeltük őket, aztán ugyanolyan jámbor szelídséggel, ahogy bent üldögéltek, szétszéledtek, kettő Budára tartott, a hídon át, a másik kettő meg felszállt a megállóba éppen érkező 44-es villamosra. Vajon BKV-bérltetük van-e? – nyögte be mókamesterünk, Keszei Robi. Eszéki Pali figyelmeztetően emelte rám a mutatóujját.

Holnapután TDK-konferencia. Kész az előadásod?

Pali mindig szervezett, nyüzsgött. Ezt a dolgozatosdit is ő testálta rám, miután egyszer meghallgatta egy bevezető előadásomat az Egyetemi Színpad filmklubjában. *Ingmar Bergman etikája* – ezt a jól csen-gő címet találtam ki, de még egy sort sem írtam le. Majd rögtönözni fogok, csak ezt nem vallottam be Palinak. Gyorsan elhúztam a villamosmegálló felé.

Mondtam, ugye, hogy nem bánod meg, szólt utánam, mikor három nap múltán lefelé baktattunk a jogi kar nagy előadóterméből. Szerintem díjat fogsz kapni.

Hát, a Zsegalkin-műveletről szóló dolgozatnál talán érdekesebben szerepeltem, válaszoltam Palinak.

Kacsintott rám, azt hittem, egyetértése jeleként, de kiderült, másért. A következő pillanatban egy lánynak mutatott be, aki ott ült az előadáson, és Pali ismerte korábbról. Hátra vert, és magunkra hagyott. Piroska pedig, így hívták, jött mellettem, mint egy hűséges kiskutya. Ki akartam szellőztetni a fejemet a sok unalmasan felolvasott szöveg után, de ő csak kísért, kíséretet, mindenhová jött velem. Nem tudtam, hogyan szabaduljak meg tőle. Kínomban a Corvin Áruház előtt kitaláltam, hogy zsebkendőket akarok venni. Oda is elkisért, föl a harmadikra, ahol a férfi divatcikkok pultja húzódott hosszan. Pedig nem is akartam zsebkendőket venni, igaz, rám fért volna egy tucatnyi, mert a papírfélét nagyon utáltam. Így hát válogatni kezdtem, újabb és újabb csomagok előhozására készítetve az eladót, aki szemlátomást unta a kéréseimet, unta magát, unt mindent. Én meg Piroskát untam, a fontoskodását, a csacsogását. Végül mégis vásároltam nyerendő díjazt terhére – mert aztán másnap az eredményhirdetésen tényleg kaptam egy különdíjat – tucatnyi rikitóan színes zsebkendőt, csak azért, hogy bosszantsam, mert neki egy másik csomag tetszett. Így se kopott le rólam végleg, ott ült az aulában is, amikor Simon docens a népművelési tanszékről a kezembe nyomta az oklevelet. Az a Simon, akiről nemcsak sejtettük, tudtuk is, hogy egész biztosan téglá. Amikor egyszer konzultáción jártam nála, olyan feltűnően érdeklődött a KISZ-gyűlésünk botrányáról, ahol egy ellenzéki hírbe keveredett ötödéves ügyét tárgyaltuk, hogy nem gondolhattam róla mást.

Ugye megmondtam, kacsintott rám Eszéki Pali, én meg szemrehányást tettem neki, miért akasztotta a nyakamba ezt a Piroskát.

Bolond vagy, hónapok óta meg akart ismerkedni veled, mióta jár a filmklubvetítésekre.

Igyekeztem mielőbb kijutni az épületből, nehogy megint úgy járjak, mint tegnap.

Milyen volt?

Jött mögöttem Pali, és nem hagyta, hogy meglógjak. Elengedtem a fülem mellett a kérdését.

De megvolt?

Mi volt meg, te szerencsétlen, gondoltam, de nem mondtam hangosan, nem akartam megbántani ezt a jó szándékú bajkeverőt.

Olyan az ágyban, úgy tekereg rajtad, mint egy kígyó.

Hát ebben igazad van, hagytam rá, megtartva a hitében, hogy történt, ami nem történt. Csak tudod, folytattam a fabulációt, ha már benne ragadtam, nem szeretem a ribizlimellű csajokat.

Palika felnyerített, hö-hö-hö, göcögte, jó megfigyelés, tényleg olyan, mintha borogatta volna, és elmúlt neki. Ebben megegyeztünk, utamra engedett.

Már másnap visszahallottam a poénomat a ribizlimellű Piroskáról. Bólogattam, még álmélkodtam is kicsit, leszűrve egy mégoly jelentéktelen, vagy mégsem jelentéktelen információ szociometrikus terjedési sebességének tanulságait, pedig csak Bettinek meséltem róla, testi-lelki jó barátomnak, aki a tőle megszokott fanyar mosollyal nyugtázta kudarcomat. Ő legalábbis kudarcnak tartotta, amit én szabadulásként könyveltem el. Barátném a kapd meg és uralkodj rajta elvének alkalmazását kérte számon. Ha már nem lehetett a párom, így óhajtott bosszút állni a többiekben, akik helyette a szívemben vagy az ágyamban, néhanapján mindkettőben, megfordultak. Persze tőlem tudott minden ügyemről, amelyekbe gyengeségem jeleként beavattam. De talán nem is én voltam annyira gyenge, hanem ő nem nyugodott addig, míg meg nem tudta, kit szemeltem ki magamnak. Nem lehetett titkot tartani előtte, azonnal kiszúrta az új jelöltet, és nem hagyott békén, míg meg nem tudott róla mindent, amit én is tudhattam. Elkereszteltem márkinének, miután elolvastam a Váci utcai antikváriumban vásárolt francia regényt. Fölényesen fogadta ezt a rangot, nem tiltakozott ellene, sőt, idővel vicomtnak kezdett szólítani, miután ő is megszerezte a *Veszedeelmes viszonyokat*. A többiek, akik legföljebb *A nyomorultakig* jutottak, azt hitték, valami rangkórság tört ki rajtunk, hogy nemesi címeket osztogattunk egymásnak.

Elhatároztam, hogy szabadságharcba kezdek, és titkosítok valakit magamnak. Járt egy kislány az As-toriába, a *Játék és muzsikára*. Őt rejtegettem Bettina elől, róla egy szót se szóltam, könnyen titkolhat-tam, mert Bet be volt oltva a komolyzene ellen. Zitácska minden hétköznap déltájban megjelent, még nyáron is, amikor a szálló halljának tolóablakát felhúzták, és a közönség az utcáról hallgatta a tízperces kultúrát. Mikor először játszottam és nyertem, gratulált nekem. *Che bella bambina!* Megérinthe-ttem

finom, puha kis kezét. *Che gelida manina...* Álmodozó, romantikus hajlamú leánynak tűnt, Schumannt és Chopint kedvelte, úgyszólván mindent tudott róluk, és maga is zongorázott. Tizenhetedik évében járt, és egy hosszabb betegségből lábadozva járt ide minden délben. Néhanapján, ha nem kezdődött órám kettőkor, hazakísértem. Nem lakott messze. A Múzeum körúton csendesen ballagtunk egymás mellett. Egyik alkalommal, mikor még szép egészségesen viritottak a platánok, megjegyezte, hogy este koncert lesz, és talán lejön. Elcsodálkoztam, hogy az utcazajban zenészek fognak muzsikálni. Brahmsot játszanak, a hegedűversenyt, az majd legyőzi a motorok zaját, nyugtatgatott. Mégsem mentem le a kertbe azon az estén.

Zita a Ráday utcában lakott, és a hazakísérések szertartásosan ismétlődtek. Egy ötemeletes szecessziós bérház kapujában nyújtotta búcsúzóul a kezét, amelyet egyre hosszabb ideig tartottam a markomban. Éreztem szende vágya lüktetését, tenyere meleg fészkének remegését.

Aztán egyszer csak eltűnt, nem jött többet. Meggyógyult? Újra suliba kezdett járni? Csak a nevét tudtam, meg a házat ismertem, ahol lakik. Oda mégse állíthattam be, emeletről emeletre járkálva, keresve a nevet: Jásdi Zita. A Lukácsban tűnődtem éppen minden földi dolgok efféle múlandóságán, mikor feltűnt a napozóterazon egy vörösesszőke, hosszú hajú lány, aki éppen fésülködött. Bettina szerint, ha egy nő nyilvánosan teszi ezt, mármint, hogy fésülködik, annak szexuális felhangja van, magyarárn jelzi, szabad a pálya. Gondoltam, próbára teszem barátném bölcselkedését. Hátha igaz, amit állít?

Valóban szikrázott a levegő a bikinis lány körül. Abba nem hagyta volna a fésülködést, holott szél sem fúj, ami összekócolhatta volna izgató, rőt sörényét. Mégis szende teremtésnek látszott, a napozóágyakon fekvő hímek rá se hederítettek. Jobban megnézve ugyanis, akadt egy kis szépséghibája. Tán a húszat se tölthette még be, de a keblei igencsak lehúzták fekete fürdőruhája felső részét. Ne szépítsük a tény, semmi köntörfalazás, ennek a lánynak kicsikét lógott a melle. Tán emiatt mellőzték a teraszi kandúrok, akik kutató szemmel lesték, kit lehetne felcsípni.

Már jó ideje bámultam, úgyhogy lépnem kellett, nehogy mégis más törjön a helyembe, ami ugyan valószínűtlennek tűnt, csak bennem szűnhetett volna meg az érdeklődés. Gyerünk, bizonyítsunk Bettinának, tanítómesteremnek! Egy mondat kell csak, egy jó kezdőmondat, aztán a többi már megy magától. Rögtönzésekből áll össze a világ, az a rengeteg ember, aki éppen benépesíti a földgolyót, sok-sok millió ilyen rögtönzés szülötte. Odalenn, a medencénél megint felharsant Vili bácsi sípja. Valaki ismét vétett a házirend ellen. Mintha egy vízilabdameccsen volnánk, szóltam fennhangon, még hátulról, a vörös hajzuhatagnak, mielőtt odaléptem mellé a korláthoz. Nem néztem az arcába, hanem le, a kétemeletnyi mélységbe, mintha igazán csak az foglalkoztatna, ki felejtett el úszósapkát fölvenni.

Ő viszont végigmért, és elmosolyodott. Na, beljebb vagyok, gondoltam. Úgy is lett. Abbahagyta a fésülködést, és végigdőlt a napozóágyon. Innen már rutinból ment minden tovább. Első éves angolszakosként a nyelvtörténeti úvére készült, mert meghúzták. Undok tárgy az a nyelvtörténet, hallottam róla rémregéket a menzán. De sehol egy tankönyv, mondtam számon kérően, mire felkacagott. Lelkileg alapozok, vágta ki magát. Nohát, nemcsak helyes, szellemes is. Kezdttem komolyabban venni, legalább annyira, hogy nem egy csacska bűbájt kell hódítgatnom. Hívtam úszni, de kiderült, hogy nem tud. Akkor figyelj engem, kérkedtem kissé, és tekintetétől doppingolva lesiettem, és sebesen belevetettem magam a 22 fokosba. Vili bá sípja néma maradt, pedig nagy tempóban száguldoztam faltól falig a csatláncban úszkáló hetvenes úriasszonyok riadalmára.

Hédit hazakísértem Veres Pálné utcai otthonáig. Akkor már némi lelkifurdalást mutatott az utóvizsga miatt. Nem adott randit, a bizzuk a véletlenre szövegváltozat lemezét használta, de mintegy mellékesen elárulta mikor lesz a vizsgája. Így hát jobb híján odamentem egy hét múlva, amin nagyon meglepődött. Örült és szorongott. Nekem örült, a proftól szorongott. Amikor végre kijött a megszenvedett hármásával, örömeiben a nyakamba borult. Finom, már-már bódító illat áradt belőle, de meg nem tudtam volna mondani, minek az illata. Úgy maradtunk összeölelkezve a lépcsőházban, az illendően is jóval tovább. Ünnepejük meg a sikeredet, súgtam a fülébe, és engedelmesen, már kézen fogva jött velem lefelé a negyedikről, ki a Váci utcába, be a Belvárosiba, amely a kora déli órán kongott az ürességtől, mióta a hobókat sikeresen kitelepítették onnét.

Még sose jártam itt, mondta ő, pedig nagyon közel laksz, válaszoltam én, miközben arra gondoltam, hogy nem lesz hosszú sétánk. A bonbonmeggy meg is tette a hatását. Csókolt behunyt szemmel, szenvedélyesen, és csak akkor bontakozott ki az ölelésemből, mikor a kávéháztól a lakásukig tartó nagyjából százméteres lassú sétánk után szülei hálószobájában kibújt a vizsgaruhájából, és lenge kis kombinéjában végigdölt a pehelypaplanos dupla ágyon. A porcelánokkal zsúfolt vitrin, a girlandos függönytartó és a falon lógó bibliai tájkép kellékként szolgáló tárgyai között csakis egymással voltunk elfoglalva.

Bettina ötöst adott, mikor másnap, a szokásos hétvégi kanasztapartink közben beszámoltam a dolgok illetén fordulatáról. Megkapta Vadász Hédi sztoriját, de Jásdi Zitáról mélyen hallgattam. A márkiné rágyújtott egy újabb Filtolra, én meg beszippantottam a füstjét, a nyálkahártyámat kellemesen izgatta a mentolos cigi ódora. Zitát érintetlenül őriztem, igaz, csak sokára láttam megint. Osztás közben megint felhangzott Bettina kirúgott fiújának jelzőfütye a Kürt utcáról. Már megint itt eszi a fene, jegyezte meg barátám epésen. Értetlenül ráncoltam a homlokom, mire hozzá tette, hogy a pincérek jelentenek neki. Akarnok kis fütyi, zárta le a beszélgetést, mert az emelésnél egy kalapos és egy piros hármás jutott neki. Az Erzsébet sorozó pincérei sügnak a srácnak, mikor látják, hogy bevonulok a körúti bérház csikorgó vaskapuján. Ezt a leosztást szépen el is veszítettem.

(Részlet a szerző készülő regényéből.)

ZÁRTKERT

- Apa, hova megyünk nyaralni a nyáron? – kérdezte Erzsébet lányom.
- A nagymamához. Ott lehet fürödni, napozni, és tehetünk kirándulásokat a környező erdőkbe – válszoltam.
- Miért nem megyünk külföldre? Az osztálytársaim tengerparti üdülőkbe mennek, Londonba, Párizsba...
- A szüleiknek bizonyára van pénzük, s megengedhetik maguknak...
- A Balatonra mi is elmehetnénk. Olvastam, hogy bérelhetők házak.
- Mennyiért bérelhetők?
- A víz közelében lévő havi hatvanezerért.
- Tudod, hogy havonta mennyi a fizetésem. Gondolod, hogy ennyi keresetből futja balatoni nyaralásra?

Erzsébet nem firtatta tovább a nyaralást. Elgondolkodva ette bécsi szeletét. Aztán elkomorodott arcot látva megjegyezte, hogy örül annak is, ha a nagymamánál töltünk egy-két hetet.

A vasárnapi ebéd után lefeküdtem, hogy aludjak egy órácskát. Lányom kívánsága nem hagyott nyugodni. Törtem a fejemet, mihez kezdjek, milyen munkát vállaljak, amikor megszólalt a lakáscsengő. A Zenit Könyvkiadó főszerkesztője jött, hogy munkát kínáljon.

- Ismerősöm visszeres betegségek gyógyítására alkalmas kenőcsöt talált fel, s arra kéri kiadónkat, hogy készítsen tájékoztató füzetet a krémről. Százezer példányt nyomtatna belőle, s a gyógyszertárakban szóróanyagként terjesztenék. Kiadónk példányonként egy forintot fizet, ha elvállalod a megírását – mondta. Elvállaltam és megírtam. Az újságárusnál megvásároltam a létező hirdetési kiadványokat. Lapozgattam őket és egymás után olvastam az ajánlatokat. Balatonbozsokon a tótól öt kilométerre kínáltak eladásra zártkertet. Vételára megegyezett a kiadótól kapott tiszteletdíjammal. Míg lányaim lelkesedtek, feleségem feledtette volna vételi szándékomat. Hajthatatlan voltam. Kocsiba ültünk, s elindultunk, hogy megnézzük az eladásra kínált földszeletet.

A Szőlőhegynek nevezett dombon, ahol egykor valóban szőlőtermesztéssel foglalkoztak, földút vezetett a telekhez. A tulajdonos, magas növésű szikár parasztember, előttünk haladt kocsjával. A településtől vagy három kilométerre a domb tetején állt meg, s féklámpája villogtatásával jelezte, hogy megérkeztünk. A körös-körül parcellázott dombon egy-egy dió- és akácfa magasodott a felszántott földek fölé. A dülőút mentén, ahol megálltunk, a nyugati irányban két kisebb kőház épült, kelet felé pedig itt-ott kő- és farakások púposodtak. Az eladásra kínált zártkert felszántott földjén egyetlen meggyfa árválkodott.

A tulajdonos lelkesen mesélte, hogy szinte minden földszeletet megvettek, hamarosan megépítik a villanyvezetéket, a domb hajlatában látható földutat aszfaltozzák, autót vezet majd a Balaton irányába. A völgyben van forrás, a vize kitünő. Ha nem akarunk lejárni vízért, ismer kútfúrót, aki megbízható és kedvező áron dolgozik. És sorolta, hogy kik járnak ide nyaralni, ütök fel sátrukat nyaranta a közeli réten, mely nomád kempingként működik. A Balaton kerékpárral öt perc alatt elérhető, ha a rózsakertészet mellett lévő úton megyünk. A legközelebbi szabad strandnál reggeltől késő estig nyitva az étterem, halászlé és sült hal is kapható. A fürdő bejáratánál lángost, palacsintát és balatoni bort is árulnak.

Gyermekkoromra gondoltam, falun eltöltött éveimre, amint orromba fújta a szél a föld illatát. Valami megnevezhetetlen vágy ejtett rabul, hogy ismét érezhessem a föld közelségét, halljam a fel-felröppenő madarak szárnyuhogását, csivitelését, lássam majd a felkelő napot, füveken a harmatot... És arra gondoltam, hogy ültetek gyümölcsfákat, feleségemmel és a lányokkal természetünk paprikát, paradicsomot, uborkát... Látva az egyes telkeken lerakott építőanyagokat, hittem, hogy nem bánjuk meg, ha a most épülő, formálódó Szőlőhegy lakói leszünk.

A feleségemnek nem tetszett a kínált telek, s valami csalafintaságot vélt hallani a tulajdonos dicsérő szavaiból. Kétkedését sikerült elhessenem. Megvásároltuk a zártkertet.

A tavasz első hétvégéjét veteményezéssel töltöttük, s elültettem a gyümölcsfa csemetéket is. Szinte minden hétvégét Balatonbozsokon töltöttünk. Sátrat vertünk, s a nyári szabadságunk alatt némi kertészkedés mellett naponta fürdöttünk.

Csalódottak voltunk, amikor június végén a meggyfán egyetlen érett szemet sem találtunk. Gyermekkoromból nem emlékeztem olyan esetre, hogy falun valakinek a gyümölcsöt ellopták volna. Az utcákon lévő fákról néha egy-egy szemet leszakítottak az arra járók, hogy megkóstolják, de ezért senki sem haragudott. Aztán augusztusban eltűnt a paprika, a paradicsom... Csupán a sárgarépa ágyása maradt érintetlen. A következő év tavaszán körbekerítettem a telket. Húgom férje kertkaput készített, mely kulccsal zárható volt. Fúrattunk kutat, s látva, hogy a körülöttünk lévő telkeken faházakat építenek, mi is követtük őket.

Munkahelyi szabadságom lejártával július végén visszamentünk ismét Budapestre. Augusztusban gyakran esett az eső. A hétvégéket többnyire otthon töltöttük. Már sárgultak a nagykorúti fák levelei, amikor elhatároztuk, hogy a hétvégén Bozsokra megyünk, s a kert termését hazahozzuk. Ám nem volt mit szüretelnünk, megtették mások helyettünk. Bosszankodtunk. A Szőlőhegyen embert sem láttunk, akitől érdeklődhettünk volna a kertünkbe behatolók felől. A faluban a kocsmáros szétárta karját – miután érdeklődtem az ismeretlen szüretelőt említve –, mint akinek fogalma sincs arról, hogy ki vagy kik lehettek. A söntésnél fröccsöző János bácsi, aki csőszként védte régebben a Szőlőhegyet, hallva beszélgetésemet a kocsmárossal, felém fordulva megjegyezte: nemcsak a magukét vitték el. Mióta egyre több a környékben a munka nélküli ember, még a faluban lévő házakba is betörnek. Visznek azok mindent, ami a kezük közelébe akad.

Feleségem hazafelé az autóban kijelentette, hogy többé egyetlen palántát sem ültet el. Bozsokon nyaralni sincs többé kedve. A történetek ellenére az járt az eszemben, hogy kőházat építtetek, s ha nyugdíjba megyek, tavasztól késő őszig a bozsoki telekre költözöm.

A következő évben már nyughatatlanul vártam a tavaszt. Február végén beültem kocsimba, s elindultam a telekre. A faluba érve megálltam a kocsmánál. Miközben kortyolgatom a forró kávé, egy kártyázó társaság leégett faházról beszél.

– Nem maradt ott más, csak hamu meg széttört üvegek – mondja egyikük.

Fizettem a kocsmárosnak, s zártkertünkhöz hajtottam. Amint megálltam előtte, látom, hogy a kertkapunak csak a fele látszik. Kiszálltam az autóból, s arra gondoltam, talán nekiment egy traktor s ki döntötte. Közelebb megyek, nézelődöm, de csak a kapu felét látom. A dombhajlatban a faház se látszik. Öles léptekkel taposom a jeges földet. A ház helyén hamu és korom. Idegen pálinkásüvegek, széttört sörösüvegek hevernek szanaszét a megroggyant fűben. Az itt hagyott tárgyakból semmi se maradt. Még az ásó is eltűnt. Felemelem fejemet, nézelődöm. Csend ül a téli tájon. Elindulok, meg-megzörrennek talpam alatt a száraz falevelek. A távolodó varjak szárnyai alatt köd lepi be Balatonbozsokot.

BALIN ECETBEN

A víz áttetszően tiszta volt, és vakítóan verte a mólón gubbasztó pecsenyebarnára sült horgászok képébe az augusztusi napsugarakat. Nem voltak sokan, inkább csak az a néhány messziről jött üdülővendég, akik hazatérve szerették volna elkápráztatni a barátaikat széttárt karokkal mutatva, mekkora halat fogtak a Balatonon. Nem a faluvégi vagy városszéli bányatavon, ahova mindig csak a felét telepítik annak, amit a faliújságra kiír a horgászegyesület elnöke, hanem azon az igazi, nagy vízen, Közép-Európa legnagyobb állóvizén, a Ba-la-to-non. Igen, ott, ahol az a híres-nevezetes balatoni fogas lakik. Mert az aztán az igazi hal, minden süllők királya, minden horgász legmerészebb álma, a fogas.

Böszörményiek is azért jöttek ki a mólóra már reggel hétkor, hogy hátha... hátha a horogra akad egy méretes potyka, amur, vagy akár egy süllő. Nem is kellene olyan igazán nagy, a fene küszködne itt utolsó nap a Loch Ness-i szörnyvel, csak mégis valami méretes hal, amire azt mondhatják, hogy a Balatonon fogták. Mert ha meglátja a szomszéd Pista, hogy befordultak otthon a kapun, biztosan az lesz az első kérdése még a köszönés előtt, hogy „no, mit fogtatok?” No mit? Hát egyelőre két tenyérnyi dévér, meg három kárász az egy hét mérlege. Nem éppen dobogós teljesítmény... Mondta a szállásadójuk, a Feri, hogy itt ugyan a partról horgászva a bot végén kívül aligha fognak valamit, de belőle biztosan az irigység beszél. Meg aztán nem is horgászik. Nincs rá ideje. Egész nap lótfut, bevásárol a konyhára, meg a vendégek ügyeit intézi... Honnét is tudná az ilyen ember, milyen érzés egy ötkilós csukát farsztani? Legföljebb azt tudja, milyen zöldséggel tálalja föl, hogy kívánatosabb legyen.

Már az első nap feltűnt, amikor végigsétáltak a parton, hogy akit megszólítottak, kérdezvén, hogy mozog-e a hal, a második mondat után kiderült, hogy messziről jött horgász, még csak most kóstolhatja a vizet. Aki idevalósi, mind csónakba száll, aztán vagy a kilométernyire leállított stégjéhez evez, vagy a fene tudja hová, be, a tó közepére. De ezek se nappal szállnak vízre, hanem valamikor alkonyat után. Igazi elefántbőrű emberkéek lehetnek, vagy valamiféle csodabalzsammal kenik magukat, mert ők is megpróbálták lemenni a partra napnyugta után, de szinte lépni is alig tudtak a szúnyogoktól, annyian voltak. Mármint a vérszívók. Azaz, hogy dehogynem... Úgy futottak fölfelé, mint a mérgezett egér. Mondta az asszony, hogy kellene szerezeni valami helyi ismeróst, aki segít, de hát az alkalmi barát nagyon sokba kerül. Az ilyen gazdasági válságos időkben különben is jobb, ha összehúzza magát az ember. Ha megszagolják, hogy van némi pénze, akár agyon is ütik érte. Bedobják a nádasba, aztán keresheti a család. Tele vannak a bíróságok az ilyen ügyekkel. Marad a nappali horgászat, meg a remény.

Ilike, a feleség buzgón keverte, gyúrta az etetőanyagot, miközben gondosan törölgette a homlokáról a kövér izzadságcseppeket. Karesz, vagy hivatalos nevén dr. Böszörményi Károly ügyvéd úr belegyömöszölte az etetőkosárba, s a móló felizzott kőrákásán egyensúlyozva megpróbálta túldobni a szomszédos sziklán billegő pocakosodó gyógyszerész kísérletét. Mindezt úgy sikerült megvalósítania, hogy meg se tántorodott dobás közben. Alig csippentette rá a kapásjelzőt a zsinórra, a háta mögül megszólalt valaki.

– Milyen aromát kevert az etetőanyagba?

– Már mint hogy én? – fordult hátra. Egy apró termetű, cingár, barna képű emberke állt előtte egy szálklottgatyában. A kezében egy kétdecis forma üveg, benne valami sűrű, barna folyadék.

– Igen. Már jó ideje figyelem, hogy csak dobál, dobál a kolléga úr, aztán hal meg sehol.

– Ez eredeti Timár mix. A boltban ez volt a legdrágább etetőanyag. Miért kevernék hozzá akármit is?

– Hát mondjuk azért, hogy fogjon is valamit. Mert erre a vízre az a jobb, amit én használok.

– Aztán mit használ a kolléga úr? – nyomta meg a kolléga szót az ügyvéd.

– Spéci, saját keverék, öreganyám receptje szerint. Erre aztán jön a keszeg.

– Úhüm... – ingatta a fejét bosszúsan. – Hiszem, ha látom, kolléga úr!

– Gyűjjék, nézze meg a szakomat!

Odament. Át a korláton, a lába alatt meg-meglóduló köveken egészen a móló aljáig, ahol két

klottgatyás, barna bőrű gyerkőc lógatta a vízbe parafadugóból eszkábált pecáját. Éppen egy frissen fogott keszeget raktak a szákba.

– Sanyika, várjál, ne dobd vissza a haltartót! – kiáltott rá az apja. – Megmutatjuk a halakat az úrnak.

Böszörményi csak állt a ragyogó napsütésben, és valamiféle kényszeredett mosoly villódzott az ajkán. A haltartóban vagy tizenöt kétnyaras keszeg ficáncolt.

– Ezzel a cájggal fogták a srácok?

– Csak a felit. A többit én akasztottam. Most már elhiszi, hogy jó ez a keverék?

– Látom. Mennyiért adna egy kisvödörnyi keverékbe valót?

– Ugyan, menjen már, mennyiért adnám egy horgász kollégának?... A horogra mit rakott?

– Csontit meg kukoricát. Az jó, nem?

– Ma inkább a girnyóra kap a keszeg. Sanyika! Hozzál már az üvegből néhány szép szál gilisztát!

A gyerek vitte, az apja feltűzte a horogra, és az ügyvéd kezébe adta a botot.

– No, most dobja be a kolléga úr oda a nagy fa irányába! Ott esetleg lelhet valami.

– Árulja már el, kolléga úr, hogy úgy különben mi a foglalkozása! – igazította el a boton a meglazult damilt Böszörményi.

– Hol ez, hol az. Mindig az, amire szükség van – komorult el a klottgatyás ember arca. – Legfőképp az, hogy valami kaját tudjak adni a srácok szájába.

– Állás?

– Az van... néha pis-állás, amikor sokat iszunk. Akkor volt itt utoljára munka, amikor a gázvezetéket csinálták. Betemettük a gödröt, aztán ágyesz-búgyesz.

– Hm... hát akkor érthető, miért terem manapság oly kevés hal az nagy Balatonban...

– Ne gondolja ám, hogy a csóró cigány lopja el a nagy tó halát. Keszeg, az jut nekünk is. Az apraja. A küsz, meg a vörösszárnyú, amit maguk szeméthalnak hívnak. A feleségem olyan finom pácolt halat csinál belőle, hogy mind a tíz ujját megnyalná utána. Az üzletben is lehet kapni ruszli néven. De a miénk finomabb. Kiáll vele az asszony a bolt sarkára, oszt ezt veszik a népek, nem a boltit. Jó, hogy a cigányhal olcsóbb is, de finom.

– Akad azért néhány ponty is, nem?

– Néha, ha a nagyok megengedik. Először jönnek a halászok, a hivatalosak. Nagy hajóval, nagy hálóval, ricsajoznak egész nap. Éccaka meg csöndben jönnek a kisebb hajóval, varsával, meg halradarral a kisebb halászok. A halór azt mondja, ezek a rapsicok. Ezekről félnek, mert már eltűnt egy halór, aki meg akarta fogni őket.

– Aztán meg jön maga hajnalban...

– Nekem aztán mindegy, hogy reggel vagy délben. Csak ülök a parton, meg a mólón, aztán lesek. Ha nem látok semmit, biz' akár egy-egy potyka is beleszáll a szákomba. Mit tudom én... Hát látom én?

– Rafinált ember maga, kolléga! És mi van akkor, ha netán mégis látna?

– Tudja, nincs esztékám, oszt rohadtul sokba kerül mifelénk a fogsorjavítás.

– Gondolom, engedélye sincs...

– Mire? Erre a néhány laposkeszegre? Melyik horgász fogott itt utoljára partról akár csak egy nagyobacska dévért is?

– Karez, Karez, kapásod van! Hú, de micsoda kapás! Figyelj, édesapa! – kiáltott fel az asszony. Dr. Böszörményi meg felkapta a botot és úgy bevágott annak a bizonyos Loch Ness-i szörnynek, hogy szinte karikára hajlott a botja. – Te, Ilonkám, ez valami hatalmas ponty lehet. Húz, mint a rosseb... Készíteted a meritőhálót. Te, ez lehet, hogy fogas! A vastag gilisztára akár az is rákaphat...

– Balin – mondta a kolléga különösebb izgalom nélkül. – Abban a gödörben, ahova dobott, össze gyűlnek a keszegek. Lehet, hogy valamelyik ráharapott a girnyóra, a balin meg a keszegre. Azért mondtam, hogy oda dobjon, mert reggel óta arra vadászik egy balin. Lehet, hogy kettő. Néha csak úgy forr a víz körülöttük.

– A balint ugyan meg nem fogja... – dohogott a gyógyszerész. – Én otthon a tavon két hónapig üldöztem egyet. Se kishalra, se halszeletre, se csontira... A fene se tudja eltalálni az ízlését.

– Lehet olyan másfél kilós – mondta a kis ember. – Óvatosan! Tartsa szorosan, nehogy leakadjon! Ez már biztos, hogy balin.

– Szálkafőzelék – vetette oda a gyógyszerész, aki épp akkor húzott ki egy tenyérnyi kárászt. – Ha utánnam dobnák, se kéne, annyi benne az apró szálka. Egyszerűen ehetetlen.

– Akkor maga még soha nem volt igazán éhes, kolléga úr! – dörmögte a gatyás.

– Kollégája ám magának a... tudja kicsoda? Hallopó rapsic!

A barna képű embernek hirtelen görcsbe rándultak az arcizmai, ökölbe szorult a keze, s félig fölemelkedett ültéből. Aztán bölintott egyet, keserű mosoly ült ki az arcára, és az ügyvéd feleségéhez fordult.

– Nem úgy van ám, ahogy az úr mondja, ne hagyja magát átverni, asszonyom! A balin húsa legalább olyan finom, mint a pontyé, csak tudni kell elkészíteni. Az én feleségem olyan ecetes pácba rakja, mint az apró halat. Este bele teszi. Reggelre egyetlen Y – szálka se marad benne.

– Olyan pác, mint amivel a krumplisalátát csináljuk?

– Valami hasonló. Nem sokára kijön az asszony is, majd elmondja a receptjét. Most viszont a szákra figyeljen! A kolléga úr hamarosan partközébe hozza a szálkafőzeléket.

A balin szerencsésen partot ért, s elfoglalta méltó helyét a haltartó hálóban. Előkerült a rugós mérleg is a horgászdobozból. Nem sokat tévedett a kolléga, egy kiló hatvan dekát kóstált. Az ügyvéd boldog volt, majd, hogy meg nem csókolta az újdonsült barátját. Hamarosan megérkezett az asszony is a másik két gyerekekkel, és egy papírzacskó hátuljára lediktálta a balinpác receptjét.

Búcsúzóul kezét nyújtott az ügyvéd és mosolyogva mondta:

– Kolléga úr, bökje ki, mivel tartozom az aromáért, meg a szaktanácsért!

– Magának, kolléga úr, ingyen van, barátságbul. A kövér úrnak a Dárius összes kincséért se adnám. Osztan majd ha eszik azt a balint, azért gondoljanak ránk jó szívvel!

Mi az, hogy gondoltak? Olyan finom volt a balatoni balinból készült ecetbe pácolt halszelet, hogy a környék minden magára valamit adó horgásza elkérte a receptjét. Még az egyesület faliújságjára is kitűzték a haltelepítési lista mellé.

– Szálkafőzelék – ismételte a kövér patikus, aki úgy különben nem is ette, csak fogni szerette a halat. Amikor az egyik páciensével az ügyvédről beszélgettek, úgy tett, mintha elfelejtette volna a nevét.

– Tudja, az a jogtudor – mondta –, aki ecetes lében fűroszti a balinját...

HELVI JUVONEN

(1919–1959)

A második világháború után, pontosabban a negyvenes-ötvenes évek fordulójától kezdve északi nyelvrokonaink átalakuló, megújuló lírájának egyik legmeghatározóbb és ugyanakkor legkülönlegesebb szemléletű képviselője volt Helvi Juvonen. Az értékekre mindig fogékony műfordítóink azonban – képes Gézától Jávorszky Bélán át Szopori Nagy Lajosig – mintha nem akartak volna tudomást venni a költő művészi teljesítményéről és annak finnországi súlyáról, jelentőségéről, így aztán nem is fordították, nem vállalták a magyarországi népszerűsítését. Ezért nálunk a finn modernség zászlóvivői az egyébként jogosan favorizált Paavo Haavikko, Pentti Saarikoski lettek, s mellettük még legfeljebb néhányan (Tuomas Anhava, Lassi Nummi, Eeva-Liisa Manner stb.) jutottak szóhoz. Ez a méltatlan mellőzöttség azért is érthetetlen, mert Juvonen egyúttal a finn irodalomban nagy szerepet játszó női alkotóknak is a kiválóságai közé tartozik. Persze a korábbi évtizedek itthoni szellemi életének egyoldalú vallásellenessége, mondhatnám ateizmusa még talán magyarázatul szolgálhat erre a kirekesztő válogatásra, s valószínű, hogy a költő erősen pesszimista világlátása nem fokozhatta iránta az érdeklődést. Ám az utóbbi időkben már illő lett volna ezt a furcsa szemérmességet és feledékenységet korrigálni. Erre próbáltam most a fordításaimmal szerény kísérletet tenni.

Helvi Juvonen költői munkássága a nyilvánosság előtt csupán tízéves időre korlátozódott. Első kötetét 1949-ben harmincévesen jelentette meg, s mikor 1959. október 1-jén meghalt, még nem töltötte be a negyvenet. Tehát erre tízéves alkotói korszakra esik öt verseskötete. A halála után kiadott hatodik könyve pedig azokat az intenzíven személyes műveket tartalmazza, amelyek az életutak sajnálatos hasonlósága alapján sorsszerűen rokoníthatók – legalábbis hangulatilag – a korábban tevékenykedő Juhani Soljo és Uno Kailas költői világával. Juvonen is örökösen súlyos etikai kérdésekkel küszködött, mert dolgozott benne a kényszer, hogy verseiben számot adjon egyéni életfelfogásáról. S mindezt sokkal őszintébben tette, mint bárki más a kortársai közül.

A finn kritikusok, irodalomtörténészek (Kai Laitinen, Mikko Kilpi, Vilho Viksten) elemzései és értékelései alapján ma már vita nélkül megállapítható, hogy Helvi Juvonen hidat emelt a tradicionális és a modernséget tudatosan kereső költészeti törekvések közé. Az is tény, hogy lírájának világnézeti irányultságát alapvetően a kereszténységnek egy saját egyéniségére szabott változata határozta meg. Így teljességgel érthető, hogy verseiben gyakran szólaltak meg a hit és a hitbeli meggyőződés dilemmái, valamint a szeretet bibliai ihletettségu kérdései is. Vallásossága azonban nem egészen azonos a tételes dogmatizmussal. A juvoneni vallásosság ugyanis nem csupán az érzelmi szükséglet kielégítését szolgálta, hanem költészetté nemesedett bizonyítéka lesz szilárd erkölcsi meggyőződésének és világnézeti erőfeszítéseinek (Az Aranykabátos király, Isten temploma).

De a lírának az is az érdekessége, hogy a természetet szinte személyes mikrokozmoszként kezeli, s a nagy emberi kérdéseket művésziileg hatásosan tudja összekapcsolni az általa vizionált természet parányi jelenségeivel. Így az apró kis képekből is igen széles és mély távlatokat képes kibontani (Állóvíz, A mag, A rózsza).

Jellemzőek még e költészetre az emberi magányt, szorongást kifejező verses önarcképek is. E tekintetben megrendítő például *A medve* című költeménye, amely érzékletesen tolmácsolja a tragikus élményeket. Panteisztikus magányérzetének hatásos manifesztációja a kései korszakából való *Kötömb*, melyben Juvonen önmagát az erdőben elhagyatottan ismeretlenül és tehetetlenül álló sziklakő állapotában szemléli és látatja. Vallásosságának és egyúttal természetszemléletének – miniatűr volta ellenére is – végtelen tágasságát hirdető műve pedig az *Isten temploma* című négygyorososa.

ISTEN TEMPLOMA

(Jumalan kirkko)

*Templomhajód közepében álltam,
valósággal parányivá váltam,*

*pici állatka, törpefa lettem,
fül és nyitott száj szent énekedben.*

A MAG

(Siemen)

*Nem sarjadt belőle csemete,
nem lett belőle lombkorona,
susogó fatörzszé se nőtt,
hogy vidáman hajlongana.
Magként falja fel az ember,
mert az éhség kínozza,
s ami ki sem hajthatott,
hogyan is susogna.*

AZ ÉLET

(Elämä)

*Egyszer eljön az ünnepi perc,
mikor már senki sem lesz,
akivel megoszthatnád
az ittmaradó kék eget,
villan a menny, miként
az úrasztali kehely,
s minden ablaküvegen
kicserélődnek az arcok.*

AUGUSZTUSI ESTE

(Elokuun ilta)

*Az augusztusi estében
lángvörös sárkány bolyong az égen,
farkával veri a felhőket,
amelyek félve menekülnek,
majd a sárkány méléán
töpreng, aztán
elnyeli a holdat,
s tele hassal, jóllakottan
tündököl fent a magasban.*

ÁLLÓVÍZ

(Seisova vesi)

Állóvíz vagyok,
nincs önmagamból magamat kivezető árok.
Egyre zavarosabb leszek,
s hamarosan zombékos, ködös mocsárrá válok.

Meredek partjaimon
csak törpefák, törpenyír-fák hajlonganak,
ezek csupasz ágain
nem dalolnak ezüsttorkú madarak.

Sárgásbarna
apró baglyok huhognak fölöttem valahol,
a hosszú csőrű
póling hangja fájón beteg szívembe hatol.

FÉNYTELEN NAP

(Päivätön päivä)

Fénytelen nap
a fátlan tisztás felett.
Harmatot sírnak
az esték és reggelek.

Riasztó csupaszság.
Az ösvényen senki...
Komor felhőket
a szél elhessenti.

Kongó üresség
nyelte el a világot.
A nem akart úton
a semmi világlott.

AZ ARANYKABÁTOS KIRÁLY
(Kuningas Kultatakki)

Máté 16:26

Egyetlen város utcája nem segít rajtunk,
egyetlen város parkja, temploma sem.
Járunk-kelünk gyötrő kételyünket cipelve,
amellyel együtt élünk, mely bennünk él.
Ez lenne a mindannyiönkat megtartó valóság?
A lényeg eliszkol mellettünk,
míg rokkantan bolyongunk a jelenségek között.
Aranykabátos király ül a játszótéri hintán,
nincs földje, nincs ege sem,
ő az Aranykabátos király,
a hintázás győztese,
mivel mindenki más elmenekült a térről,
magányos győztes lett, a többiek mind elfutottak.
Jobbján és balján a semmi hintázik
vasláncok fogságában.
Mi végett vagyunk, Aranykabátos király,
mit jelent a lánc és megtart-e?
Miért diadalmaskodtunk egykoron,
és győzelmünknek mi az értelme?
Aki kék feszületet formázott
a műkereskedés kirakatába,
bizonyára tudta,
hogy rokkantan járunk-kelünk, csak kérni tudunk,
mert egyetlen város utcája sem segít rajtunk,
és egyetlen város parkja, temploma sem.
Ám ha fölējük, a harsány fények fölé
éjszakánként fekete kereszt magasodik,
máris segítségre leltünk,
nem kértünk, mégis kaptunk,
látjuk, ami nem is létezik,
tapintjuk, ami valójában nincs is.
És az Aranykabátos király,
a semmi győztese
belealszik a csöndbe,
most épp olyan ő is, akár a többiek.

A RÓZSA (Ruusu)

Máté 5:47

*A szárán tüskék voltak,
erősek, szúrósak.
Nem érződött az illata,*

*ami akár az évszázadok
kolerájának, a leprás
sebének büze is
lehetett volna.*

*A szépsége egyszerre
rettenetes látvány volt.*

A MEDVE (Karhu)

*Élet ez itt az emberek földjén
karmos mancsokkal, bozontosan?*

*A fül érti meg a száj szavát,
szem a szemét keresi, de csak ürességet lát,
sosem nyílik kapu a sötét erdőbe,
az égbolt sem takar be hólepedővel,
könnyebb is, nehezebb is
így járni csupasz lábbal a csapásokon.*

*Elvették a bundám, karmaimat levágták?
Számból a fogaim lassan kitöredeztek?
Kikacag a szél, ha velem csatangolok,
kikacag a nap, ha szemembe tűz,
csak belül, magamban nevetek, ha nevetek.*

Sosem nyílik kapu a sötét erdőbe.

KÖTÖMB

(Siirtolohkare)

Az őszi kláról leváló
elfelejtett kötömb vagyok,
messzi láthatáron
hagyott kötömb,
az erdőben magányos
és ismeretlen.

Nem bánom, ha gyerekek játszanak
körülöttem,
nem bánom, ha hó hullik
hátamra. Azonban
ne faragjatok meg,
mert medve módra állok s gondolkodni merek.
Nem fázom, s ha a nap kisüt,
engem is átjár a meleg.

HOSPODA – EGY FANATIKUS SÖREMIGRÁNS FELJEGYZÉSEI, 4. RÉSZ

„Az élet keszrű – hál’ Istennek!” (egy cseh sörreklámból)

Emigrálásom egyik különös felfedezése a gombavadászat!

Az természetes és közismert, hogy minden népnek megvan a maga nemzeti sportja – a cseheknek elsősorban a hoki, majd a foci és ezeket követi a tenisz, a motorsportok és az atlétika. Csak érdekességként jegyzem meg, hogy az egykori hős nép, a csehszlovák, egy új sportággal is gazdagította a világot, mégpedig a méltán nem túl világhíres kerékpárfutballal. Ki (ne) emlékezne a legendás Pospišil párosra, akik minden létező nemzetközi versenyt megnyertek annakidején?

Ám a csehek még valamiben jeleskednek: ez pedig a gombavadászat! A hobbi gyökerei nyilvánvalóan a kirándulás, a természetjárás itteni, már-már abnormális méreteket öltő divatjából eredeztethetőek, ám idővel teljesen önálló műfajjá nemesedett. Azt hiszem, túlzás nélkül nevezhetjük ezt a szokást a kispolgárok sportjának, annak minden nagy- és kisszerű értelmét hozzágondolva.

Emigrációm első éveiben még érintetlenül hagyott e sportág, de az évek múlásával elkerülhetetlenné vált, hogy magam is gombafanatikussá váljak, és öt-hat év után azon vettem észre magam, hogy az ősz érkezésével máris kosarat ragadok a kezembe, megfenem gombászkésemet, és irány az erdő!

Azt mi, magyarok is tudjuk, hogy e sport bizony csöppet sem veszélytelen – ám tisztában kell lennünk azzal is, hogy a (kis-)polgár sem szívesen nélkülözi életéből a kockázatot. Eső után erdőszéleken, domboldalakon, mint apró hangyák mászkálnak az emberek, az utak szélén autók tucatjai parkolnak mindenütt.

A sport szabályai egyértelműek: kosarunkba a megadott idő alatt a lehető legtöbb gombát kell összegyűjteni, ráadásul ügyelve arra, hogy ezek mindegyike ehető fajta legyen! Ez pedig nem könnyű munka: ha például a piruló galóca helyett párducgalócát viszünk haza, jóllakottság helyett bódulat és örjögés követi az ebédet. Vagy itt vannak az őzlábgombák: a nagy őzláb remek étel kirántva, a vörhenyesnek nevezett kistestvér viszont súlyos mérgezést okoz. De még az oly kedves nevű és ízletes erdőszéli csiperke gyűjtése sem veszélytelen: a fehér gyilkosgalócával és az ugyancsak kellemetlen nevű nagy döggombával egyaránt könnyen összetéveszthető!

Vannak aztán a csak főzés után fogyasztható gombák, és olyanok is, amelyek ízletesek ugyan, ám 10-15 óra elteltével már aligha ez jut róluk eszünkbe gyomormosás közben... Egyszóval e sport sokkal izgalmasabb, mint mondjuk egy Forma-1-es futam. Gombász csak abból válhat, aki kitartó és alapos előtanulmányokat folytat elméletben és gyakorlatban egyaránt, ugyanakkor a tanulástól függetlenül remek felismerőképességgel rendelkezik: máskülönben az e sporttal járó egészségkárosodás hamar a sport abbahagyására kényszerítheti a gyöngébb versenyzőket...

Ennek ellenére – számomra mindeddig érthetetlen módon – errefelé nagyon ritka a gombamérgezés, pedig ha a „sportolók” számát nézzük, akkor a magyarországinak többszörösét kellene regisztrálni egy-egy jó gombászhatévége után... Az én mesterem egy igazi hrabali „gyöngéd barbár”, Vladislav Merhaut úr volt, aki megtanított e sport alapjaira. Vele jártam először a Prága melletti erdőket, ő mutatta meg, mi az ehető, és mi a kerülendő. Elég volt 6-8 gombaféle biztos felismerése ahhoz, hogy ősszel elegendő tartálékot gyűjtsék a téli és tavaszi hónapokra, amikor csak a fanatikus gombavadászok indulnak erdei sétákra. A legjobb természetesen azon frissiben elkészíteni és elfogyasztani a gombákat, de például a vargányák vagy a tölcséres róka gombák szárítva is kiválóak az ínséges időkben! Elég vékonyra szeletelni és kiszáritani őket (lehetőleg ne a sütőben!), aztán télvíz idején elővenni, langyos vízben vagy tejben áztatni, és máris kész az ízalap a levesekhez, mártásokhoz és tésztafélékhez!

Ha az ember alaposan megtanulja megkülönböztetni a mérgező és ehető gombákat, nem fordulhat elő komolyabb probléma – én magam már jó 15 éve vagyok e nemzeti sport odaadó híve, és még járom az erdőket... Néhanap fejcsoválva olvasom a híreket kis hazánkból, a rengeteg gombamérgezésről. Mi lehet ennek az oka? Majd minden kocsmái beszélgetés során rátérek erre a témára, mert szeretném megtudni a titok nyitját, de érdemi választ adni mindaddig senki sem volt képes. Még a leghétpróbásabb gombavadászok is, ha végighallgatnak, tanácstalanul tárják széjjel kezüket: ők ezt nem értik! Ha pedig kevésbé udvarias vagy a kelleténél kapatosabb az illető, hát egyszerűen zárja rövidre a témát: vagy a magyarok bolondabbak az átlagnál, vagy a gombáik.

Ez természetesen igazságtalan vád (különösen az utóbbi esetben), de legalábbis megbocsáthatatlan általánosítás: lehet, hogy egyszerűen pechesebb nép vagyunk. Netán kevesebbet bír a gyomrunk. Esetleg felkészületlenek voltak tanítóink, mestereink. Vagy a minőség helyett mi a mennyiséget részesítjük előnyben, ami ez esetben kínos következményekkel járhat. Engem például gyermekkoromban arra tanítottak, hogy könnyű a mérgegombát felismerni: ha a levében főzött hagyma vagy ezüstkanál megfeketedik, veszélyes fajtával van dolgunk. Amikor ezt – még kezdő sör- és gombaemigránsként – valakinek előadtam, az először a fejét fogta, majd nevetésben tört ki: azt hitte, viccelek, hiszen azt még egy háromévesnek is tudnia kell, hogy ennek az elszíneződésnek az oka egy kénvegyület, és semmi köze sincs ahhoz, hogy a gomba ehető vagy mérgező.

Egy biztos: otthon én az étteremben is kerülöm a gombás ételeket, itt Csehországban viszont nyugodtan bízhatunk a piacon álldogáló, erdeivegyesgomba-árus kosarában kínált portékában – az árkülönbségek csupán az összegyűjtött fajták értékéről árulkodnak. És aki nagyon szereti a gombát, de nem sportoló, az vásároljon télire szárított gombákat: errefelé igen széles a kínálat belőlük!

Végül az elmúlt év felfedezése a még errefelé is csak kevésbé ismert és gyűjtött tölcséres róka-gomba! Nálunk is jól ismert és közkedvelt társától mind alakjában, mind pedig színében különbözik, de jellegzetes szürkésbarna kalapja és narancssárga szára miatt lehetetlen összetéveszteni mérgező gombával. Előnyeit hosszú lenne sorolni: bár kicsiny gomba, de tömegesen terem, remekül szárítható, kiváló pástétomnak, de édeskés íze miatt elsősorban halakhoz ajánlom! Elég megtisztogatni, és máris készíthető, ráadásul még novemberben is nő, és csak a hosszabb fagyok után tűnik el a mohás és áfonyás talajú erdőrészekből. Ha az ember felfedez egy-egy lelőhelyet, biztos lehet abban, hogy jövőre is talál bőven belőle! Idén még november második hetében is gyűjtöttem, amikor már minden gombatárs eltűnt az erdőkből...

Apropó, majd elfelejtettem: a gomba csehül houba, többesszáma houby. Az egyes gombafajták cseh neveit most hosszú lenne közölni, inkább egy végső jótanács: ha kirándulni mennek Csehországban és gombászokat látnak, próbáljanak ellenállni a kísértésnek! A sport, mint már mondtam, igen tetszetős és egészséges, de csakis régi motorosoknak ajánlom. Mindig nehéz olyan dolgokat hirdetni és művelni, melyeknek nincs meg a hagyománya körülöttünk vagy mibennünk: vonatkozik ez a gombavadászatra és a demokráciára egyaránt.

És egy recept, ínycsekeknek:

Hozzávalók:

Fél kg tölcséres róka-gomba

1-2 nagyobb vargánya (lehet szárított is, ezt előzőleg beáztatjuk langyos tejbe)

Fél kg szálkamentes hal vagy 2 db pisztráng

10 dkg szeletelt mandula

Tejszín, konyak, fűszervaj, fokhagyma, petrezselyem, liszt, őrölt pirospaprika

Fűszervajon megpirítjuk a tölcséres róka gombákat és a csíkokra vágott vargányákat, majd kevés tejszínt (1 dl) és konyakot (0,5 dl) locsolunk rá. Ezután beletesszük a kisebb darabokra vágott és paprikás lisztben megforgatott halat (lehet tonhal is, de mindenképpen filézett fajtát válasszunk), és a vágott mandulát és szeletelt fokhagymát, majd további 4-5 percig meg-megforgatva tovább sütjük. Mielőtt elkészül, friss petrezselyemdarabokkal hintjük meg.

Kiváló a pisztránggal készített változat: ebben az esetben is hasonló az elkészítés módja, de a becitromozott és paprikás lisztben megforgatott pisztrángokat egészben (kibelezve) helyezzük a gombaágyba, 6-8 percig sütjük, félidőben megforgatva őket, és csak ezután locsoljuk meg az egészet a tejszínnel és konyakkal, majd 2-3 perc múlva levehetjük a tűzről.

Köretként petrezselymes burgonyát ajánlok, de ha túl sok a gombánk, erdei vegyes gombás rizs is ajánlható! Jó étvágyat!

HORTHY MIKLÓS FEHÉR LOVA

Szeretettel őrzöm Oláh Annuska mátraballai palóc asszony emlékét, aki írói munkásságomban több mint hat évtizeden át támaszom, segítöm és dokumentumfilmjeink megbízható szereplője volt. Nem sokkal halála előtt egy nagy titkot bízott rám. Eszerint Pestre utazva ha Gödöllő előtt kinézel a jobb-oldali ablakon egy domb tetején látsz három magas fenyőfát, azok alatt van Horthy Miklós híres fehér lovának a sírja.

Ennek a közlésnek a jelentőségét csak az értheti meg, érezheti át, aki Annuskával együtt koptatta az 1930-as években a ballai elemi iskola padját. Az ott falakon függő képek hőttig tartóan beleragadtak az emlékezetembe. A bejárati ajtóval szemben, a főfalon, a feszület két oldalán Horthy Miklós nagyméretű kormányzó úr és Serédi Jusztinián, Magyarország bíboros hercegprímásának képe kapott helyet. A kormányzó úr tengerész admirális egyenruhában, a bíboros hermelingalléros palástban. Balra az ablakok felől volt a tábla, a másik oldalon egy képes beszámoló Részeg Péter és Józán Pál sorsába avatott be.

A tanterem felső jobb sarkától végig ezen az oldalon, majd fordulás után a hátsó falon is történelmi témájú festmények színes reprodukciói kaptak helyet, alaposan megmozgatva a mi gyermeki fantáziánkat. A legsikeresebb történelmi tárgyú festmények kaptak helyet a sorozatban. És nemcsak a hősi képek. Hunyadi László siratására, II. Lajos holttestének megtalálására a Csele patakban, Zrínyi és Frangepán a siralomházban, ilyen szomorú eseményeknek is helyet szorítottak. Igaz, az egri nők is küzdöttek a várfokon.

De talán érdemes kiemelni az indulást és az érkezést. Az első kép Árpád apánk pajzsra emelését ábrázolta, a záró képen pedig a daru- vagy netán libatollas nemzeti hadsereg élén a románok eltakarodása után, Horthy fehér lova hátán bevonul Budára. A ló tehát gazdájával együtt jelképezte, hogy megérkezünk valahová. Volt annak idején egy sűrűn műsorra vett dalocskánk is, amely szerint:

*Horthy lova megérdemli a zabot
Kétszer járta körül Magyarországot
Ha még egyszer körül járhatta vóna
Most a magyar, most a magyar
Ily szomorú nem vóna*

Én a kis buta eszeckémmel eltöprengtem, vajon a kétszeri körüljárás után megérdemli-e csakugyan Horthy lova a zabot, ha azt az annyira fontos harmadik körüljárást elmulasztotta.

Később újabb és újabb Horthy-nótát, katonadalt volt alkalmam megtanulni, mivel az új helyzetben a kormányzó úr lépett egyfelől Kossuth, másfelől Ferenc Jóska helyére. Ráadásul a korabeli dalszerzők is alaposan kitétek magukért.

Horthyról nótáztak hát a falu rétvégre vonuló leventék, a bevonuló regruták, a kocsmában mulató szabadságos katonák. És ezek a harcias dalok némelyike borzongást, mondhatni undort támasztott bennem talán, mert az átlagosnál nagyobb képzelőerővel vert meg a sorsom.

Az egyik katonanótában a baka az ő kis szuronyát becézgetve mondja:

*„Belevágom a jeges oláhnak a szívébe
Ezt tanultam víg Egerben
Ezért vagyok én Horthy Miklós legénye”*

De a ló, Horthy lova, is helyet kapott a harci indulókban:

*„Horthy Miklós ha felül a sötét pej lovára
Úgy vágtat be Nagy-Romániába
A két szeme játszadozik örömeiben
Lova lába habot ver az oláh piros vérébe.”*

És eljött az idő, amikor az immár nagypapa korú Horthy Miklós újra lóra pattanhatott, és előbb a komáromi hídon poroszkált át kedvenc lován, majd Kassa város főterére ügetett be. Az országgyarapító jelzöt kapott kormányzó úr később Kolozsvárra is kedvenc lova hátán érkezett. Így utólag felmerül a kérdés, hogy az országgyarapító ló vajon azonos volt-e a nemzeti hadsereg élén Budára érkező paripával. Nem valószínű, hiszen időközben két évtized telt el, s egy lómatuzsálem nem fokozta volna az ünnepi hangulatot.

De hát Horthy lova igazából nem egy eleven, valóságos négylábú volt, hanem egy szimbólum leszármazottja, a mesebeli táltos paripának vagy talán még inkább annak a bizonyos fehér lónak, amellyel Árpád apánk Szvatopluktól ellenértékként csak földet, fűvet és vizet kérve a Kárpát-medencét megvásárolta. Az igazsághoz hozzá tartozik, hogy Horthy csak az ezüst ötpengősökön ábrázolva volt egyértelműen népszerű. A két világháború között, a róla elnevezett korszakban is sok volt a szegény ember, a nyomorgó család, ahol aludni ment a kenyér.

A mi családunk a Légrádi testvérek által kiadott Pesti Hírlapot járatta. Ennek az igényesen megszerkesztett lapnak valamilyen évfordulója alkalmából megjelentettek egy cikkgyűjteményt, amely sokat forgatott olvasmányommá lett. Benne volt a Solymosi Eszter haláláról, a vérvád tárgyalásáról szóló tudósítás éppúgy, mint az amerikai újságírókollégákkal folytatott első telefonbeszélgetés. És egy rövidke hír, miszerint valahol a Viharsarokban két nap elzárásra ítélték egy kormányzósértő napszámot. Ez volt az első ilyen indoklással hozott ítélet.

Valami hasonló nálunk is történt. A falu „intelligenciájának” összejöveteleit megszabott rendben hétvégeken tartották. Öthetenként került ránk a sor. Egy ilyen kártyaparti alkalmából hallgattam ki, miről tárgyal a főtisztelendő úr, a segédjegyző, a két tanító meg az apám, az állomásfőnök.

Történt, hogy a kocsmában valami politikai eszmecserére került sor. Mivel a ballai határ nem tartotta el a falu népét, sokan a nagy dunántúli és alföldi uradalmakban hat hónapra summásként, a bátrabbak pedig Kanadában adták el munkaerejüket. Sok volt az elégedetlen ember, és az egyik mérgében azt találta mondani: Tossza meg Horthy Miklós fehér lova. (Ez esetben én most a jó modor miatt gyakorta használt egyik tájszavunkat használom.)

Az eset a hatalom helyi képviselőjének tudomására jutott, s felmerült a kérdés, nem kellene-e a lázadózó paraszt ellen kormányzósértő eljárást indítani. Ha akarják, szívesen elkészítem az egymást követő jegyzők jellemrajzát. A kalapleverőtől az úrhatnámig. Ekkor éppen egy nagyon jámbor volt soron. A vita is ennek megfelelően alakult, és végül odáig jutott, hogy az ittas paraszt nem a kormányzóurat szidalmazta, csupán a lovát biztatta közösülésre. Így legfeljebb a ló indíthatna becsületsértési pert.

Mivel felröppent a hír, hogy mostanában lovas szobrot kívánnak állítani Horthy Miklósnak, felkavarodtak az indulatok. Minket, akiknek még személyes emlényeink vannak azokról az időről, senki nem kérdez. A história tudományának ifjú művelői, meg a politológusok már azt is nagyon várják, hogy az ötvenhatosok eltűnjenek a színről, és végre csak a papírok alapján megalkothassák a végleges és mindenkor érvényes ítéletet.

Én most csak a ló ügyében kértem szót. Ő szegény nem hős, és nem is háborús bűnös. Felelősségéről mit sem tudva trappolt be a történelembe. Nyugodjék békében a gödöllői dombon a három fenyőfa alatt.

BESZÉLGETÉS SZEGEDI KOVÁCS GYÖRGGYEL

Évtizedek óta ismerem Szegedi Kovács Györgyöt, a Fejér megyei Sárszentmihályon élő költőt és író. 1990 óta nyolc kötete jelent meg, a legutóbbi a *Vezércsel* válogatott és új verseivel, az Advent Kiadó gondozásában. Ez utóbbi tény nem véletlen: a szerző diplomát szerzett az Adventista Teológiai Főiskolán. Számos rangos folyóiratban jelentek és jelennek meg folyamatosan művei 1987 óta. Legutóbb Székesfehérváron a Vajda János-díjjal jutalmazták munkásságát.

Költővé válásodban ki és mi játszott szerepet?

Már önmagam számára is nagyon elcsépett annak a története, hogy a novellaírásról hogyan tértem át a lírára. '87-től kezdtem publikálni novellákat a Fejér Megyei Hírlapban, majd a Szabadföldben, a Népszavában, a rendszerváltás után az Új Magyarorszában. A kezdetekkor Péntek Imre és különösen Bajor Nagy Ernő karolt fel. (Később Péntek Imre a „versben” segített jelentősen, erre még visszatérek). Néhány novellám már folyóiratban is jött, mire Bajor Nagy Ernő azt tanácsolta, írjak verset is, jót fog tenni a prózának, meg amúgy is eléggé „lírai” alkat vagyok. Tehát elkezdtem verset írni, hamarosan az ÉS közölt is néhányat Oravecz Imre révén, aki egyébként akkor még azt mondta, hogy novellákat kellene inkább írni! Aztán jöttek a folyóiratok – szinte valamennyi, ami akkor létezett, közölt. Leggyakrabban az Életünk, a Hitel és a Napút. Péntek Imre, amikor még a Hírlapnál volt, a prózámot egyengette, az Árgusnál már áttértem a lírára, és ekkor szánt több időt rám, és azt hiszem, abban az időben formálódott, teljesedett ki a saját hangom is. Meg kell még említenem Bella Istvánt, Csajka Gábor Cipriánt, akik sajnos nincsenek köztünk. Lackfi János, Prágai Tamás, Falusi Marci ma is erősít.

Mit hoztál a családi házból?

Gyermekkorom édene és egyben traumája is a Szerbia határához közeli Kelebiához kötődik. Hányatott sorsú szüleim – ők valójában ceglédiek, az ötvenes években faluról falura, városról városra helyezték apukámat, mint matematika-fizika-kémia szakos tanárt – végül itt kötöttek ki, s apukám hamarosan rokkantnyugdíjas lett. Anyukám viszont folytatta aktívan a zongoratanítást még nagyon sokáig. Egyébként az anyai és apai nagyszülők is ebbe a faluba költöztek velünk, és itt is haltak meg, utoljára az én kedves „leander-völgyi” csupa ősz, jó humorú nagyapám. Az ő leanderei tönkrementek régen, valószínűleg azért, mert nem macskapisi-vékonyan locsoltuk. Az elején traumát említek: Lackfi János szerint verseim legjelentősebb és hitelesebb része a „gyermekkor traumája”, élményei, a korán ágynak dőlt apa, a létért küzdő édesanya emlékezete. Szóval mindig különös érzéssel nyúlok vissza ebbe a világba.

Iskoláid mit adtak neked szellemileg?

Két nevet szeretnék említeni; a középiskolából Mohácsy Károlyt, a Teológiai Főiskoláról pedig Szigeti Jenő professzort. Mohácsy az irodalom magaslataira vitt föl minket, Szigeti a hit és erkölcs magaslataira. Írásaim többségében jelen van a szakralitás, sokszor használok bibliai képeket. Az iskolák és két kiváló tanárom, úgy gondolom, sokat lendítettek munkásságomon. Egyébként két verses kötetem is Szigeti Jenő szerkesztette (Jelek, Vezércsel).

Költőelődeid közül kiket tartasz mestereidnek?

Elsősorban Pilinszky hatott rám leginkább, de talán a legbüszkébb arra vagyok, hogy Nagy Gáspárral és Takács Imrével személyesen is tarthattam a kapcsolatot. Nagy Gáspár barátságával is megajándékozott. Jó néhány versem közölte a Hitelben, együtt elemeztük Pilinszkyt, Kosztolányit és Takácsot is. Pilinszky drámaian mély bünvallása, Isten keresése, Isten kegyelmének, végtelen szeretetének a felmutatása ragad meg újra és újra. Pilinszky a mindenségét is bele tudta sűríteni egyetlen sorába. Életműve

egy karcsú kis könyvecskében elfért, de egy-egy hatsorosának a kibontásával egy egész könyvtárat meg lehetne tölteni. Még ha utol nem is érhetem, szeretnék kérni „Abból a pirosból, ide le nekem is egy pohárral”, abból a forrásból, amitől úgy „megrészegült”. Takács Imrével sajnos nagyon rövid volt a kapcsolat, de az a pár hónap fordulópont volt az alkotói munkámban. Takács Imre szó szerint átvitt a líra csodákkal virágzó rétjeire, a vers drámaian szép valóságába. Költészet volt minden szava. A neki ajánlott „Elizeust” még olvashatta, aminek nagyon örült, mellesleg jónak is tartotta.

Hívó ember vagy. Ez a tény minden sorodat mozgatja?

Néha előfordul, hogy „nem nyitom ki az ejtőernyőmet, tollam mégis Annak nyomában kúszik”. Heiter Tamás gondolata is közel áll hozzám: „ az ember: Isten elszabadult tolla”. Hitbuzgalmi verseket nem írok, igyekszem az olvasót elgondolkoztatni, döntésre bírni, a rejtőzködő Istent „leleplezni”. Valom Jókai Annával, hogy nem a dogmák Istenében hiszek, hanem a feltámadt élő Krisztusban. Hiszem, hogy egyetlen döntés előtt állunk: „Krisztus jobb vagy bal oldalán akarjuk-e magunkat megfeszíttetni.”

Kenyérkereső foglalkozásodnak nincs köze a költészethez. De vannak-e onnan fakadó élményeid?

Inkább a próza terén akadtak ihlető források. A kétkezi munkások világa mindig megragadott, a pálinkás jó reggeltek hangulata (még akkor is, ha ma már pálinka nélküli). Egyébként a munkahelyem szinte minden kötetem megjelenését támogatta.

Milyen a közérzeted a mai világban?

Erre a következő versemmel szeretnék válaszolni:

*Egyetlen pontból
Eljön a világ, kincseid közt kotorász.
Történeteid átírja,
tolla vérrel fog.
Perceid feltöri,
sárgáját cukorral eszi.
Az egyetlen pontból hulló
késői eső
mégis kihajtja,
a láng-szavak
magvait.*

Az irodalom hathat-e a valóságra?

Az ember ösztönösen vágyik a tiszta forrásra. Ezt az igényét még ez az eszét veszített világ sem tudja háttérbe szorítani. Egy maroknyi csoport mindig akad, amely jelen van és figyelemmel kíséri az irodalmi életet a városokban, falvakban. A vers, úgy gondolom, újra teret hódít az emberi lelkekben.

Szegedi Kovács György

Most így

*A nagy cseresznyefa tetejéről
néztem egykor a tompai erdőket
játzásiból bakonyi hegyeknek,
mert még nem tudtam, hogy
csak a közelségedre vágyom.*

*Most így,
a hegyvonulat lábánál élve
látok tűzhányót is, meg a
túlzsúfolt szombathelyi gyorsot;
robog velem Veszprém felé,*

*s van mellettem
egy szabad hely,
a cseresznyefa tetején.*

ANAGY ÁTKELÉS

(Egy kép a retróból)

A sorompó csukva, s gyönyörű
tanárnőm még a túloldalon.
Nem tudni mióta tolatnak, akár
húsz percig is eltarthat. Csak
ilyen vastag combú nőt veszek
el. Lesz neki kontyára
föltolt napszemüveg, cigirágó,
miniszoknya. A sorompó végre
nyit, s tanárnőm megkezdi az
átkelést azokon a furi vágányokon,
a nagy töltésköveken, magas sarkú
cipőben, miniszoknyában, a világon
egyedül, csak most. Többen is
indulnak, de engem csak ez az
egy versenyző érdekel. Mindjárt
az első lépéseknél becsúszik a
sín közé a túsarok, azonnal
kettészakad a miniszoknya. A cipő
ráncigálása közben le is fújja a szél.
Amikor a következő sín közé szorul
a másik túsarok, szakad a bugyi,
az is lehull, tovalibben.
Jönnek a kövek, de a feszes póló
jól tartja magát, egy hirtelen
karmozdulattól azonban az is
szakadni kezd. Először a háton
végig, majd a jobb hónaljnál.
Ekkor a mell hirtelen kikukucsál,
mélyen a szemembe néz, én elpirulok,
s édesen visszabújik. De a szél
egyetlen rántással leszakítja a
pólót is. Csak a cipő és a napszemüveg
marad fenn. Tanárnőm
végül átkel a sorompónál,
s jön a szokásos dicséret: „te olyan
rendes vagy, hogy mindig megvársz engem,
hozod a táskámat.” És indulunk
mi együtt az iskolába, sugárzó
arccal, segítőkész úttörőként, mint
példamutató nyolcadikos. Sajnos
rövid az út innen a bejáratig,
ahol a szél mindig visszafújja az
elcsent ruhadarabokat hiánytalanul,
meg néha hiányosan is,
mert bizony nincs két egyforma nap,
rövid és eseménytelen
életünk során, amikor olyan üde
minden, és bájosan gyönyörű.

Gaál Antal

ÉLETUTAK

*Igen, panaszkodom. Önmagam miatt.
A sorsom miatt. A körülmények miatt.
Hideg van, meleg van, a kutyák ugatnak
(ez visszatérő panasz), potyog a vakolat.
Csak Jézus nem panaszkodott soha, igaz,
az ő ablaka alatt nem is száguldoztak
őrült motorosok éjszaka fél kettőkor.*

*De ha jobban meggondolom, neki is
volt elég gondja. Ott voltak a főpapok,
a farizeusok, a buta és értetlenkedő
halászok, akik birkaként követték,
holott fogalmuk sem volt róla, mire
is tanítja őket. Vagyis akkortájt sem
lehetett sokkal vidámabb az élet*

CREDO

*anyám szalámit lopott az utasellátó
éttermének konyhájáról ahol raktáros
gazdasszonyként volt alkalmazásban
így aztán – bár nehezen éltünk –
tízóráira az iskolába vitt kenyérszeletek
közé vastag szalámikarikák kerültek*

*anyám elment a paphoz aki ügyesen
kimagyarázta a dolgot és föloldozta
anyámat mivel buzgó templomjáró volt
és az egyházi adót is rendszeresen fizette
anyám örült a hazugságnak mert
pontosan ezt szerette volna hallani*

GÖDÖRBE LÖVE

Radnóti Miklós vértanúságának stációi

*mit láttak útjukon – utókor ne feledje – zord Lager Heidenauból
jövet a szentek? fakó mutáció az ember erre tájt
és katasztrófafilm bizarr makettje a fölperzselt vidék
bármerre mentek – s a többiek poklában élni fáj...*

*csakán egy fiahordó asszony nyújtaná még cipóját, csöpp vigasz,
de örök puskatussal fekálba zúzta... talmi fény forog vele?
csukott szemhéján át takarj-be-tájék ereszkedik reá...
szolozsma-bús dal... tajtékos ég... a semmi éjjele...*

*majd Szentkirályszabadja házaihoz érve alig-árnyéka ön-
magára visszanezett – hol nincsenek utak csak továbbhaladás...
halálba megy... akad, ki szentmisére... kopár a nap,
nem csorgat manna-mézet... csak Fanni, Fanni, Fanni... senki más...*

*csonttollú szárnyak – versek – pilledten fityegnek, pár szélkiáltó póli
gyászba-lobogóink, ficergő giliszták lazult kövek közül
csuszamlanak: a heródesi gyermek s a bujdosók...
ország-jövője hol ring? adventi éjbe? sírba szenderül...*

*hullócsillagnak álcázza magát az isten, legfőbb parancsolatját,
jaj, ki vesse köbe? hisz gödröt ásni köll, e munka nem kevés,
a fölkiáltójelre perce sincsen: ne öl... Abdánál
vérszutyokba löve... a mondat vége néhány dörrenés*

Petrőczi Éva

MONET ÜZENETE

Sárinak

Hályog-zsalugátertől
megszabadított szemével
vigan rád hunyorít,
onnan, *túlról*, az öreg
Fénnyel Játszadózó:
„Ecset-erdős Párizsban született,
szeplos orru kis magyarom,
bougivali telet
újra papírra vető
paletta-palánta,
engem majd otthon se feledj!”

SZEGED, 1970

Kovács Sándor Ivánnak, sokunk nagybetűs Tanárának

Szikrázó szavaidtól
(féltük, s szerettük
mérgecs vadkan-csörtetésed!)
otthonra lelt a
paprikaszagú szögedi sötétek
mélyén Pallas Athéne baglya;
füttyültünk vigan
puntra, townra, gownra,
óráidon, Bihar szülötte,
otthoni nyelven, otthoni köntösben is
eloxfordult, elcambridgeült
kicsiny, parlagi deák-életünk.

Pienták Attila

PRÓBA

*Most nem érdekel ez! Most szóljon ez a másik! Más dal,
más szó, zenemű, képtár, mindegy, szóljon csak téged,
terólad, tehozzád és tefeled és tőled és nekem épp hogy
az akkord bőséget, telítettségét a magam ín eszköztárával
ellenőrizhessem, fülhallás ide és oda, rendben mégis, ahogy kell.
Lassú, lassú, lassú, no drága, hallod e ritmust, oly nehéz, ha nekem
mondod, hát jónak, szörnyű nehéz, szörnyű-szép, könnyű, édes,
mindazonáltal – játszik a szóval mindazonáltal hol-merre maradt el
mind a nehéz televény, mondani inkább: lassulása dallamívnek, mint
a régi vers, ha mondom, ötletekről, ötletekre, ihletetten
szállt tovább – merre hát a dallam íve? Hol vagy te? Hol iskolád?
Ritmusa, hangja – elég. Szólaljon a mű, a te műved és harmóniád.*

VÁGY

*Nézz a szemembe! Kemény, szép homlokcsontodat
akarom szorítani barna bőrödön keresztül, dús hajad
koronáját összefogva, hátrasimítani fejedet, koponyád,
egészen közről nézve szembogaradba. Mert azt akarom!
Akarom, hogy a képkivágot legyen: fejed, arcod.
Szád dús hajlását, ívét, játékát, griberlid pihéit,
szemöldöködet, orrodát, mely furcsán kissé: enyémhez hasonló,
orrommal dörgölni szeretném, álladat csodálni,
füled bő szépségét, a homlokod újra, lágy halántékom
akarom! Akarom, mert jó és mert mást most nem
akarok, gyere, nézz a szemembe! Kell a szemed, kell
tele szívvel, lélekkel, bölcsességgel veled és kell, mert kell
beleveszni nyugovásért, nyugtalanságért. De addig: kell, akarom
homlokod, arcod, fejed, tapintani, tudni. Nézz a szemembe!*

Dienes Eszter

VALLOMÁSOK A KÖLTŐRŐL

Szergej Jeszenyinnek

Csak ott állt az úton, halvány fényben ázott,
bokrok közt a távol lépteire vágyott.

*
Áll világvégein a földnek, lelke a bárányalkonyatban;
tudja, a világ úr, idebent van
s vesztéseké a hold.
Csak jár a mező fűszálain,
puha folyókon sétál,
üres út páros partján,
egyedül

*
Meséld el, ahogy a boglyas ősz letérdel
s míg lombokkal szórja álmai színes hencserét,
régfi lányok nyári arca kopott tükörből visszanéz, tükörködik.
A te arcod az én két szemem
ha lehunyom, nálad leszek.

*
Már a szél az őszi kerteket járja,
piros lombokat tépeget, a piros levél bár gyanakszik,
a gyöngé szélbe hanyatlik, elperreg.
Jártam már itt veled.

*
Avarból takaró, arany nyíresek alján,
macskanő dorombol puha talpán,
fényezett szemében sárga rejtjelek.
Amott fehér gyerekló, bársony orrával bököd,
él, mint a boldogok,
ősz és tavasz, tavasz és ősz között.
Jártam már itt és visszafáj
utas voltam vagy holdvilág
vagy rebbenésnyi csend
jártam már itt veled

*
*Volt ott egy kocsmá, valami néva
lehet, hogy örökre, lehet, hogy néha
egyedül*

*A szeme sárga volt, arannyal szeszélyes...
A sátán volt, büzös, közönséges. Örvény
pörgetett, sodort a bánat;
láttam a szemét, a mélyéig vágytam.*

Volt ott egy kocsmá, valami néva,
lehet, hogy örökre, lehet, hogy néha
egyedül egyedül

Bűn volt gyerekek ennyi fájdalom,
a titkok, a vétkek, de kellett a láz!
Így lett enyém a neked szánt bánat,
a gyűlékony fehér éjszakák.

Ahol lélegzik most a csend,
ott tartják számon léptedet.
Ahol megterem körben a dér,
jégvirágot legel a tehén
s az éjszakából felszálló madár
csőréből hangod kéken visszazáll.
Ahol párát lehel két kutyaszem,
ott látlak holdszagú éjjeleken.

Csak áll ott az úton, Istennél a szárnya,
bokrok közt a távol országútját járja.

1981-2013

MINDEN ÚT RÓMÁBA, BOGLIASCÓBA, MAJD

(TALÁN) BALATONFÜREDRE IS VEZET

(avagy: költői játék Vlagyimir Sztrocskovval)

Talán még sohasem örültem könyvküldeménynek olyannyira, mint annak, amelyet a közelmúltban kaptam. Az orosz nyelvű könyv címének fordítása: *Róma összecsengett a róla kialakított képpel*. Küldője Claudia Scandura, a római Sapienza egyetem orosz tanszékének kiváló vezetője, az orosz irodalom egyik legkiválóbb olasz szakértője.

Ebben a kötetben annak a 12 orosz költőnek és öt képzőművésznek a műveit közlik (324 oldalon), akik 2000 és 2008 között – a Nobel-díjas Jozsif Brodskij nagyvonalú felajánlásának eredményeként – néhány hónapot tölthettek és alkothattak Rómában és Itália más városaiban.

Különös örömmnek oka az volt, hogy a kötetben viszontláthattam annak a Vlagyimir Sztrocskovnak nekem dedikált szép elégiáját, akivel 2001 őszén töltöttem öt hetet a gyönyörű liguriai kisváros Bogliasco Művészeti Központjában. Barátságunk és költői játékunk történetét azóta megírtam a *Négy bogliascói találkozó* című kötetem első írásaként. Itt és most ezt némileg rövidítve adom vissza:

„...Az 1946-ban Moszkvában született Vlagyimir Sztrocskov a moszkvai Acélöntési Főiskolát végezte el, majd a moszkvai Acélkutató Intézet csoportvezetőjeként biztatóan haladt a »Szovjetunió fölvasztárja« cím felé, amikor – mintegy harminc évvel ezelőtt – rájött arra, hogy az ő valódi acélya a szó, a nagyon gazdag orosz nyelv, amely szolgálatának kell szentelnie további életét. Ettől fogva sorsa gyökeres fordulatot vett: az acél olvasztása helyett a szó mágiájával kezdett foglalkozni. És hogy nem eredménytelenül, azt több orosz irodalmi díja, számos nemzetközi pályázatban elért sikere és az bizonyítja, hogy az Internet 30 oldalon sorolja fel az általa és róla írottaknak csupán a címeit! Kétszer nősült, de mindkétszer rájött arra, hogy a szó bűvölete számára sokkal fontosabb a női lélekénél. Azóta a »szavak jegyeseként« éli életét. »Ebből azonban nem könnyű megélni« – mondja szelíd melankóliával.

Költészetét a »poliszemantikus« irányzatba sorolja, azaz a szavak sokszoros értelmét és jelentését keresi. És hogy meg is találja, azt sziporkázó szóösszetételei, orosz, olasz és angol nyelvű versei bizonyítják. Ezt az utóbbi két nyelvet bizony alig beszéli, mégis költői tehetsége és mindentudó computere segítségével – a szó valódi mágusként – nagyon szép verseket és szórakoztató szójátékokat csíhol ki ezeken is. Csak néhány példát hozok a fentiek illusztrálására. Amikor megtudta, hogy az örölt kávé olaszul »caffè macinato«-nak nevezik, utalva e folyékony múzsa iránti hallatlan szeretetére, azonnal közölte, hogy márpedig ő akkor egy »machocaffinato«, azaz kávéval átitatott férfiú.

Egy másik alkalommal tréfásan azt mondtam neki, hogy »eretikus vagyok és szokrétiánusz« (amely két jelző magában foglalja a nevet), ezt a szójátékot belefoglalta hamarosan olvasható versébe. Kicsit később, a vacsoránál kedves pincérünk és házvezetőnk Gianni megkérdezte, kinek hozza ki az egyetlen megmaradt omlott repetát. Amikor rávágtam, hogy kérem, Vlagyimir azonnal megállapította, hogy én nemcsak »eretikus és szokrétiánusz« vagyok, de »egocentrikus« is (megkettőzve a g-ket, az angol egg=tojás szóra utalva, nemcsak ön-, hanem tojásközpontúnak is nyilvánított).

Éjjel-nappal mindentudó computerét bújta. Csak sokszori rábeszélés után sikerült lecsábítani a gyönyörű tengerpartra. Ezután azonban alig lehetett őt onnan visszacsábítani. Magával hozta jegyzetfüzetét, amelybe – ha nem úszott – szinte megállás nélkül rótt újabb verseit és jegyzeteit.

Másik szenvedélye a fényképezés és a kollázsok gyártása volt. Otthoni nehéz anyagi körülményei ellenére a legmodernebb japán elektronikus fényképezőgéppel rendelkezett. Százával készítette és ajándékozta, sztrocskovi mosolyával, szép színes fényképeit. Első tengerparti együttléteink során megmásztam a legközelebbi tengeri sziklát és tréfásan Magyarország szabad területévé nyilvánítottam. Vlagyimir barátom ezt a »honfoglalást« több kattintással is megörökítette, és kiválasztva azt a fotót,

amelyen diadalmasan integetek felé, ellátta azt az *Il Secolo XIX* című genovai napilap fejlécével és egy hatalmas talp sziluettjével, majd egy felirattal az egész világ tudomására hozta, hogy »a magyar hódító acélos talpával elfoglalta Itália területét«!

Egymással tréfálkozva egyszer megállapodtunk: én mindent el fogok követni megérdemelt Nobel-díjának elérése érdekében, ő pedig megfelel velem a jutalmát. Mint látni fogjuk, ez a téma később költő játékunk részévé vált.

Kedves egyéniségével a sziporkázó tréfákra mindig hajlamos Vologya kis csoportunk kétségtelenül legkedveltebb tagjává lett. Elutazása előtt rögtönzött költői estet tartott, amely során egyszerre büszke és szegyenlős mosollyal megajándékozott bennünket a Bogliascóban eltöltött csodálatos napok ihlette mintegy 20 darabból álló versciklusával. Ennek találóan a *Ligures(c/q)ue* címet adta, ami egyszerre jelent liguriai strófákat, a francia arabescue mintájára és liguriai megmenekülést is, az angol *rescue* szóra emlékeztetve.

Utolsó tengerparti táborozásunk során, a kecses barokk templom alatt, amelynek harangjai fél óránként emlékeztettek arra, hogy a világ nemcsak földi hívságokra való, Vologya – hason fekve a meleg kavicsokon – szorgalmasan írogatott, és amikor eljött az este, prezentálta is a hozzám írott *Az emlékezés csomója* című elégikus búcsúversét. Ennek címe és visszatérő strófakezdő sorai egyrészt az amerikai indiánok ama szokására utalnak, hogy spárgára kötött csomókkal küldtek titkos üzenetet egymásnak, másrészt az orosz tájszólást is felidézik, amelynek jelentése csomóként kösd emlékezetedbe, azaz emlékezz rá nagyon jól. Amikor, remélve, hogy nem véglegesen, de férfias öleléssel búcsúztunk egymástól, ezt súgtam a fülébe: *Hálásan köszönöm néked, hogy beírtad nevemet a világirodalomba!*

Úgy vélem, hogy szépséges poémájának orosz szavai, amelyek gyakran ötvöződnek olasz kifejezésekkel, és az ember lényegéről, az igaz barátságról, az idő folyásáról, valamint a (bogliascói) lét szépségeiről szólnak – nemcsak nekem íródtak. Ezért döntöttem emellett, hogy publikálni kell ezt a verset, és nem csupán eredeti formájában, hanem olaszul, angolul és magyarul is.

És, hogy a vers nemcsak nekem tetszett, azt mutatja, hogy magyarításának sikerült megnyernem Mészöly Dezsőt, a közelmúltban elhunyt költő- és fordítófejedelmünket, olasz és angol fordításának pedig a Quasimodo-díjas Camillo Pennatit, illetve a hasonlóan kitűnő Neil Curry angol költőt.

Együttal közzéteszem tréfás négy sorosomat, amellyel válaszolni próbáltam Vlagyimir szépséges versére. Következzék tehát Vlagyimir elégikus verse, először az orosz eredetiben:

Владимир Строчков
Узелок на память

Узелковым письмом завяжи у себя на уме,
заплети, как верёвку, кручёную временем память,
как текло *questo tempo* – погода и время – *per me*
e per te, buon'amico, как сладко в него было падать.

Узелковым письмом заруби у себя на носу,
на камнях твоего островка, *vecchio campanilista*,
как летели *i giorni*, держи нас с тобой на весу
infra mare e cielo; и как пролетели со свистом.

Узелковым письмом побережья себе запиши,
как прошли *settimane* нестройной походной колонной,
как морскими узлами вязалось в полночной тиши:
questo anno, quest'attimo, quest'autunno nel sonno.

Узелковым письмом привяжи свою память к моей,
дипломат и историк, *ereti co, socretiano* – ,
Ungherese, amico . Пускай среди наших корней
будет общий один: *questo bello Bogliasco, quest'anno* .

Узелковым письмом напиши мне из Буда *e-mail*:
как мелькали *le ore* , и били куранты на церкви,
как прошло *questo tempo* , как с нами осталось – *con te*
e con te, buon'amico – до смерти, до встречи, *per sempre* .

17.10.2001, Больяско

Mészöly Dezső, a magyar irodalom 2011 őszén elhunyt fordító- és költőfejedelme készségesen vállalta Vologya versének lefordítását. Mégis először nem ezt a szépséges átköltést, hanem az én gyarló fordításomat közlöm, mert ugyan minden más szempontból elmarad a Mészöly Dezsőétől, de tartalmi szempontból talán jobban követi az eredetit. Kérem tehát, hogy tekintsék annak, ami lényegében volt: nyersfordításnak a mészölyi átköltéshez. A fordításom tehát (dőlt betűkkel az eredeti versben olaszul használt szavak):

Vlagyimir Sztrocskov
Az emlékezés csomói
Réti Györgynek

Csomózott kötélként az elmédbe vésd be,
s idő- emlékezet szálaival kösd körül
hogyan telt *az idő*, futottak az órák – *veled*
s velem, jó barátom – mikor a szív örül

Csomózott kötélként ne felejtsd kedvünket,
szigeted forró kövein, *te öreg hazafi*,
s hogy' repültek *a napok*, megmérve bennünket
tenger és ég között, fűttként idézve valakit.

Csomózott kötélként, mely a parton feszül,
ne feledd az egymást követő *heteket*,
miközben az éji csöndben *ennek az évnek*,
percnek és őszi álomnak órája ketyegett.

Csomózott kötélként kösd hozzám emlékeidet,
Te *szokrétiánusz* diplomata s történész,
magyar barátom, sose feledd: összeköt bennünket
a szépséges Bogliasco s az idej szép év.

Csomózott kötélként jöjjön Budáról *e-mail*:
hogyan röpültek *az órák*, s kongtak a harangok,
hogyan folyt az idő, mely vélünk barangol
velem s veled, barátom – örökké szép emlék.

Mészöly Dezső átköltése:

Vlagyimir Sztrocskov
Az emlékezés csomói
Réti Györgynek

Kötözd a szívedre, s szorítsd meg csomóját,
vagy acél pengével a lelkedbe vésd be,
hogy' futott az idő, repültek az órák
Teveled, barátom, kettőnk örömére!

Hathatós emlékül idézd jó kedvünket
szigeted kövein, öreg patrióta!
Gyors idő árama hogy' sodort bennünket!
Ég és tenger között szálljon még a nóta!

Mennyi időt éltünk, ami megörzendő?
Nem csupán órákat, napokat, heteket!
De olykor az éji csöndben az esztendő
őszének órája intőleg ketyegett.

Jó magyar barátom, lázadó Szókratész,
diplomaták között nyílt szívű eretnek!
Kiket Bogliasco vonz, mind tette s szóra kész,
s ez kapocs azok közt, kik szívből szeretnek.

Emlékszel, hogy' zengtek akkor a harangok?
Szólitlak cimborám, küldj Budáról *e-mail*!
Áldott, aki velem barátként barangolt!
Sebző kinnak, gondnak Ő veszi el élet!

Vlagyimir szép versére adott, reményeim szerint csattanós négysorosomat először az eredeti olasz-
orosz verzióban, majd magyar fordításában közöljük:

Réti György:

*Четверостишие
Владимиру Строчкову*

*Il miglior amico per me tu sei
per cui ho dimenticato '56.
Спасибо за дружбу и компьютерные дела,
а также за половину Премии Нобеля.*

*Négysoros
Vlagyimir Strocskovnak*

*Így csak az igaz barátság tüze hat,
csak néked elfelejtve '56.
Computer ügyekért hála árad feléd,
s ne feledd küldeni a Nobel-díj felét!*

P.S. Ami Balatonfüredet illeti, az Itália és Magyarország – kapcsolataink képes krónikája című Ró-
mában két kiadásban is megjelent kétnyelvű könyvemben imígyen írom le Salvatore Quasimodo kap-
csolatait a Balaton fővárosával:

„A nagy olasz költő, a Nobel-díjas Salvatore Quasimodo nagyon szerette Magyarországot, amelyről
több költeményt is írt. A Balaton partjairól című versében (1964) így emlékezik a magyar tenger part-
ján tett látogatásáról:

*„Balatonfüreden egy ifjú hársfa
viseli a nevem. A szívbe terebélyesednek
levelei a hazámtól messzi partokon.
Szabó barátom minden évben...
midőn eljő a nyár tavának partjairól felidézi
magyar földi napjaimat, két falevével,
amelyek még friss erezzel érkeznek
a lombard földre.”*

(R. Gy. fordítása)

Csendesen jegyzem meg: tíz évvel ezelőtt, első lelkesedésemben „költői játékunkat”, azaz a két vers
orosz és magyar verzióját benyújtottam a balatonfüredi Quasimodo költői emlékverseny pályázatára.
A futottak még kategóriában sem említették... Időközben komoly nemzetközi sikert aratott: a beveze-
tőnkben ismertetett orosz közlés mellett megjelent olaszul is, és egyetlen külföldiként bejutotta veronai
költői verseny döntőjébe.

Talán most ebben a formában Füredre is „odatalál”...

A HATÁRTALAN SZERELEM PARTJAI

Reflexiók Fehér M. István: A szerelem sartré-i filozófiája és Kierkegaard című írásához¹

(Elöljáróban)

A szerzőtől kaptam a szép munkát, megtisztelő kötelességemnek tartottam, hogy én is dolgozzam vele. Megdolgozott. Összegzésemül a „reflexió műfajt” választottam, amely egyrészt felszabadít az általam kevésbé művelt filozófikus nyelvezet szigora alól, de nem mentesít a gondolkodástól. Bátorokodom. Tehát vagyok. Vagy fordítva, mint amire a József Attila *Eszmélet* francia verziójában elmélyedve magam is jutottam. Köszönhetően egy kiváló útmutató irodalomnak.²

(Élénk morfondírozás)

Ácsingózik a kíváncsiság. Mire jó a szerelem? Másfelől: a szerelemben esés egy lehetséges változata. Vagy: a szerelem egyedi formájának megközelítése. Mégpedig ilyes újraértelmezése. Végül (már az elején): a szóban forgó dolgot több mint (a) Szerelem.

(Megközelítések)

A kiinduló, irányt adó alapgondolatot elfogadom (korábban is, most is kedvemre való), vagyis azt, hogy a szerző a témát, Sartre nyomán, „az emberi lét ontológiai struktúrájában törekszik megalapozni”. (Ezen alaptétel későbbi kifejtésekhez is szolgál majd.)

A nagy, összetett és szövevényes téma, Szerelem, eddigi megközelítései: A) kozmológiai beágyazású elméletek, B) a naturalista koncepció helyett itt előáll a C. Felvetődik, elképzelhetően: $C=A+B$ (?!). Miért? Az emberi egész, a személyiség lételeméltileg van megfogva, létezésében elméltileg is megragadható, leírható. E felfogás a szerelmet, így az embert nem osztályozza (nem emeli és nem degradálja) úgy, mint: a) „magasember” (lelkületében gazdag, fennkölt), b) biológiai ösztönlény (a nőfaló himfi, szellemiségében eresztékes, avagy egyfajta korokon átívelő „höslény”). Vagyis, nem ideológiai (és nem morális, pszichológiai) szempontból közelít. Sőt, tágítva a mezőt: 1. Elhárítja az egzisztencializmus szeretem–nem szeretem degradáló (magasból leszóló) megközelítését. Így lehetőséget teremt distinkciók tételére, például Sartre és Camus és Beauvoir között. 2. Finomítja az ideopolitikusok Sartre-kezelését. 2.1. marxista-liberális oldalról, korábban: vezérünk, mert szimpatizál a kommunizmussal, 2.2. ugyanők később: nem szeretjük, mert nem szimpatizál a kommunizmussal. 3. Leleplezi a Sartre-hívók pál- (és párt)fordulásait, akik már globalizálódnak, nekik már nem kell a sartré-i *elkötelezettség* (amit mindig is összekevertek, azonosítani próbáltak a *pártosság*gal).³

Vissza a szerelemhez. Megjelenik az ontológiai struktúra újabb biztos ágya: a másokkal való viszony, a másért való lét. Tehát: 1. van Másik, 2. van érte lét, 3. karnyújtás a közösség felé – a konzervatív felfogás alapgondolata, a konzervativizmusban reális létforma, a szocializmus is megcélozta, de a) általános emberről beszélt, kihagyva a számításból a személyiséget, az egyént – nem alapozott az emberi lét ontológiai struktúrájára. Majd kapcsolódás Heideggerhez: a sartré-i alapozás kitérőül, újabb „ágyazás” következik: az eddigiek a világban való lét dimenzióiban kapnak biztos cölöpöket. Az alapra húzott (és húzható) biztonsági főfalak között épülhet tovább az értelmezés. Ez olyan erős, hogy érvényes

¹ Lásd *Liljegyzetek Platónhoz 11.*, A szerelem, szerk. Laczkó Sándor, Szeged, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány, Magyar Filozófiai Társaság, SZTE BTK Filozófiai Tanszék, Státus Kiadó, 2013, 265-292.

² Utalás FEHÉR M. István, *József Attila esztétikai írásai és Gadamer hermeneutikája című munkájára*, Kalligram, 2004, lásd Sz. TÓTH Gyula, *Mélyből a magasba az ESZMÉLET francia fordításával = Eszmélet, A tizenkét legszebb magyar vers 11.*, alkotó szerkesztő: Fülzfa Balázs, Szombathely, Savaria University Press, 2013, 347-365., [2013. szeptember 12.]

³ Vö. SZ. TÓTH, *Egy italianista Frankhonban = Tánár notesz 8. kézirat. 2013. július 23.*

Sartre más témáira is, a mai mindennapi és a magas ideológiai kultúrák, „narratívák” értelmezésére („szétcsapására”).

Újabb erősítést kap a cogitó: a másikhöz való viszony, a *cogitó értelme*. Fontos szempont: 1. a bizonyosság, 2. a magam és a másik szubjektumának és objektumának, ezek átfordulásainak keresése. Mivel ez nem empirikusan kezelhető, további mélyfúrásokra van szükség. Ez nagyon bonyolult viszony- és állapotrendszer, itt alapos elemzés következik. Biztosító tájékozódási fogódzók: a hiány, a másik jelenléte, az eskü, illetve a szabadság, melyet a másikhöz való viszony határoz meg, így ad értelmet, a birtoklás, létem igazolása, mi az: szeretni és szeretni lenni, az én, illetve a másik énjének megőrzése, illetve azonosságunk és másságunk megőrzése, a csábítás, a motiváció, a konfliktus.

(Felvetődések)

Itt fontosnak tartom megemlíteni, mert külön-külön is alapos elemzést érdemelnek: 1. Mennyire ismerem magam? 2. Mikor „veszítem el a fejem”? Elveszíthetem-e? (El.) 3. Mikor jön el az „abszolút szabadság”? Az érzés-érzéki tudatosulása. De akkor félok, hogy az előző alábbszáll. Szóval, a szerelem konfliktusos érzettudat, állapot, s pillanatai vannak. A pillanatok időmeghatározottsága viszonylagos. A szerelem, kommunikációs értelemben: totális tudati-érzéki találkozás, összekapcsolódás, abszolút döntés következménye (benne van a felelősség), az Én és a Másik üzeneteket közvetít egymásnak, szándéknyilvánítás céljából.

Hasonlóképpen nagy fogalom-tétel: a *szabadság*. A soha nem szűnő, az örök, a vágyott, a vitatott, a csavart és a kicsavart, amivel élni és visszaélni szoktak. A tanulmányban jelentős szempont: a szabadság csak valamihez képest, valamihez függően létezik, s érvényes. Ez alkalmas a ma futó szabadságfelfogások pontosságára. (Amikor se törvény, se Másik nem számít, amikor az egyén önismeret nélküli tengődése-vergődése – mint világban benne lét – jellemző. Mire e kuszaságban egyes ideológusok készségesen eldöntik, mi a szabadság. Ami lehet ok és okozat. De szándékolt. Az effajta ideológusok nem az alapos értelmezésről híresek. Nem értelmeznek, kijelentenek.)

(A szerkezetről)

Az alapos, a biztonságos gondolatépitmény bővítése-tágítása fokozatosan folytatódik. A kimutatott sartre-i szerelemfelfogás kapcsolódik: az európai szerelemelméleti tradíciókhoz. Hihetően, elfogadhatóan. A másik nagy kötés: kapcsolódás Kierkegaard-hoz: szerelem (érzéki), esztétikai, házasság etikai és vallási stádium. Megjegyzés: a tudatos ontológia lényben is ott az esztétika. Tehát ezek a házasságon kívül is fennállnak. Megjelenik a *Harmadik*. (Ez jelenti az egyén örök nyugtalanságát, jelenthet hiányt: az erotika vagy a szellemiség dimenzióiban. Sartre és Simone de Beauvoir kapcsolatában visszatérő a harmadik.) Isten is lehet. Sartre-nál hogyan jelenik meg Isten? „Fájdalmas ateizmus” – Isten hiánya – konfliktus. És végül a kör lezárása, az értelmezési pálya bevégezése: az ember megítélése Sartre-nál és Heideggernél: „az ember kitüntetettsége és méltósága, képes valami nálánál magasabbat elismerni”. Zseniális, bravúros értelmezésvezetés! És ebben a kontextusban meggyőző. (Aki nem szereti e két nagy gondolkodót, hát nem neki szól a nóta. Márpedig akkor, lekonyul az ember.⁴

(Újabb felvetődések)

Fehér M. fejtegetései világosak, elfogadhatóak, amiként leír, maga is deskripciót alkalmaz. Sartre szerelmi valósága, a gyakorlat Beauvoirral ezt megerősíti. Véletlen? Mással nem fordulhat elő? De. Ám itt most a sartre-i szerelem az értelmezés tárgya. És bárhogy is élvezzük az értelmezést, éppen azért, számtalan kérdés munkál bennünk. Hogy állunk az újrakezdéssel? Van ismételt abszolút szabadság, a korábbi tiszta állapot változása után? Van-e mégis rossz döntés? („Mekkora ökör voltam!”)

És vannak, akik inkább a művészeteket érzik illetékesnek a témában. (Ez nem baj, de megtoldják, hogy a filozófusok azt képzelik: az embereket metafizikai gondolataik, bölcséleti antropológiai dilemmáik

⁴ Más oldalról közelítve ezt erősíti KONRAD Lorenz, *Ember voltunk hanyatlása* című, utolsó nagy munkájában (1988). (Magyar kiadás: Bp., Cartafilus, 1997)

indítják szerelemre. A tárgyalt munka esetében nem effajta „képzeltésről” van szó.) Merthogy a művészetek árnyaltabb képet festenek, szebben fogják meg a szépet. Tényleg, a szépség mennyire feltétele a szerelemnek? Csak a szép emberek eshetnek izzó szerelembe? A filmekben, a szépirodalomban, a táncművészetekben bőven van rá példa. Ó, Rómeó, és ó, Júlia! A torz Quasimodo lehet szerelmes a szépséges Esmeraldába, a viszonzás már elmarad. És így tovább. Sartre nem volt szép fiú. És nem volt daliás alkat. A szavakban nem szépiíti a helyzetet, tárgyilagosan leírja az elkényeztetett, sokdioptriás vaksi, túl okos kisgyereket, akinek még az orrát is mások törölték helyette. Ám az ifjú Sartre nem habozott, ha az iskolában, az egyetemen sérelem érte, nyomban ledobta a zakóját és bokszállásba helyezkedett. Csapott, kapott. De nem riadt meg a helyzettől, amikor, már a Simone de Beauvoirral való együttélés során, a lakásba toppanva Simone-t egy leánnyal találta az ágyban. Nosza, nem állt ellen, Simone invitálására csatlakozott.

(Még egy kicsit Fehér M. István módszeréről)

Pontos fogalmiság, minuciózus gondolatkövetés és -vezetés. Minden pontra kitér, a széleket összeköti. A tárgyalt a (tálalt) anyaggal dolgozik, nem hagy ki semmit. Így lesz hiteles. A vizsgált anyag gondolategészébe új elemeket szöve gazdagítja a rendszert. (Lehet, hogy az Én szubjektum–objektum és a Másik szubjektum–objektum viszony- és állapotrendszerét taglalva túl alapos is, de ez valóban rendkívül bonyolult probléma.) Alkot. Az összeálló értékijelentések látens értékítéletekké állnak össze, tegye meg értékítéleteit az olvasó. Meg is teszi, követheti a fejtegetések szálait, vitatkozhat. De alaposnak kell lenni, nyomkövető, illetve jelkövető olvasást kell folytatnia, nem szárnyalhat. Így elkerülhetjük a felületességet, a nagyzólást, az előítéletességet. Melytől több filozófus sem mentes. Számos példát lehetne felhozni, most csak egy kedvelt és nagyra tartott gondolkodót említünk: Roger Scruton. És éppen Sartre megítélése kapcsán. No, nem a szerelem tárgyában, de Scruton úgy általában elbánik Sartre-ral. Ezt több helyen is kifejti, az *Iszom, tehát vagyok* című munkájában különösen tetten érhető e felfogás. A *dialektikus ész kritikáját* „marxista halandzsának” nevezi. A *lét és a semmi* sem jár jobban. (Sartre a „tagadás neheztelétája volt”).⁵ Scruton Sartre morális hiányosságait emlegeti fel, számára ennyi elég is. Ám igaz, egy ponton megáll, nem akarja kisebbiteni Sartre gondolkodói és írói nagyságát, amit *A szavak* című könyvvel bizonyítja. Tehát, bármilyen tetszetős is Scruton megnyilatkozása, tarthatjuk szívporkázónak, és más vonatkozásban számos ponton igaznak, nagyszerűnek, követhetőnek, e kérdéskörben egészen más módszert követ, mint Fehér. Vélekedésünket támasztja alá, hogy e könyvében, amelyben nagy borkulturális tudást közvetít, ivástani elmékedései lenyűgözőek, e komoly (gyakorlati) érdemet nem említi Sartre vonatkozásában. A nagyívó Sartre Scruton számára nem létezik. Nem ismerte volna a francia eme érdemeit és sajátos képességeit? Sartre, amilyen nagy író és gondolkodó volt, legalább annyira nagyívó is. (És ebben is parallel Simone de Beauvoirral. Kettejüknél ez is az abszolút döntés jegyében fogant és folyt, az óhajok, a vágyak és a tettek egybeestek – holtomiglan, holtodiglan.)

(Utóélesek)

A Fehér M. által prezentált hatalmas tudás/anyag, a felépítés, a logikai modellek, számos ponton és irányban, újabb kérdéseket (problémákat) vetnek fel. A szöveg mindenképpen alkalmas, hogy akár a szerelem tárgyában, akár mai társadalmi helyzetekben, konfliktusokban eligazítást adjon. Már ha elfogadjuk a kiinduló alapgondolatot, azaz „az emberi lét ontológiai struktúrájában törekszünk meg-alapozni” gondolkodásunkat. Ha így teszünk, tanárok, irodalomtörténészek (hogy a politológusokat, politikusokat ne is említsük), akkor ezen a vonalon izgalmas újraértelmezések adódnak. Például Madame Bovary lelkületének és hevületének, Laclós „veszedelmes viszonyainak”, vagy Anna Karenina vívódásainak megítélésében. De a 'hűséget' is érdemes megfogatni. A hűség kiháló dogma lenne? A hűség mégis egyfajta erősítő szál, kapocs. A szabadsággal viaskodók sem rúgják fel csak úgy. A hűség

⁵ Vö. Scruton, i. m., 214–217.

amolyan vízvázasztó: kell is, meg nem is – azzal is kacérkodunk. A hűség intézményesített formája évszázadok óta fennáll, tartja magát. A homoszexuális párok mindent megtesznek, hogy hűségesküt tehessenek, örök hűséget esküdhessenek egymásnak, hogy legalizált házasságot köthessenek. (Ám, ez a kérdés több más kérdést is fölvet.)

Ha már Scruton szóba került, utalunk arra, hogy a már idézett könyvében, természetesen – a bor, a vágy oldaláról közelítve –, ő sem kerüli meg a szerelmet. Sőt. Jót vitatkozik Platónnal, a szexualitás, az erkölcs, a családi együttélés és a társadalmi reprodukálás összetett, izgalmas összefüggéseiben. Van, amiben egyetért vele, de inkább nem. Azt egyszerűen „agyrémnék” nevezi, amidőn Platón szerint a „vágy akkor helyes, ha nem az egyes emberre irányul, hanem őt *megkerülve* a csillagokat veszi célba”.⁶ A bor hatását a szerelemhez kötve Scruton azt állítja, hogy hasonló élményt nyújt a szerelem, „ha igazi, vagyis a lelket legyőzi a test, magát a testet pedig a varázslatnak, az elemi dolgoknak, az étellel telítő misztériumnak és a tudattalan életnek az a világa, amelyet az önmegújítás aktusában a szerelem nyit meg előttünk”.⁷

És nézzük a 'harmadik' szerepét, a hármasság egységét. Régtől jelen van az emberiség történetében, már a Teremtésnél is megjelenik. A mesevilágban is tartópillér, miként az Apa–Fiú–Szentlélek alapzata, hívőknek és kételkedőknek. Biztonságot ad. Biztonságot remél ettől az ember. És oly szép, mikor Baude-laire-nél „egymásba csendül a szín és hang s az illat”.

A kiinduló alaptétel: „az emberi lét ontológiai struktúrájában” való alapozás alkalmas a társadalmi mozgások megragadására, leírására. Továbbá levezethető belőle, például, a *tudástan*, valamint a *társadalomban mozgó ember kultúrája*. Így ér össze a művészetfilozófia és a társadalomkultúra. Erre gyakorlati példa, a honi mából, Gazsó Ferenc társadalomalakító munkássága, ehhez társulva, ebben a gondolkodási és tevékenységi körben, inkább rendszerben, Zsolnai József pedagógiája – összegzésként álljon itt utolsó műve: *A tudomány egésze. A magyar tudomány tudománypedagógiai szemléje*.⁸ És a sor folytatható... Folytatásra *kellően* érdemes. (Hogy Kant négy filozófiai alapkérdéséhez is kapcsolódva zárjuk jóleső elmélkedésünket.)

6 Uő., i. m., 92.

7 Uő., i. m., 117.

8 Műszaki Kiadó, Budapest, 2006 (Erről készült ismertetőmet lásd: Felclős magyar alkotó, az egységesülő folyamatokban keresd a kozjót! Új Pedagógiai Szemle, 2007. LVII. évf., 9. sz. 182–185. o. [2013. szeptember 12.]

AZ OTTHONLÉT ELBESZÉLHETŐSÉGE MÁRAI SÁNDORNÁL

A Béke Ithakában és a Föld, föld!... című művek narratológiai elemzése

„Mert a művész nem a valóságot ábrázolja, hanem azt a látomást, melyet a valóság élménye kelt az emberi lélekben. Ez a többlet a művészet.”¹

A Márai-életműből két szöveget választottam ki elemzésre. Mindkettő 1952-ben íródott, mielőtt még Márai elhagyta volna Európát. Ez a két mű nem elsősorban az országgal, mint földrajzilag behatárolható hazával történő kapcsolatmegszakításként olvasható, hanem egy új világtrend kialakulásának hajnalán, a régi idők visszaidézése és az újhoz való viszonyulás meghatározásaként. A két szöveg közül az egyik a mitikus európai hagyományok világába visszavezetve, a másik a közelmúlt eseményeire reflektálva teszi ezt meg. Ez a két regény a *Béke Ithakában*² és a *Föld, föld!...*³

A *Béke Ithakában* teljes egészében fikciós mű, Odüsszeusz kalandjainak továbbírása, annak megnyilvánulása, miként éled újjá a 20. században az örök utazó mitosza. Ebbe a hagyományba épül be Márai regénye is, amely az Ulysszes hazatérése után történt eseményeket a történet három szereplőjének nézőpontjából tárja elénk. Ezzel szemben a *Föld, föld!...* című művét a szerző „visszaemlékezésésként” aposztrofálja, és a második világháború utolsó éveit, illetve a háborút követő évek magyarországi eseményeit saját szempontjából vázolja fel. Dolgozatomban arra kerestem a választ, hogy az irodalmi alkotás folyamatában milyen módon jelenik meg a szerző, illetve mennyire a szerző az, akinek a hangján megszólal a szöveg. Egy Márai Sándor számára fontos – így több helyen is felbukkanó – motívumon, az otthonlétlen keresztül vizsgálom meg, hogy a regény fikcionalitása felülírja-e a valóságprezentációját.

A haza hétköznapi értelemben egy földrajzilag behatárolható, topográfiai egység; megszokott és elfogadott nézet, hogy minden ember a szülőföldjét tekinti hazájának, olyan helynek, amelyet sajátjának érez, ahol otthon érzi magát. Ezt írja felül Márai Sándor, mikor a haza fogalmát nem egy földrajzilag behatárolható területre korlátozza, és felhívja arra a paradoxonra a figyelmet, ami a modernség egyik fontos tapasztalataként is felfogható és a XX. századnak abból az alap tapasztalatából indul ki, hogy szülőföldünkön is érezhetjük magunkat idegennek. A II. világháború után Magyarország – és ezzel párhuzamosan Európa is – megváltozott, idegenné vált Márai számára. Ezt az idegenséget oldja fel az önkéntes száműzetéssel, ami nem szokatlan lépés részéről, hiszen a magyar történelem eseményei nem egyszer kényszerítették ilyen lépésre az írókat. (Így – a teljesség igénye nélkül – Mikes Kelemen, Jósika Miklóst vagy akár Kassák Lajost is megemlíthetjük, mint akik pályájuk egy részét az ország határain kívül kényszerültek tölteni.)

Márai első emigrációjából visszatért Magyarországra, és tudjuk, hogy az 1956-os forradalom hírére is visszautazott Európába, hogy ha bekövetkezik a változás, hazatérhessen. Tudjuk, hogy a ragaszkodás elsősorban a magyar nyelvnek szólt, de nem kizárólagosan. Nem önmagában a helyek jelölik ki a hazát, de mégis, ezek is hozzátartoznak, emlékeket idéznek föl, és így nehéz elhagyni őket: „A szükség-lakás erkélyéről Gül Baba sírjára lehetett látni, a rózsadombi kertekre. És messzebb, két házszor között, a mélyben, a Dunára. A folyó két partján terült el az ország: ezt már nem lehetett látni az erkélyről, de mindegyre érezni, szagolni lehetett, mintegy belelegezni, ahogy a tengert lélegzi be az ember, akkor is, ha nem él közvetlenül a parton.”⁴ A fenti szövegrészlet érdekessége, hogy Márai felsorolásában megjelenik egy olyan építészeti emlék, melyet egy korábbi megszálló hatalom idegen kultúrája hozott létre

1 MÁRAI Sándor, *Napló: 1943–1944*, Akadémiai, Helikon, 1990

2 MÁRAI Sándor: *Béke Ithakában*, Szombathely, Helikon, 2008

3 MÁRAI Sándor, *Föld, föld!...*, Akadémiai, Helikon, 1991

4 *Föld*, 255.

(Gül Baba sírja); és beépülve a magyarság tudatába az otthonlét egyik emblemikus helyeként lesz számon tartva, miközben célja pont az, hogy az idegen kultúra terébe beékelődve megkerülhetetlenül, évszázadokig jelen legyen. Hasonlóan ehhez, a Duna sem teljes egészében magyar folyó, több másik nemzet földrajzi identitásának is szimbóluma lehet, hiszen Európa második leghosszabb folyójaként Magyarországon kívül nyolc közép- és dél-európai országon is átfolyik.

A tájtárgyaknak is van tehát szerepük az otthonosság érzésében, de a szülőföldhöz való ragaszkodás nem csak fizikai valóságdarabkákhöz való kötődés, ehhez kapcsolódik egy mélyebb, lelki eredetű kötődés is, mely részben az emlékeiben szereplő helyszínek miatti ragaszkodásból vezethető le. A nyelvi és kulturális közösség a magyarsággal tartja vissza végső soron Márait az elmeneteltől. Magányos nemzetként írja le a magyart, hiszen Európában a sok egymással nyelvileg rokon nemzet között egyedül áll. Ez a magányosság egy olyan kulturális közösséget teremt, ami az európai kultúra kicsit megváltoztatott, sajátosan magyar vonásokkal felruházott megvalósulásában érhető tetten, ami nem csak a szellemi, hanem a fizikai valóságban is visszaköszön többek között épületek, viselkedéskódok formájában, melyek az ország elhagyásával elvesznek Márai számára. Ugyanúgy, ahogy Ulysses „félt, hogy hazakerül Ithakába”⁵, a *Föld, föld!*... elbeszélője akkor kezdett félni, mikor a vonattal áthaladt az országhatáron, és tudatosult benne, hogy valami végérvényesen megváltozott, szabad lett. Szabad, minden kötöttségtől mentes, hiszen már nem tartozott sehova. Megszűnt az a biztonságérzet, amelyet a földrajzi határok adtak, csak a nyelv láthatatlan, bizonytalannak tűnő köteléke maradt meg.

A szülőföldhöz való kötődés problémáját a *Béke Ithakában* című regény is tematizálja. Ulysses nem akart visszatérni Ithakába. Homérosz eposzának ismeretében azt is tudjuk, hogy elmenni sem akart onnan, és ezt Pénelopé elbeszélésében is alátámasztva látjuk: „– Nem akartam elmenni – kiáltotta –, emlékezz! Amikor eljöttek és hívtak, itthon akartam maradni.”⁶ A szülőföldhöz való ragaszkodás azonban valahol megszakad a történet folyamán. Az előének utolsó sora a hazatéréstől való félelmet közvetíti felénk. Nem tudhatjuk, hogy hol történt a váltás Márai történetében, de Dömötör Vilmos felveti annak a lehetőségét, hogy az Ulyssesben végbemenő változást a szirének éneke okozza.⁷ Ezt az állítást támasztja alá egy másik mű, Babits *Odysseus és a szirének* című novellája is.⁸ Mindenképpen érdekes ez a felvetés, hiszen Márai Ulysses története itt kezdődik, a hazával való kapcsolat megszakadásában. Ulysses hazatér, de nem tud maradni. Egész hátralévő életét utazással tölti, melyet minden narrátor mással magyaráz. Pénelopé azt mondja, hogy Ulysses hazája a tenger volt, illetve, hogy szegényesnek találta Ithakát, ezért nem tudott otthon maradni. Télemakhos elbeszélése szerint Ulysses nem tudott semmit megtartani, hazáját is így vesztette el, Hermész pedig beteges kényszernek tartja utazásait. Bármilyen legyen is a valós ok, az nem derül ki, de azt tudjuk, hogy Ulysses még egyszer, meghalni hazatért vándorlásai után. A szülőföld az a hely, ahová meghalni térhet csak vissza az ember, ezt mondja el Ulysses története, és Márai is erre utal naplójában: „Visszamehetek, de csak úgy, mint Balázs Béla és az öreg Ignotus, akik egy napon hazamentek meghalni.”⁹ A szülőföldön nem lehet boldogan élni, mert észreveszünk olyan hibákat, melyekkel nem akarunk együtt élni, melyek elől el akarunk menekülni. De abban a pillanatban, ahogy elmegyünk, ellenállhatatlanul kezd el vonzani vissza. Ez a vonzás a halál előtt teljesebbé válik. Senki nem szeretne idegenben meghalni. Ulysses hazatért a halála előtt: „Igen, haza akart térni Ithakába. Amikor úton volt, azt mondta, nem akar elébb meghalni, csak amikor megint látta az otthon füstjét. És végül csakugyan hazajött Ithakába, meghalni. [...] A pillanatban [...] csakugyan itthon volt Ulysses Ithakában. A halál pillanatában, az utolsó pillanatban a miénk volt, családjaé és az ithakai népe. Ez volt az egyetlen pillanat, amikor föltétlenül és minden következménnyel ithakai volt.”¹⁰

5 *Béke*, 5.

6 *Béke*, 50.

7 DÖMÖTÖR Vilmos, *Az emigráció két útja: Márai Sándor Béke Ithakában és San Gennaro vére*, *Studia Caroliensia*, 2009/4, 129–153.

8 BABITS Mihály, *Odysseus és a szirének* = B. M., *Hatholdas rózsakert*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973

9 MÁRAI Sándor, *Ami a Naplóból kimaradt: 1950–1951–1952*, Toronto, Vörösváry, 2001, 52.

10 *Béke*, 14–15.

Márai nem akart otthont teremteni külföldön, mindvégig megőrizte a kívülállását. Idegennek érezte magát Magyarországon, Európába emigrált, ahol szembesült vele, hogy már Európa sem az, ami a háború előtt volt. Ugyanúgy érezte az idegenséget, mint Magyarországon, és tovább utazott Amerikába. Tudta, hogy ott az európaiktól teljesen idegen kultúra várja, de az legalább mindig is idegen volt, nem hiányzik a valaha volt ismerőssége. A teljes idegenség tükrében pedig megpillanthatja saját magát: „Idegen országban az immigráns vagy emigráns érzelmi menetrend szerint rendezkedik be. Az első év: a lázadás. Kelepcébe estem stb. második év: menekülési tervek. (Chilében jobb stb.) harmadik év: összecsuksulás, rezignáció. (Megnéztem az itteni temetőt, itt fekszem majd stb.) De aztán elkövetkezik a negyedik év, amikor az emigráns felébred az idegen országban, nyújtózik, ásít, szemét dörzsöli, és közömbösen ezt gondolja: Csakugyan olyan rossz itt?...”¹¹ Végiggondolhatta, hogy képes-e huzamosabb ideig távol élni a kulturális és nyelvi hazájától, megkérdőjeleződött számára a saját kultúrájának egyedüli érvényessége és el kellett döntenie – amennyire ez az egyén döntésének eredménye –, hogy mi az, amit az idegenség tapasztalatából beépít a saját tapasztalatai közé¹² – egyáltalán beleépíthető-e az idegenség tapasztalata a sajátjába, és ha igen, akkor miként.

A *Béke Ithakában* egyik (fő) gondolatmenete is erre épül. Ulysses elhagyta a háború után az otthont, és többé már sehol nem érezhette magát otthon. Az idegenség megtapasztalásának következtében bekövetkezett a horizontváltás, és ez az elmozdulás megakadályozta, hogy úgy tekintsen hazájára, ahogyan régen: „Ha egy férfi egyszer elhagyja az otthont és minden következménnyel útra kel, később soha nem tud teljesen hazatérni.”¹³ Már nem volt képes *nem tudni* az idegenség megtapasztalásával szerzett tudást. Az előhang tanúsága szerint már hazafelé menet is tudta, hogy az a haza, ami felé tart, az ő számára soha nem lehet az a haza, ahonnan elment: „Ebben az időben inkább szórakozott volt, gyanakvó, mint aki nem találja helyét. Keresett valamit. Úgy képzeltem, az otthont keresi. Bizonyos, hogy olyan kalandok után, amilyenekben része volt, nem könnyű megtalálni az otthont. Fészkelődött, nézelődött... Akkor még nem tudtam, hogy megint útra készül.”¹⁴ Kérdés, hogy azt, ami megváltozott, amit kívülről lát Ulysses mikor hazatér, azt miért nem tudja a sajátjává tenni, sajátjaként tekinteni rá. Az még önmagában, hogy új nézőpontból látja a világot, nem predesztinálja őt arra, hogy egy újbóli horizontváltással ne tegye sajátjává hazáját. Ulysses nem Ithakához, a feleségéhez, a népéhez ragaszkodik, amiket a sajátjának tekinthetne, hanem a saját múltjához. A múltat visszahozni már nem tudja, ennek pedig legfőbb oka az a megszerzett tudás, amelyet nem tud *nem tudni*. Ennek az időbeli idegenségnek a kettősségét fogalmazta meg Márai a naplójában is: „Ha elmegyek erről a földrésről, Európa nagyon hiányzik majd. De Európa már itt Európában is hiányzott.”¹⁵

A *Föld, föld!*... nem tematizálja közvetlen módon az emigráció problémáját, csak az azt megelőző gyöttrődést, a maradás lehetőségének keresését és lehetetlenségének felfedezését jeleníti meg. Nem azért ment el Márai, mert nem akart maradni – ezt már az eddigiekben is láthattuk –, hanem mert nem volt rá lehetősége. Várta a felszabadulást, hogy folytathassa munkáját, beletörődött volna, ha csak az íróasztal fiókjának írhat, de ez a lehetőség nem állt fenn számára. A szabadság nem jöhet kívülről, ez hamar nyilvánvalóvá vált számára. Sem az oroszok, sem az amerikaiak nem hozhatják el azt Magyarországra. Ezt hallhatjuk már a mű elején egy a szovjet hadsereg kötelékébe tartozó ember szájából is: „Most sem lesztek szabadok [...], mert mi oroszok csak önmagunkat tudjuk felszabadítani. A magyarok, a bolgárok, a románok is önmagukat szabadíthatják csak fel.”¹⁶ A magyarok pedig nem szabadították fel magukat, nem jött el számukra a várt szabadság. És nem csak a szabad cselekvés lehetősége veszett el, hanem a szabad *nem cselekvés* is. Márai hallgatott volna, bármilyen nehézséget is jelentett ez számára,

11 MÁRAI Sándor, *Ami a Naplóból kimaradt: 1953-1954-1955*, Toronto, Vörösváry, 2003

12 BÁLINT Péter, *Márai idegenség-tudata (utazás és idegenség a Naplók tükrében)* = B. P., *Utazás és idegenség: Esszék és tanulmányok, Kortárs*, 2009, 5. 23.

13 *Béke*, 18.

14 *Béke*, 42.

15 MÁRAI Sándor, *Napló (1948-1957)*, Washington, Occidental Press, 1968, 123.

16 *Föld*, 70.

de nem tehettem: „Ez volt az idő, amikor megértettem, hogy el kell mennem az országból – nemcsak azért kell elmenni, mert nem engednek szabadon írni, hanem elsősorban és még sokkal inkább azért, mert nem engednek szabadon hallgatni.”¹⁷ Az elmenetelt leginkább megnehezítő körülmény pedig összefonódott annak kiváltó okával: „Az író, amikor elmegy hazulról, ennek az elhagyott népek örökké számadással tartozik, mert csak azon a nyelven ír, amelyet ez a nép beszél. Ha átlépi az országhatárt, nyomorék lesz, aki mesterséges mankók [...], nyomorékokat támogató műszerek segítségével támolyog földrészekben.”¹⁸ Mert írni csak közönségnek érdemes, a hallgatás külföldön már nem jelentéssel, értelmetlenné válik.

Márai számára nem csak Magyarország, Európa is az otthon jelentette. A XX. század első felében meginduló amerikanizálódás következménye a tömegember megjelenése, az individualizmus, az egyéniség/egyeség végét jelentette,¹⁹ Márai Európájának értéke pedig pontosan a különbözőségben, és nem az egységességben rejlett. A különbözőségben, amelynek köszönhetően létrejött az egységes európai kultúra. Márai ebben a közös „szellemi Európában”²⁰ hitt. Abban, hogy az európai ember megőrzi nemzeti sajátosságait, és közben részese egy közös műveltségnek, kultúrának. Ezt keresi Márai a világháború után, a szellemi színvonalat, ami az európai kultúra sajátja. Ennek a kultúrának a részesevé szeretett volna válni, jelentős műveket alkotva a magyar, és az európai irodalom számára is. „Ha volt író, akinek mindene: életformája, világképe, erkölcsi meggyőződése maga volt az irodalom, akkor Márai Sándor volt az. Az írásban találta meg életének értelmét, és a kultúrában azt a szerves rendet, amelynek az egyén vagy az emberi közösség, így a nemzet minden törekvését és megnyilvánulását össze kell fognia.”²¹

A kérdést, hogy mit jelentett Márai Sándor számára Európa, maga az író teszi fel a *Föld, föld!*... írása közben, és egy azonnali választ is ad rá. „Mi volt számomra valóságosan és személyesen „Európa”? Mit jelentett még ez a fogalom nekem, a személynek? A magyarnak?... [...] Mint zenedoboz, ha bedobják a piculát, a tudat gépiesen nyekeregte a vizsgatéziseket: görög–római műveltség, kereszténység, humanizmus, aufklárizmus... De most nem volt kedvem jelesre felelni Európából. Amit szerettem volna tudni: mi volt még számomra a „többlet”, az Európai valóság [...]. Mi hiányzott számomra, személyesen, Európában?... A „hivatástudat”?... A szó villant és sújtott.”²² Márai Európája tehát nem magát a kontinenst, még csak nem is önmagában a kultúrát, hanem egy életformát jelentett, egy olyan magatartást, melynek meglétét nem befolyásolhatta az sem, hogy a valóságos Európa közben átalakult. Miben nyilvánult meg ez? Poszler György három tényezőben látja meg Márai művei alapján az európaiság hanyatlását: a kultúra agóniájában, ami együtt jár a barbárság egyre erősödő térnyerésével, a totalitárius államok eltorzult eszméiben, valamint a technikai fejlődés egyre uralhatatlanabbá váló áldásaiban.²³ Európának lenni tehát egyfajta hivatástudat. Hivatástudat, melyet Márai a világháborút követően 1946-47-ben Európában tett körutazása alatt – és onnantól kezdve folyamatosan – mindvégig hiányolt. Hiányolta, és nem csak Amerikában, vagy a szovjetek által megszállt Magyarországon, hanem nyugat-európai útja során Svájcban, Franciaországban és Olaszországban is. De helyette csak az Amerikából és a Szovjetunióból importált újfajta világlátással találkozott.

A *Béke Ithakában* lapjain az európai kultúra mint korszakok változása, egymást követő időszakok folyama jelenítődik meg. Maga a történet két korszak határán játszódik, a folyamatban lévő változásra adott válaszokat, reakciókat mutatja be. Azt a pillanatot ragadja meg, amikor a Márai által európai kultúraként aposztrofált világlátás megszületett. Európa lesz az a hely, ahol mindenki egyéniség, minden

17 *Föld*, 300.

18 *Föld*, 301.

19 LŐRINCZY Huba, „... személyiségnek lenni a legtöbb...”: *Márai-tanulmányok*, Szombathely, Savaria University Press, 1993, Előszó.

20 SZEKÉR Endre, *Márai Sándor és Európa = Sz. E., Márai Sándor és világa: Tanulmányok, cikkek, Argumentum*, 2010, 135-136.

21 POMOGÁTS Béla, *Emigráció előtt és után: Márai Sándor pályafordulata*, <http://www.pim.hu/object.301f202b-38a2-4178-b1eb-240f59c3567f.ivy> (2012. 02. 27).

22 *Föld*, 234.

23 POSZLER György, *Napnyugat Alkonya vagy Évezred Hajnala? = P. Gy., Ars poetica – ars theoretica: Válogatott tanulmányok*, Bp., Magvető, 2006.

ember egyedi és utánozhatatlan, hivatástudattal rendelkezik és a saját sorsának irányítója. Ennek a kultúrának nem csak a születése, hanem a halála is megjelenik a regényben. Rónay László értelmezésében az Ulyssesek az életminőség változása és az erőszak egyre nyíltabb megjelenése következtében tűnnek el.²⁴ A felvilágosult, egyéniséget és szabadságot mindenek fölé helyező Európa alapjai mindenképpen a görög kultúrában keresendők, de Európának nem csak felvilágosult, az ember egyéniségét hirdető és felmagasztaló korszakai voltak. A korstílusok egymásutániségében is az a tendencia figyelhető meg, hogy az egyéniséget előtérbe helyezőt mindig egy transzcendentálisabb, misztikusabb követi, majd visszatér ismét az emberi, racionalitáson alapuló világnézet. Így követi a hellenizmust a kora középkor, a reneszánszt a barokk, a klasszicizmust a romantika. Márai ebben a művében egy olyan korszakhatárt mutat meg, melyről nincsenek igazán adataink. Azt a pillanatot, amikor a mítoszok és a görög istenek ideje leáldozik, ahonnan kezdve az európai ember saját maga sorsának irányítójaként lép fel, és amely új korszakot legközelebb a kereszténység megszületésével a kora középkor fog felváltani. A váltások nem jelentenek gyökeres szakítást a régivel, hanem azokat élesztik újra vagy dolgozzák át.²⁵ De az újjászületés egyben mindig halál is, hiszen nem tudható, hogy az új korszak folytatása lesz-e a réginek, vagy egy teljesen más veszi át a helyét, és a régi korszak halálával az egész kultúra megszűnik.

Bár nem olyan erőteljesen, mint a *Föld, föld!*... lapjain, Márainak ebben a művében is megjelenik a kelet–nyugat közötti ellentét: „Keleten ezt nem értik. Úgy tapasztaltam, ott vajások az emberek, s aztán szeretnek tömegben élni, mint a hangyák és a természetek. Atyám nyugati ember volt, tehát szerette a magányt, amelynek legfelsőbb megnyilatkozási alakja az egyéniség.”²⁶ A keleti ember tehát a nyugati ellenpólusa. Ott nincs változás, nem történik meg az első nagy korszakváltás, tehát az ember egyéniségének kialakulása sem kezdődik meg. A *Föld, föld!*... elemzése során láthatjuk, a tömegben élés és a transzcendens másban való hit a keletről érkezett embernek a XX. században is alapvető ismertetőjele. A kelet–nyugat ellentét főként a szöveg elején kap nagy hangsúlyt, ahol a megszálló orosz sereg katonáival kerülnek szembe a magyarok mint az európai kultúra képviselői. A szöveg elbeszélője nagyon hamar leszögezi, hogy előfeltevéseit és hallomásból származó értesüléseit az oroszokról és a kommunistákról félreteszi, hogy minél pontosabb, objektivebb képet tudjon alkotni róluk. A tapasztalat azonban többségében alátámasztja a hallottakat. Az Oroszország felől érkező emberek, a keleti kultúra képviselői, akik ugyanúgy nem tudnak mit kezdeni a nyugati kultúra képviselőivel, mint azok velük: „van az oroszokban valami „más”, amit nyugati nevelésű ember nem ért.”²⁷ A keleti és a nyugati ember személyiségtudata között egy szakadékot lát tátongani Márai, ami áthidalhatatlannak tűnik. Megemlíti, hogy az eddigi keletről érkező változásokat Európa be tudta építeni a saját kultúrájába, de az, hogy a mostani változásra hogyan fog reagálni, csak a jövőben derül ki: „ezek az emberek és a rendszer, amely nevelte őket, valóban csak a végét jelentik valaminek – a keresztény humanista világkép végét –, vagy kezdődik valami ebben a sivár, zakatoló, fülsiketítő lármában?”²⁸

Az Amerika felől érkező szellemi változás sem hanyagolható el. A globalizáció ugyanúgy az egyéniség halálát jelenti, mint a keletről érkező népek életformája. Mindkét tömeg transzcendentális magaslathoz emelt embereket (színészeket, énekeseket, politikai szereplőket, hétköznapiságból kiemelt személyeket) követ, ami még inkább elvágja őket az egyéniséggé válástól. Ez a két oldalról is jelentkező hatás komoly problémaként jelenik meg Máraínál: „Lehet, hogy Tocqueville-nek volt igaza, aki évszázad előtt, itt Párizsban, megjósolta, hogy Európa megsemmisül a két nagy mágnes, Oroszország és Amerika között? Ha ez igaz – (és aki ebben az időben útra kelt Európában, kézzelfoghatóan tapasztalt egy és mást ennek a baljós félelemnek valóságából) –, lesz egyféle Euramerika és marad valamilyen Eurázsia, de az, ami „marad”, hivatás nélkül nem lesz többé „Európa”.²⁹

24 RÓNAY László, Márai Sándor, Bp., Korona, 1998

25 FRIED István, „Az ő kedves szava Logos volt – az értelem”: Antikvitás-recepció a korszakküszöbön = F. L., Magyar irodalom(történet): Fejezetek a magyar irodalmi modernség történetéből, Szeged, Tiszatáj könyvek, 2010, 190.

26 Béke, 110.

27 Föld, 30.

28 Föld, 81.

29 Föld, 235.

Nincs könnyű feladata az értelmezőnek, ha narratológiai szempontból közelít Márai 1952-ben megjelent³⁰ mítoszregényéhez. Három „egymást ismétlő, egymással kimondatlanul vitatkozó, egymásra akaratlanul reagáló személy”³¹ visszaemlékezése a negyedikre, a történet központi alakjára, Ulyssesre. Fried István is elemzése egyik kiindulópontjának tekinti azt a tényt, hogy Márai emigrációban írt regényeiben nem jelenik meg a főszereplő, hanem vele egykorú, vagy későbbi elbeszélők visszaemlékezéseiből ismerhetjük meg.³² Elsődleges megközelítésben úgy tűnik, hogy pontosan a többféle nézőpont juttat minket közel Ulysses megismeréséhez. Lőrinczy így ír erről: „Az ember – kivált a rendkívüli személyiség – rejtély, annyiféle (többé-kevésbé pontatlan vagy felületes) portréja létezik, ahányan ismerték, ahányan kapcsolatban álltak vele, vagyis az ember, a személyiség részint téveszthetetlenül egyedi s ily minőségben meghódíthatatlan, feltörhetetlenül zárt világ, borzongató csoda, részint pedig a róla szóló, őt interpretálni akaró föltevések és vélekedések fantomja”.³³

A történetük elején Pénélopé („Az igazat csak én tudom...”³⁴) és Télemakhos („Itt az alkalom, hogy elmondjam atyámról a teljes igazságot”³⁵) is úgy kezd bele a mesélésbe, hogy meg tudják ragadni egy a középpontba került ember, Ulysses lényének lényegét. A három fő elbeszélő beszámolóit mellékszereplőként az elbeszélésbe beléptetett elbeszélők szakítják meg, akik új nézőpontokat visznek a történetbe, akik ugyanúgy azt gondolják, hogy az ő horizontjuk be tudja fogadni Ulysses teljes személyiségét és lényét. Télegonos például Menelaosra hivatkozik, aki a következőt mondja magáról: „... én vagyok az egyetlen ember a kortársak között, aki ismeri Ulysses”³⁶. Ezek a beékelte elbeszélők lennének hivatottak biztosítani azt, hogy meggyőződhessünk arról, az aktuális fő elbeszélő alaposan utánajárt a történeteknek, és biztos tudással rendelkezik, vagyis az általa felvázolt Ulysses-történet lesz az igazi. A történet teljességének birtoklása azonban a horizontok korlátozottsága miatt lehetetlen. Az elbeszélők tapasztalatai egyediek, és hiába vonatkoznak mind az egyetlen központi személyre, nem rajzolhatnak meg egy a valóságnak megfelelő portrét Ulyssesről.³⁷ Ezt a *Béke Ithakában* elbeszélői is felismerik, mire történetük végére jutnak: „Most mindent elmondtam boldogult férjemről. Vagy legalábbis mindent, amit én tudok. Azt hiszem, ilyen volt, vagy ilyesféle. De a valóságban nem tudhatom, milyen volt – mert én csak a felesége voltam.”³⁸ (Pénélopé), „De a valóságban nem tudhatom, milyen volt – mert én csak a fia voltam.”³⁹ (Télemakhos), „De a valóságban nem tudhatom, milyen volt. – Mert én csak a gyilkosa voltam.”⁴⁰ (Télegonos). Felismerik, hogy nem birtokolhatják teljességgel egy másik ember

30 *Először német fordításban, csak később magyarul* (ANK. 1950–1951–1952, Toronto, Vörösváry, 2001, 311.). Már 1949-ben tervezte egy *Odüsszeuszról* szóló mű megírását (ANK, 1949, Toronto, Vörösváry, 1999, 91., 163., 169., 171.), amelybe végül 1950-ben kezdett bele, ekkor még *Viszontlátásra Ithakában* címmel (ANK, 1950–1951–1952, 56.), aztán egy évnyi munka után (Uo. 2001, 63., 69., 126., 128., 129., 130., 175.) 1951 tavaszára készült el a regénnyel. A megíráshoz nem csak az *Odüsszeiát* olvasta újra, hanem a PAULY-WISSOWA-féle *Realencyclopädie der klassischen Altertums wissenschaft* több cikkét (ANK, 1949, 188–189.), GRUPPE görög mitológiáját (ANK. 1950–1951–1952, 162.), BÉRAUD képeskönyvét (uo., 84., 164.), WILAMWONITZ *Odysseia*-könyvét (ANK, 1949, 159., 166., 190., 192., 296–197.), ROHDE *Psyché-jét* (uo. 130–139., 150.) és R. PRELLER és C. ROBERT mitológiáját (uo. 159.). Megnézte a pompeji falfestmények *Odüsszeia*-ábrázolásait (ANK. 1950–1951–1952, 91.) és résztvett egy *Nápoly és Szicília közötti hajóúton* is (uo. 84.). (Vö. RITOÓK Zsigmond, *Márai és Homéros: Jegyzetek a Béke Ithakában-hoz*, Holmi, 2002/5, 565–566.).

31 FRIED István, „Az ő kedves szava Logos volt – az értelem”: *Antikvitás-recepció a korszakküszöbön = F. I., Magyar irodalom(történet): Fejezetek a magyar irodalmi modernség történetéből*, Szeged, Tiszatáj könyvek, 2010, 185.

32 Uo. 202.

33 LŐRINCZY Huba, „... személyiségnek lenni a legtöbb, amire ember képes”: *Béke Ithakában = L. H., ... személyiségnek lenni a legtöbb...”: Márai-tanulmányok*, Szombathely, Savaria University Press, 1993, 212–213.

34 *Béke*, 10.

35 *Béke*, 101.

36 *Béke*, 297.

37 FRIED István, „Az ő kedves szava Logos volt – az értelem”: *Antikvitás-recepció a korszakküszöbön = F. I., Magyar irodalom(történet): Fejezetek a magyar irodalmi modernség történetéből*, Szeged, Tiszatáj könyvek, 2010, 184–213.

38 *Béke*, 96.

39 *Béke*, 198.

40 *Béke*, 336.

személyiségét, hiszen mindegyiküket egyetlen nézőpontba korlátozza az Ulysses életében betöltött szerepe. Nem járhatták végig Ulysses életének útját, még Télemakhos és Télegonos is csak szimulálni tudják apjuk utazását.⁴¹

Az elbeszélés Ulyssesről, egy az elbeszélőkön, a szerzón és az olvasókon kívül álló *másik* személyről, tehát egy tanulási folyamatot jelenít meg, amely abból a hitből, hogy ismerünk valakit, vagy tudjuk az igazságot róla, elvezet a nem tudás, az igazság birtokolhatatlanságának belátásáig. Az elbeszélők már a történetük elmondása közben is érzik narrációjuk hiányosságait, amit más szereplők megszólaltatásával próbálnak meg kiegészíteni. Vagyis az egész történet nem is három, hanem sokkal több nézőpontból van összeszöve. Minden elbeszélő egyéni nézőponttal rendelkezik és ezek a nézőpontok sokszor szemben állnak egymással, gyakran még az azonosnak tűnő állítások is egymásnak feszülnek az őket körülvevő kontextus értelemformáló hatásának következtében. A nézőpontok összefonódása tehát az értelmezések összefonódásával is jár, ami akadályként kerül az olvasó elé Ulysses történetének megismerésében. Ulysses szemszögéből pedig semmit nem ismerünk meg. Egyedül a Pénélopé által mesélt részben szólal meg, és akkor sem beszél saját magáról. Ő az viszont, aki egymáshoz köti és örök életre kárhoztatja történetének fő elbeszélőit arra, hogy állandóan újrameséljék a történetet, annak ellenére, hogy ezek összeadódva sem lesznek teljesen megbízhatóak. A leginkább közvetett információkból táplálkozó elbeszélések különböző forrásokból táplálkoznak, és bár tartalmaznak hasonló elemeket, mégis különböző lesz a három elbeszélés Ulyssesé.⁴²

Első pillantásra sokkal egyszerűbb megállapítanunk a másik regény elbeszélőjének kiletét. Mivel a szöveg önmagát emlékezőként határozza meg,⁴³ feltételezhetjük, hogy a cím fölé nyomtatott név mögött rejtőző szerző visszaemlékezéseit olvashatjuk. De mennyire olvashatjuk regényként, és mennyire a „valóságot visszatüköröző” elbeszélésként ezt a művet? Wolfgang Iser is foglalkozik a problémával, hogy az irodalmat értelmezni kell, de hiba, ha valós létet tulajdoníthatunk neki, és az sem helyes szempont, ha dokumentummá fokozzuk le.⁴⁴ Hayden White-ra alapozva mondhatjuk, hogy a „fikció” és a tényirodalom narrációja között retorikai értelemben nincsen különbség.⁴⁵ Ugyanúgy, ahogy Ulysses⁴⁶ személyisége nem vált megragadhatóvá a *Béke Ithakában* narrátorainak elbeszélése alapján, itt sem fog összeállni a történelem valóságos képe. Ez többszörösen is így van, ha nem történelmi művet, hanem irodalmi szövegbe ágyazott történelmi visszaemlékezést olvasunk.

Föld, föld!... elbeszélője a következő kijelentést teszi: „Az irodalom erősebb, mint a történelem, noha egyiknek sincs értelme.”⁴⁷ Ez egyfelől utalhat arra, hogy az irodalom tovább él, ha az irodalmat művelő embert, az író t is pusztítja a történelem, más oldalról pedig, hogy az olvasó mint regényre tekint a történelmi művekre is, ugyanazzal a módszerrel olvassa, ugyanúgy értelmezi is. Az irodalmi olvasat tehát felülírja a történelmi olvasatot. Ha a fikciót ugyanúgy olvassuk, mint a tényirodalmat, amennyiben az narratív, úgy az értelmezés, a feldolgozás szabályai nem fognak különbözni. Mindeközben tisztában van az értelmező azzal, hogy fikciós művet, vagy pedig tényirodalmat olvas. Vajon milyen valóságot tárhat fel előttünk egy ilyen mű? Angyalosi Gergely *Történelem és fikció* című elemzésében a következőt írja: „Márai, az író, a lelke mélyén jól tudja, hogy az emberi lény számára az önmagában vett realitás nem létezik, hogy az igazságot mindig a fikcióba ágyazva tapasztalhatjuk csak meg, s hogy ily

41 FRIED István, „Az ő kedves szava Logos volt – az értelem”: Antikvitás-recepció a korszakküszöbön = F. I., *Magyar irodalom(történet): Fejezetek a magyar irodalmi modernség történetéből*, Szeged, Tiszatáj könyvek, 2010, 185–186.

42 FRIED István, „Az ő kedves szava Logos volt – az értelem”: Antikvitás-recepció a korszakküszöbön = F. I., *Magyar irodalom(történet): Fejezetek a magyar irodalmi modernség történetéből*, Szeged, Tiszatáj könyvek, 2010, 201.

43 Vö. *Föld* címloldal

44 Wolfgang ISER, *A fiktiiv és az imaginárius: Az irodalmi antropológia ösvényein*, Bp., Osiris, 2001, 9–10.

45 Vö. Hayden WHITE, *A történelmi szöveg mint irodalmi alkotás* = H. W., *A történelem terhe*, Bp., Osiris-Gond, 1997, 68–103.

46 Érdekes egy gondolatot szentelni annak, hogy Ulysses – vagy Odüsszeusz – mint fikciós személy valóságvonatkozással rendelkezik, hiszen a régészet igazolta Trója ostromát, vagyis az eposz, melynek ő az egyik szereplője, valóságos eseményeken alapul.

47 *Föld*, 130.

módon a valóság ugyanúgy rá van szorulva a mesére, mint a mese a valóságra.⁴⁸ Kosztolányi az *Ábécé a prózáról és a regényről* című esszéjében felveti ezt a kérdést: „Hogy hazudik-e a regényíró? Azt hiszem, feltétlenül. [...] Egy magasabb igazságot hazudunk”.⁴⁹ És mégis, azt mondja, hogy őszintébb is a regény írója, mert nem csak arra emlékszik, ami megtörtént vele vagy mással, hanem arra is, ami majd megtörténik, vagy akár csak megtörténhetett volna. A lerealistább szöveg sem mentes tehát a fikciótól, így az önéletrajzi elbeszélések is egyfajta kvázi realitást közvetítenek felénk.

Az irodalomnak és a történelemnek egyaránt meg kell teremtenie a maga referenciaszintjét, hiszen mindkettő megköveteli az értelemadást. A *Föld, föld!*... ennek a két olvasási módszernek a határán áll, így a valóság tartalma kétszeresen is megkérdőjelezhető. Érzékeljük, hogy a történelemnek van egy olyan szintje, ami maga a valóság, miközben nem tudunk eltekinteni attól, hogy az irodalom minden más tudománynál inkább hajlamos a szubjektív nézőpont alkalmazására és a fikcionalizációra. A második világháború, illetve annak elvesztése, a lerombolt Budapest képe, a valóságban is létező személyek felsorakoztatása, Márai emigrációja 1949-ben, mind azt támasztanak alá, hogy a valóság pontos dokumentálását olvashatjuk. Ugyanakkor azt is tudhatjuk, hogy maga a regény 1952-ben íródott, és csak 1972-ben adták ki. A két időpont között eltelt idő és a történetírás szubjektív volta miatt – hiszen a történéseket végig Márai szemszögéből láthatjuk, nem adja át a referenciális központját⁵⁰ más elbeszélőnek – mégsem mondhatjuk, hogy Márai objektív történelmet írhatott volna. Márai önéletrajzi regényt írt saját magáról, mint biográfiai személyről. A vele megtörtént események nagy része tény ugyan, de mindazt, amit leírt, felülírta egy kicsit az írói emlékezet. Természetesen nem feledkezhetünk meg arról a tényről sem, hogy a felejtés és az idő munkája nem feltétlenül narratív, nem egyszerűen úgy áll, hogy létezik a tény, az adat, és mellette létezik azt eltorzító emlékezet, vagy létezik a történelem és az azt eltorzító irodalom vagy fikció, hanem már a nyelvbe, sőt a tapasztalásba beírva jön létre az, amit mindközönségesen eseménynek mondunk. Ebben az esetben pedig felmerül a kérdés, hogy tekinthető-e adatnak bármi is egy író szövegében.

A mű minden esetben a szerző és az olvasó interakciójából jön létre. A szerző egy elképzelt olvasóhoz ír, az olvasó pedig az olvasás folyamatában megalkotja magának a mű szerzőjét, akit azonosít a névvel, amely alatt a szöveget közölték.⁵¹ Az elbeszélői hang azonban nem azonosítható minden esetben a szerzővel. Az egyes szám első személyben írt szövegekben, ahol az elbeszélőt azonosíthatjuk a történet egyik szereplőjével, a narrátor és a szerző teljes mértékben különválnak egymástól, ahogyan azt Márainál a *Béke Ithakában* című műnél is láthatjuk, ahol nem is egy, hanem három elbeszélőt különböztethetünk meg, és egyiket sem azonosíthatjuk a szerzővel. A kérdés árnyaltabb megválaszolásához meg kell különböztetnünk az önéletrajzi műveket a többi irodalmi alkotástól. Az önéletrajzi elbeszélések, visszaemlékezések – mint például a *Föld, föld!*... is – az olvasókban automatikusan azt az olvasási módot hívják elő, hogy a narrátort azonosítsák a szerzővel.⁵² A kérdés az, hogy ez a fajta olvasás azt az előfeltevést⁵³ is magával vonja-e, hogy a szerző által leírt minden állítást igazként fogadjon el az olvasó, vagy pedig mint fikciós művet fogja tekinteni.

Kulcsár-Szabó Zoltán felhívja a figyelmet arra, hogy az önéletrajz az a műfaj, ahol a valóság és a fikció közötti határvonal elmosódik, a két szféra azonos szubjektummal rendelkezik, a szerző alakjával, aki egyszerre létezik az életben és a szövegben is. Searle-re hivatkozva, a szituációs különbség okán elkülöníti a fikcionált beszédaktusokat, illetve „a fikciót a szavak és a dolgok közötti konvencionális szabályok

48 ANGYALOSI Gergely, *Történelem és fikció* (Márai Sándor: *Föld, föld!*...) = „Este nyolckor születtem...”: Hommage à Márai Sándor, szerk. LŐRINCZI Huba, CZETTER Ibolya, Szombathely, 2000, 152.

49 KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ábécé a prózáról és a regényről* = K. D., *Nyelv és lélek*, Bp., Osiris, 1999, 445.

50 TOLCSVAI NAGY Gábor, *A kognitív nyelvészet elméleti hozadéka a szövegtan számára*. <http://www.c3.hu/~nyelvtor/period/1244/124411.htm> (2012. 06. 03.)

51 Vö. Bettine MENKE, *Ki beszél?: A beszélő arc alakzata a retorika történetében* = *Retorikai füzetek I. Figurák*, szerk. ODORICS Ferenc, FÜZI Izabella, Budapest-Szeged, Gondolat-Pompeji, 2004, 87-119.

52 Ezekkel a fogalmakkal nem foglalkozom bővebben a dolgozatomban, de ezt a témát tárgyalja Philippe LEJEUNE, *Önéletírás, élettörténet, napló című tanulmánykötetében*. (L'Harmattan, 2003.)

53 Hans-Georg GADAMER, *Igazság és módszer: Egyfilozófiai hermeneutika vázlatla*, Bp., Osiris, 2003, 299-379.

ättörésével jellemzi”,⁵⁴ de ezt a nézetet el is veti. Helyette azt vallja, hogy „a fikció a „világ horizontja”, míg a világ a fikció horizontjává válhat”.⁵⁵ Az önéletrajzi művekben tehát a szerző, a narrátor és a szövegbeli én nem választhatóak el egymástól, ugyanakkor megfeleltetni sem tudjuk őket egymásnak. Az önéletrajzot sem referenciális, sem fikciós műnek nem tekinthetjük, hanem Iser kategóriáihoz hasonlóan be kell vezetnünk az „imaginárius én” fogalmát, amely a „reális én” ellenparja. A kettejük közötti kapcsolatteremtés lesz a „fiktív én” feladata, ami azt jelenti, hogy a „valóságos és képzeletbeli én pozíciók szétválaszthatatlansága éppen a „fiktív” én „teljesítménye”.⁵⁶ „A szerző funkció értelmezését a „megírt” én (reprezentált szerző) irányítja az olvasás aktusszerkezetében”,⁵⁷ vagyis az olvasó a szöveg szerzője és szereplője között elvégzett azonosítás következményeként olvassa önéletrajzként a szöveget. Az önéletrajziság így az olvasás alakzatává válik, és prozopopeia (arc- és hangadás a szövegnek)⁵⁸ „retorikai kategóriájává válik leírhatóvá”.⁵⁹ Az tehát, hogy egy szerző önéletrajzként olvasunk egy szöveget, egy olyan olvasási stratégia, amelyben „a szubjektum alakzata válik a szöveg retorikájának központi elemévé, egyetlen referenciájává”,⁶⁰ a szerző így a valódi író és a fiktív elbeszélő közötti térben jön létre.

Maga a szöveg az, ami kinyilvánítja az olvasójának, hogy az hogyan olvassa őt. Az a szöveg, amely önéletrajzként való olvasásra szólítja fel olvasóit, explicitté teszi, hogy a szerző szempontjából íródik, vagyis a szerzőt teszi a narrátor és a fokalizátor pozíciójába is, és általában utal olyan eseményekre, amelyek valóságreferenciát biztosítanak a szövegnek. A regényként olvasott művekben is találhatunk valóságreferenciákat, de sokkal jobban elrejtve, implicit módon, a váltakozó fokalizációs pontok közötti részekben, a jelentésalkotás pillanatában. Paul de Man Kulcsár-Szabóhoz hasonlóan az önéletrajzot nem beszédmódnak, hanem az olvasás figurájának tekinti, amely az arcadás alakzatán keresztül minden szövegben megjelenik. Emellett felveti annak a lehetőségét is, hogy az önéletrajz határozza meg az életet: „A referens határozza-e meg a figurát, vagy éppen fordítva: nem lehetséges vajon, hogy a referencia illúziója a figura struktúrájának velejárója, azaz többé nem tisztán és egyszerűen referens, hanem valami olyasmis, ami közelebb áll a fikcióhoz, méghozzá egy olyan fikcióhoz, amelyik idővel mégiscsak szert tesz bizonyos fokú referenciális termelékenységre?”⁶¹ Ez a meglátás Máraival is visszaköszön, hiszen a haza nyelvben való megfogalmazása egy újfajta, a valóságon túlmutató referenciaszintet teremt meg.

A szövegben három idősíki fut párhuzamosan: a múlt, ami a háború előtti évekbe visz minket vissza; az elbeszélés jelene, az ostrom időszakától Márai emigrációjáig tartó időszak; a jövő, ahonnan a történetet író Márai visszatekint. Ezeket Márainak két alakja közvetíti felénk: egyrészt a történet jelenében, mintegy naplószerűen beszélve el az eseményeket, másrészt a jövőből visszatekintve, olyan dolgokra rávilágítva, amelyeket a történések idejében élő narrátor nem tudhat még.⁶² Azt mondhatjuk, hogy a narrátor és a fokalizátor is Márai, de az eltelt idő következtében mégis két külön személyként határozhatjuk meg őket, miközben egyik sem azonosítható teljes mértékben a szöveget szerző Máraival. Már a történeten belül is megkülönböztethetjük Márai két egymástól eltérő hangját, a valóságos személyről

54 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *A személyiségkonstrukció alakzatai a Tücsökzenében avagy egy „antihumanista” olvasat esélyei*, Új Holnap, 1996/1, 42–57.

55 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *A személyiségkonstrukció alakzatai a Tücsökzenében avagy egy „antihumanista” olvasat esélyei*, Új Holnap, 1996/1, 42–57.

56 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *A személyiségkonstrukció alakzatai a Tücsökzenében avagy egy „antihumanista” olvasat esélyei*, Új Holnap, 1996/1, 42–57.

57 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *A személyiségkonstrukció alakzatai a Tücsökzenében avagy egy „antihumanista” olvasat esélyei*, Új Holnap, 1996/1, 42–57.

58 Vö. Bettine MENKE, *Ki beszél?: A beszélő arc alakzata a retorika történetében = Retorikai füzetek I. Figurák*, szerk. ODORICS Ferenc, FUZI Izabella, Budapest–Szeged, Gondolat–Pompeji, 2004, 87–119.

59 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *A személyiségkonstrukció alakzatai a Tücsökzenében avagy egy „antihumanista” olvasat esélyei*, Új Holnap, 1996/1, 42–57.

60 KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *A személyiségkonstrukció alakzatai a Tücsökzenében avagy egy „antihumanista” olvasat esélyei*, Új Holnap, 1996/1, 42–57.

61 Paul DE MAN: *Az önéletrajz mint arcrongálás*, Pompeji, 1997/2–3, 94–95.

62 ANGYALOSI Gergely, *Történelem és fikció (Márai Sándor: Föld, föld!...) = „Este nyolckor születtem...”: Hommage à Márai Sándor*, szerk. LÓRINCZI Huba, CZETTER Ibolya, Szombathely, 2000, 152.

pedig tudjuk, hogy az éntörténet folyamatos újraértelmezésével párhuzamosan, maga is állandó változásban volt.⁶³ Ha Ricoeur-re hivatkozva megkülönböztetjük egymástól az implikált szerző és a narrátor fogalmát, azt mondhatjuk, hogy az elbeszélő Márai az a szerző, akire az olvasó a szöveg jegyeiben ráismer, akinek valóságos egyéniségét a szövegben megjelenő alakjából következtetjük ki.⁶⁴

Elfogadhatjuk tehát, hogy Márai a történet narrátora, de mint narrátor, nem azonos azzal a személylyel, aki a valóságban élt. A személyiség változékonysága ezt lehetetlenné is teszi, hiszen a narrátor megreked egy szinten, egy történelmi korban, egy élethelyzetben, amiből nem tud kitörni többet, hiszen csak a szövegvilágban létezik már. Ezzel a problémával Jauss is foglalkozik *Az eltűnt idő nyomában* vizsgálata közben. Az emlékező és a felidézett én kettős szerepében megjelent elbeszélő a két én közötti távolságra építve művét, megteremti az állandó ént: „Mert nem az örök emberi felismerés, hanem csak a matiné folyamán megtapasztalt magáévá tett idő volt képes Marcellel beláttatni, hogy a valamikori és a mostani Én között a vissza-emlékezés pillanatában megvalósuló azonosság feltételezi a belső idő kontinuitását, és ezzel az állandó Ént is.”⁶⁵ Az időt pedig azzal tudja az elbeszélő magáévá tenni, beépíteni saját tapasztalatként önmagába, ha nyilvánosságra hozza.⁶⁶

Mint láthatjuk, az elbeszélői horizontok mindkét idézett szöveg olvasása közben érdekes kérdéseket vetnek fel, így elsősorban a narrátorok szerepét. A *Föld, föld!...* elbeszélőjét könnyen azonosíthatnánk Máraival mint az író életbeli identitásával, aki a saját magában lezajló folyamatokat tárja fel előttünk. A *Béke Ithakában* elbeszélői horizontjainak középpontjában viszont egy kívülálló személy áll, Ulysses. A középpontba kerültek személyiségének lényege azonban mindkét műben talány marad. A szerző szövegbeli megjelenésének vagy megjeleníthetőségének vizsgálatához azt a kérdést is közelebbről meg kell vizsgálnunk, hogy amit mi saját magunkból látunk, az valóságosabb-e, vagy közelebb van-e a valódi lényegünkhöz, mint mások rólunk szerzett tapasztalata.

A fő nézőpont mellett mindig megjelennek más, beágyazott megnyilatkozások is, különböző idézési módok (egyenes idézés, függő idézés, szabad függő idézés) segítségével, ami azért fontos, mert jelzi, hogy képesek vagyunk rá, hogy egy másik szemszögből is nézzük a világot a sajátunkon kívül. Ezt a kívülről önmagunkra való rálátást tekinti Mead az identitás előfeltételének.⁶⁷ Maga az elbeszélés tehát minden esetben egocentrikus, van egy „én”, az éppen aktuális megnyilatkozó – legtöbbször a narrátor –, aki egyéni világreprezentációval rendelkezik, és hozzá képest jelenik meg a „te” és az „ő”. A szövegben a nézőpont „fogalmán” belül megkülönbözteti egymástól – Tolcsvai Nagy Gábor fogalmait használva – a referenciális központot, a tudatosság szubjektumát és a semleges kiindulópontot.⁶⁸ A referenciális központ mindig az aktuális megnyilatkozó nézőpontja – ami akár át is adható egy másik megnyilatkozóhoz –, innen reprezentálódnak a személyközi („énhez” képest: „te”, „ő”, „mi”, „ti”, „ők”), téri („itt” képest valahol „máshol”) valamint idői („most” hoz képest a múltban vagy a jövőben) viszonyok. A tudatosság szubjektuma alatt azt a személyt értjük, aki felelőssé tehető a megnyilatkozás információ-tartalmaért és formájáért, és ahogy a referenciális központ, ez is átadható. Végül a semleges kiindulópont azt az entitást jelöli, akitől elindul az értelmezés, és olyan értelemben semleges, hogy nincs köze a beszédesemény személyközi, téri és idői viszonyaihoz.⁶⁹

Legáltalánosabban azt mondhatjuk, hogy a művet összefoglaló fő elbeszélő – mint a *Béke Ithakában* három történetmondója, vagy a *Föld, föld!...* Márai-ja – az, aki birtokolja és adott esetben átadja másnak

63 Vö. PATAKI Ferenc, *Élettörténet és identitás. Új törekvések az én-pszichológiában* = P. F., *Élettörténet és identitás*, Bp., Osiris, 2001, 228, 230–231.

64 Paul RICOEUR, *A szöveg világa és az olvasó világa = Narratívák 2.: Történet és fikció*, szerk. THOMKA Beáta, Bp., Kijarat, 1998, 9–42.

65 Hans Robert JAUSS, *Idő és emlékezés Marcel Proust Az eltűnt idő nyomában című regényében* = *Az irodalom elméleti II.*, szerk. THOMKA Beáta, Pécs, Jelenkor, 1996, 72.

66 PATAKI Ferenc, *Élettörténet és identitás. Új törekvések az én-pszichológiában* = P. F., *Élettörténet és identitás*, Bp., Osiris, 2001, 246.

67 George H. MEAD, *A pszichikum, az én és a társadalom*, Bp., Gondolat, 1973, 176., 180.

68 TOLCSVAI NAGY Gábor, *A kognitív nyelvészet elméleti hozadéka a szövegben számra*. <http://www.c3.hu/~nyelv/or/period/1244/124411.htm> (2012. 06. 03.)

69 TOLCSVAI NAGY Gábor, *A nézőpont szerepe a mondatban*. <http://mta.hu/cikkek/doktori-eloadasok-117241> (vö. Mieke BAL, *Fokalizáció = Vizuális és irodalmi narráció: Szövegyűjtemény*. <http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mediatur/vir/szovegyujtemeny/bal/> (2012. 03. 29).)

az imént felsorolt három részét a nézőpontnak. Mieke Bal felhívja a figyelmet arra is, hogy a nyelv egyik különös sajátága, hogy különbséget tegyen az eseményeket elbeszélő és az azokat látó személy között, vagyis fennáll a lehetősége annak, hogy az elbeszélő megtartja magának a referenciális központot, míg a tudatosság szubjektumát átadja egy másik személynek (ezt nevezzük szabad függő idézésnek). Ebből az elgondolásból kiindulva Bal kijelenti, hogy „a narrátort és a fokalizálót soha nem szabad összekeverni”.⁷⁰ A történet elbeszélését uraló narrátorral szemben a fokalizáció tehát egyfajta látásmód, ami egy ponthoz – adott esetben személyhez – köthető, ahonnan az elbeszélte történet különböző elemei látszódnak, és ez a pont anélkül kerülhet egyik szereplőtől a másikhoz, hogy a narrátor személye változna. A dolgozat elején már felmerült a földrajzi térbeliség és az ember virtuális térbeliségének, nyelvben létének az oppozíciója: a nyelv, a narráció tehát képes újraalkotni a térbeliséget, a térbeli viszonyokat.

Márai elemzett szövegei tehát feltárhatják előttünk az írójuk otthonról és hazáról alkotott képét, ám ezek értelmezése a szövegekhez társított olvasásmódok függvényében alakulhat. Míg a *Föld, föld!*... egy önéletrajzi olvasatot implikál, a *Béke Ithakában* sokkal inkább a fikcionális (regényszerű) olvasatot vonja maga után, így ez utóbbiban csak az értelmezés során található a valóságra utaló tartalmakat. A térbeliségként, topográfiai, földrajzilag lokalizálható egységként értelmezett „haza” fogalommal szakít Márai, amikor a hazát a nyelvben határozza meg, vagyis a haza „helye” már nem a topográfiai, objektív térbeliség, hanem az ember, aki a nyelv hordozója, aki a nyelvben lakozik. „– Mi célja az írásnak...? – kérdeztem tájékozatlanul. – Az ember tud hangokkal beszélni. Mi szüksége van írott jelekre...? – A hatalmasok és a gazdagok – mondta a helóta – egyféle örökkévalóságot remélnek az írástól. Azt hiszik, személyiségük és cselekedeteik emléke tovább él, ha mássalhangzókból és magánhangzókból rögzítik.”⁷¹ Hiába történik meg bármi a valóságban, míg nem írják le vagy nem beszélnek el, olyan, mintha nem is létezne. Amit pedig leírtak, referencia nélkül is valósággá válik: „Mert a művész nem a valóságot ábrázolja, hanem azt a látomást, melyet a valóság élménye kelt az emberi lélekben. Ez a többlet a művészet.”⁷²

70 Mieke BAL, *Fokalizáció = Vizuális és irodalmi narráció: Szöveggyűjtemény*. <http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mediatar/vir/szovegyujtemeny/bal/> (2012. 03. 29).

71 Béke, 291.

72 MÁRAI Sándor, *Napló: 1943–1944, Akadémiai, Helikon, 1990*

MÁRAI SÁNDOR HÁROM SZÍN MŰVE

Márai Sándor is úgy tett kezdő íróként, mint saját drámájában Kristóf, akit apja, János mester külföldi útnak indít ezzel a tanáccsal: „Menj nyugatra. És ne feledd soha, hogy keletről jöttél ... Figyelj jól a világra.” (*A kassai polgárok*. 1. felvonás, 1. kép) Márai elment Párizsba, Berlinbe, tanult, hírlapíró volt, figyelt jól a kinti világra, majd 1928-ban hazajött, a fővárosban telepedett le, mert szülővárosát, Kassát elvette tőle a trianoni diktátum. Hazatérése után egymás után jelentek meg regényei, novellái, a Pesti Hírlap munkatársa lett, sikeres író, a középosztály krónikása.

A sikeres, népszerű író verset még csak írt itt-ott, de drámát, színdarabot nem szándékozott alkotni. Németh Antal, a Nemzeti Színház akkori igazgatója kereste meg a sikeres prózaírót 1940-ben, és állt elő azzal a kéréssel, hogy írja át az akkor megjelent *Vendégjáték Bolzanóban* című regényét a Kamarszínház színpadára.¹ Hogy nyomatékot is adjon kérésének, néhány provokáló mondatot is fűzött hozzá:

„... ha teheted, lépj ki egy kicsit Te is az elefántcsonttoronyból és próbáld meg legalább egyszer szolgálni a mai élet porondján vergődő szegény magyar Thaliát. Nem is hiszed, hogy hatásában, következményeiben milyen jelentős dolog volna, ha Te, Márai Sándor neveddel, írói egyéniségeddel megjelenél a magyar színpadon. Érdemes lenne!”²

Márait nem lepte meg a kérés, mert amúgy is belekezdett már egy színdarabba, rögtön be is vallja válaszában, hogy a *Rendelés előtt* című novelláját írja át színpadra, persze kibővítve a cselekményt. A jókor érkezett igazgatói kérést még meg is támogatja egy vallomással: „Sok esztendei kísérletezés után most először sikerült legyőznöm azt az ellenérzést, melyet a drámai műfajjal történt kísérletezések eddig minden alkalommal kiváltottak bennem [...] kitaláltam a magam számára egyfajta színpadi nyelvet, amely szűkszavú és drámai, s amelyen el tudom mondani epikus sváda nélkül azt, amit akarok.”³

Az „epikus sváda” azért valamelyest megmaradt. A *Rendelés előtt* egy novellányi történetét kerekíti egy három felvonásos színdarabbá az író, a cselekmény egyetlen nap alatt, egyetlen helyszínen játszódik, s ez idő alatt az összes szereplő élete gyökeresen megváltozik, olyan törés keletkezik életükben, amely visszafelé is átértékeli az életüket, nemcsak a jövő lesz más, mint ahogy elképzelték. Az ókori görög sorstragédiák hármasságyege köszön vissza modern köntösben. Utólag nem dönthető el teljes bizonyossággal, hogy ez a tendencia előre eltervezett koncepció volt nála, vagy ösztönösen írt így, sok regényének felépítését másolva.

Amíg a *Rendelés előtt*ből megszületett a *Kaland*, sokszor átírta Márai a színdarabot. Írás közben kapcsolatban volt Németh Antal igazgató-rendezővel, aki segítette, biztatta, szerződést kötött vele, s biztosította az író, hogy darabját ő maga fogja rendezni. Kettejük levélváltása a reményteljes színházi együttműködés jegyében zajlik. Németh Antal örvendezik Márai születendő művén:

„... darabodat készségesen elfogadom és szerződésileg lekötöm. ... az előlegek összege együttesen 2000 pengőt tenne ki. [...] Őszinte örömmel tölt el, hogy ... új darabodat ... alapos munkával, folytonos csiszolással tökéletesíted.”

Márai közben befejezi a színdarabot, és levél kíséretében elküldi a Nemzetinek:

„... A színdarab címét megváltoztattam. »*Rendelés előtt*« túlságosan nyers és prózai. E cím helyett ezt választottam: *Kaland*. [...] terjedelme most pontosan annyi, amennyit a színpad időben megkövetel. ... mindent összesűrítettem a szükséges méretekre.”⁴

Németh lakonikusan válaszol: „... első színpadi szereplésed nemcsak nekünk, de Neked is jelentékeny

1 Németh Antal levele Márai Sándorhoz. 1940. május 3. OSZK Kézirattár. Fond 63/2043

2 Uo.

3 Márai Sándor levele Németh Antalhoz. 1940. május 7. Fond 63/2043

4 Németh A. levele Máraihoz 1940. május 10., valamint Márai Sándor levele Németh A.-hoz 1940. július 24. OSZK Kézirattár Fond 63/2043

sikert fog hozni ... a szereposztás felett ráérünk aug. 20.-a után dönteni”⁵

Mi is lett ebből a 12 oldalas, két személyes novellából, amelyben a sikeres orvos tengernyi munkája miatt elhanyagolja feleségét, aztán amikor az asszony testileg leromlik, röntgengépen felfedezi az előrehaladott tüdődagánatot. A novella erre az egy momentumra épül, az asszony már negyvenéves, két kislányuk is van. A színdarabban az asszony harmincéves, gyermektelen, és a fiatalabb férfi szerelmébe menekül. A főhős orvosprofesszort súlyosabbá teszi Márai a színpadon, szinte tökéletes figurát formál belőle, és még három szereplőt beiktat.

Egy jól felszerelt orvosi magánrendelőben vagyunk, aminek tulajdonosa Kádár professzor, két orvos alkalmazottja is van, akik rajonganak érte. Kádár fiatal orvostársa, Zoltán doktor épp most készül elhagyni a rendelőt, külföldi útra indul másnap, a hirtelen távozást nem tudja megmagyarázni. Pálos doktornő pedig nemrég vette észre, hogy az általa imádott Zoltán doktor eltávolodott tőle, már csak a végső boldogtalanság vár rá 38 évesen. Kádár felesége, Anna pedig jó ideje álmatlanságban szenved, hat kilót fogyott, fáradtságot érez, holott nem dolgozik semmit. Amikor a cselekményben itt tart a színdarab, a néző-olvasó érzi, tudja, hogy minden mindennel összefügg, nagy dolgok fognak történni hamarosan, s ez jóleső feszültséggel tölti el, holott mindez csak az írói hatásadászat egyik kelléke. Márainál azonban ez a kellék sem öncélú, mert mindig belecsempész művébe valami nagyon súlyos, általános érvényű emberi mondanivalót, ami sohasem lesz közhelyes, inkább megrázó.

A darabban ezután következik a vesszőfutás. Annát megvizsgálja férje röntgengéppel, s ekkor kiderül, feleségének jól látható tüdőrákja van, hat hónapja lehet hátra, s ekkor már nem az a célja, hogy Annát visszatartsa Zoltán doktorral való elutazásától, hanem épp ő ajánlja fel: el kell utaznia fél évre kikapcsolódni, pihenni külföldre, a legjobb helyeket kell felkeresnie, amíg lehet. Nem árulja el az asszonynak súlyos betegségét, hogy zavartalanul élje, élvezze az életet a hátralévő időben. Kísérőként pedig hozzárendeli Zoltán doktort, így együtt utazhat azzal a személlyel, akivel az asszony elhagyni készült aznap éjszaka a professzort.

A darab cselekménye kapcsán számos kérdés merül fel. A cselekmény minden mozzanatát lehet baljós, és lehet szerencsés fordulatnak tekinteni. Attól függ, honnan nézzük. Kádár professzor hiába szereti feleségét, és teremt számára luxus körülményeket, nem tudja megtartani az asszonyt. Ám nem világos, hogy Anna új szerelemre vágyott egy új férfival, vagy csak azért készült elmenni Zoltán doktorral, mert tudat alatt érezte, hogy halálos beteg, ki kell használni a hátralévő időt. Másrészt Kádár csak ügyesen forgatja az eseményeket, nem is derül ki, hogy felesége ott akarta hagyni, vagy egyenesen bosszút akar állni fiatalabb munkatársán, Zoltán doktoron, amikor betegápolónak rendeli az asszony mellé? Kádár nagy játékos, már-már büvész, amikor egyetlen kivétellel még azt is, hogy Anna szenvedését és halálát neki kelljen végig asszisztálni, ahogy bevallani se kell az asszonynak, mire készült valójában.

A színmű egyik nehezen hihető bravúrja az a fordulat, amikor a főhős professzor –magánéleti válságával egy időben – eddigi praxisát, rendelőjét, leendő klinikáját felszámolja, és régi kollégájával kezd egy másfajta orvosi munkába. Ami ennek ellentmond, az az utolsó jelenet, mikor az orvos fejet hajt a rosszul lett beteg előtt, és mégis megnyitja a rendelését.

A cselekmény minden mozzanata kiszámított, tanulságos és sokatmondó, hogy a darab végére érve érezünk némi kimódoltságot. A főhős professzor tökéletes időzítése, a mellékszereplők „alájátszatása” a főszálnak, valóban arra enged következtetni, hogy egy bravúr szalondarabról van inkább szó, és nem görög sorstragédiáról. Az író állandó feszültséget képes fenntartani azzal, hogy a közönség előbb tud meg fontos részleteket, mint az egyes szereplők, s részese lesz a színpadon lezajló titok kirobbanásának. Az 1940. október 16-i kamaraszínházi bemutató nem véletlenül lett óriási szenzáció, és vitte el a színművet 350-en felüli előadásszámhoz. Márai letaglózza a nézőket azzal, hogy az orvosprofesszor szemszögéből láttatja az eseményeket, aki virtuóz bölcsességgel oldja meg a rázúduló tragédiát. Az alatta összeomlani készülő épületet a saját testével (szellemével) tartja meg. Eljátssza, hogy nem történt semmi tragikus.

⁵ Németh A. levele Máraihoz 1940. aug. 9. Fond 63/3981

A *Kaland*, mint cím többértelmű, többfunkciós jelentése van. Míg kézenfekvő, hogy a szerző magát az életet nevezi kalandnak, amiben a váratlan örömök, bánatok, sikerek és csalódások váltják egymást, amiben sosem tudjuk előre, mi vár ránk egy-egy állomás végén, s mikor lesz a végállomás. Maga a szerző úgy nyilatkozott 1940-ben, hogy „Számomra az írás kaland. De ez, a darab még nagyobb, még izgalmasabb kalandnak ígérkezik.”⁶

A mai, hetven évvel későbbi néző már jócskán fel van vértezve színpadi trükkökkel, nagyobb csavaroakat is átélt színházban, pukkasztották, letaglózták és elkápráztatták mindenféle tornamutatványokkal, trapézzal, fekete komédiával, de még most is képes érdeklődést mutatni Márai első színműve iránt.

A színpadi siker – vidéki színházak is megkapták a jogot a *Kaland* előadására – arra készíti a szerzőt, hogy másodszer is nekivágjon a drámai műfajnak.

Ezúttal nagy tablót fest, szülővárosát, Kassát viszi színpadra 1311-ben játszódó cselekménnyel. Ómodé nádor királyi jutalomként megkapja Kassát, és alattomban készül elfoglalni a várost. Márai a hősi helytállás drámáját írja meg egy történelmi szituáció keretében. Parabola, nem csak történelmi visszaemlékezés, mert a szerző az akkori politikai helyzetben (2. világháború) akar üzenni a nézőknek, mit tehetnek, ha háború van, és javaikat, családjukat, országukat kell megvédeni.

A *kassai polgárok* története János kőfaragó mester köré épül, aki pályája csúcán van, az épülő gótikus bazilika egyik tornyára farag egy Szent Erzsébet szobrot. Fiát elküldte idegen országokba tanulni, ő maga – szinte tudat alatt – szerelmes unokahúgába, a tizenöt éves Genovéába, akit ő és felesége neveltek fel. János mesterre akkora súly nehezedik a drámában, hogy azt egy átlagember képtelen egyszerűen, egy időben elviselni. Szembe kell néznie a tizenöt éves rokonlányhoz fűződő szerelmével, művész létének bizonyos fokú megtorpanásával, szülővárosának elpusztulásával, még a várost elhagyó, vándorútra induló fiával is ellentétbe kerül, mikor kiderül, hogy Kristóf fia is szerelmes Genovéába. A súlyokat tetézi, hogy Ómodé nádor Kassára támadásának idején martalócok megölik feleségét, Ágnest, Genovéa pedig kéréseivel, Jakab ékszerésszel elhagyja a várost. János mester egyedül marad, és ebben a helyzetben az egyetlen becsületes utat választja: harcba száll a városért, ő maga számol le a gyilkos nádorral, s ezt azzal a vésővel teszi, amivel a szobrokat faragja.

Az ötven évet betöltött János mesterben testesül meg az apa–fiú, az idős férfi–fiatal lány, a mester–művész, valamint a hazafiság–gyávaság, pontosabban a közélet–magánélet konfliktusa is. Minden konfliktusban választani kell Jánosnak, és ő a legjobbat választja: fiatal szerelmét, művész voltát is odahagyva szülővárosának megvédését választja, megöli – közelharcban – a zsarnokot, majd tettét vállalja nyíltan bírái előtt is. A király – Károly Róbert – felmentő ítélete nem csökkenti a tett nagyságát, János óriásivő nő, a dicsőséget mégis elutasítja, eltolja magától, hisz érzi, hogy a dolgok teljesen megváltoztak körülötte, ő már nem az, aki volt. Már nem művész, az elvesztett Genovéa művészi kvalitásait is magával vitte délre, ahová Jakab mester, az ékszerész vitte feleségnek.

Márai óriási stábot mozgat a drámában, rengeteg szereplőnek ad feladatot, igaz a kritikusok által tett elmarasztalás, hogy néhány hiányosság fedezhető fel a figurák összehangolása terén. Egyik ilyen hiányosság, hogy az 1. felvonásban szerepeltetett Gergely páter, aki fáradhatatlanul buzdítja Jánost a harc fölvételeére, eltűnik a darabból, nem tudni, mi lett vele. A másik furcsaság a tizenöt éves Genovéa alakja, aki érett nőként vitatkozik Jánossal és Ágnessel is, úgy, ahogy egy fiatal lány sohasem beszél nevelő szüleiével. Márai elköveti ezeket a hibákat, de a dráma hatalmas íve, a monumentális vonalvezetés, katartikus befejezés feledteti a hibákat.

A drámát apja emlékének ajánlotta, de hitvallásnak szánta Kassa iránt. Példázat arra, mi a művész feladata háború esetén, mi a módja annak, hogy hű legyen népéhez, nemzetéhez, szülőföldjéhez. Márai János mester figurájával mutatja meg nekünk, milyen magas mércét állít a művésszel szemben, végül nem kiáltja ki hősné, hanem egyszerűen „embernek” nevezi, mintha azt üzenné: csak akkor illeti meg az „ember” titulus egy művészt, ha János mester módjára cselekszik.

A többi polgár is hazafi, városukat ők is védik mindhalálig, bátran, megalkuvás nélkül, úgy, hogy

⁶ Hlosvay Ferenc: *Lássuk, hogy hangzik Márai színpadon!* – mondja Márai Sándor. *Színházi Magazin* 1940. okt. 13.

győzni tudnak. Hittek abban, hogy sikerül a harcuk. A bajban összefogtak, nem volt széthúzás. Aki nem vállalta a szembeszállást, az elmenekült a vagyonával együtt, mint Jakab ékszerész, s vitte János szerelmét, Genovévát.

A Németh Antal – Márai Sándor közti levelezésben nincs nyoma levélváltásnak, nem volt tematikai megbeszéltnivaló, természetes következménye volt író és rendező együttműködésének, hogy a következő művet is bemutatja a színház. A *kassai polgárok* a nagyszínházban került bemutatásra 1942. december 5-én Németh rendezésében, óriási apparátussal, 141 színpadi beállítással. Az OSZK kéziratára egy rövid levelet őriz erről mindössze, amelyben az író a szerződés „aláírott ellenpéldányát” küldi vissza a színház igazgatóságának.⁷

A *kassai polgárok* jelentőségét a korabeli kritika is felismerte. A javában dúló háború közepette ez a dráma még nem számított direkt politizálásnak. A Magyar Színpad című hetilap pontosan fogalmaz e tekintetben: „János mester is választani kénytelen művésze és hazája között. A hazát, Kassa város szabadságát választja ... egyedül marad.”⁸

A két jól sikerült színpadi alkotás után, 1944-ben Márai ismét belefog egy színdarabba. Ropognak a fegyverek, bombáznak, német megszállás van, hiányzik a fűtőanyag, az élelmiszer, ő mégis egy magánéleti konfliktust visz színpadra *Varázs* címmel. A téma már korábban is foglalkoztatta, a Felvidék visszacsatolása után többször is járt Kassán, ottani helytörténészek szerint már 1942-ben elkezdte írni a színdarabot, de csak 1944-re lett kész.⁹ Ismét visszatér a kevés szereplős gárdához, az idősödő központi férfi alakjához, aki ezúttal bűvész, hatvanéves, pályája csúcsára ért. Mindent az ő szemszögéből látunk megint. A mellette szereplő női figura Estella artistanány, mindössze húszéves. A szerelmi háromszög harmadik tagja egy állatszeliidítő fiatal férfi, Maharama.

Krisztián, a nemzetközileg is elismert mutatványos bűvész abbahagyja eddigi sikeres fellépéseit, a darab kezdetén megtudjuk, hogy két hónapja feleségül vette a húszéves artistanőt, Estellát, mert hátalévő életét a fiatal lánnyal akarja leélni, úgy gondolja, még van esélye arra, hogy egy nála negyven évvel fiatalabb nőt boldoggá és elégedetté tegyen. A három felvonás mindösszesen egy vacsorameghívás köré épül, aztán mikor a vacsorát feltalálják a szálloda pincérei, már senkinek sincs étvágya, érintetlenül marad minden fogás.

Márai ezúttal dupla vagy semmit játszik úgy, hogy már az első jelenetben eldől minden. Már az elején tudjuk, tudhatjuk, hogy Estella nem marad Krisztián mellett, mert a húszéves nő a fiatal férfit fogja választani, hisz ez az élet rendje. A fiatal lánynak akkor is az aktív férfi kell, ha az goromba, unintelligens, durva esetenként, és azért is, mert a fiatal férfi gyermekét várja.

Az író kegyetlen ebben a kamaradarabban, amikor a kifinomult, szellemes, mesterségét igen magas szinten művelő Krisztiánnal szemben egy buta izomembert vonultat fel, akinek pénze sincs elég, Estellához úgy vonzódik, mint bármelyik nőstényhez a hím állat. Krisztián alulmarad a dupla vagy semmi játékban, amely egy bűvészmutatvány által mutatkozik meg előttünk: A bűvész cilinderében két kártya van, az egyik a családi ház képe, ahol fiatal szerelmével akarna lakni, a másik kártyán tigrisek vannak, amelyeket Maharama szeretne megvenni új mutatványa részére. Estella dönti el, melyiket akarja, s ő a tigriseket és Maharamát akarja, így Krisztián lemond a családi fészekről, s odaadja a pénzt a tigrisekre, hogy Estellának örömet okozzon. Boldognak akarja látni szerelmét, de még inkább azért cselekszik ilyen nagyvonalúan, mert hosszú távon nem lehet sikeres, Estella előbb-utóbb úgyis otthagyná, ha most őt is választaná. Ez így elegáns – mondhatnánk –, sokkal prózaibb magyarázat, hogy a bűvész nem szeretne nevetségessé válni egy olyan lány mellett, aki az unokája lehetne.

A *Varázs* már 1945. december 14-én bemutatásra került a Vigaszínházban, ami éppen szét volt bombázva akkor, helyette a jelenlegi Pesti Színházban üzemelt. Márai előtte eljárt a próbákra is, megismerkedett a szereplőkkel. A bűvészt a már akkor is sármos Ajtay Andor játszotta, Estellát pedig Tolnai

7 Márai levele a Nemzeti Színház Igazgatóságának. 1942. július 14. OSZK Kéziratár. Fond 63/2043

8 Magyar Színpad. 1942. dec. 2-8.

9 Irodalmi emlékműsor Kassáról. Kossuth Rádió 2011. aug. 28. 5.30'

Klári, akibe Márai beleszeretett annak rendje és módja szerint. Udvarolt, eljártak étterembe, verseket írt hozzá. Aztán persze visszavonult, mint saját színdarabjában Krisztián, hisz tudjuk, Márai igazán következetes volt minden téren, a szerelemben is. A versek eltűntek, és csak ötven év múlva bukkantak fel egy Tolnai Klárral készített interjú kapcsán.

Nem tudjuk, miért volt fontos Márainak, hogy eredeti szándéka ellenére mégis megjelenjen színpadon. A siker reménye nagy úr, és soha nem lehet elég belőle, Márai prózában verhetetlen volt, talán ki akart próbálni egy másik fórumot, ahol megint hódíthatott. Persze a *Varázs* csak negyven előadást ért meg, és ez a szerzőt elkészerítette, nem is írt a későbbiekben színművet, de ez a negyven akkor és ott – 1945-46 –ban, a szétlőtt Pesten – nem is volt olyan rossz eredmény. Még meg se indult igazán az élet, infláció, romok, nélkülözés, ki járt színházba? És vajon ki rakta egymás mellé a három darabot, hogy felfedezzen valami folyamatosságot, valami átjárást a három téma között? Ki nézte úgy ezeket a színdarabokat, hogy mögötte a szerzőt lássa mindvégig? Nem tudjuk.

Kézenfekvőnek látszik, hogy lényeges mondanivalója volt színdarabjaival, magánéleti és közéleti téren is üzent valami fontosat. De el is rejtette saját magát a művekben. Mindhárom darabban a férfi főszereplő ötven és hatvan év közötti jelentős személyiség, akinek döntenie kell élet, halál, szerelem kérdésében. Kádár professzor, János mester, a bűvész Krisztián rokonok, valójában ugyanazon személy mindhárom: maga az író, aki általuk üzen vagy vall saját élettapasztalatáról. Márai 40 és 44 éves kora közt írta a három színdarabot, néhány évvel idősebbnek ábrázolta saját magát az általa megjelenített figurákban, mintha mindig kicsit előre szaladna, megelőlegezné magának a leendő problémákat, és meg is oldja őket. A főhős szemszögéből látunk mindent, az író nem tudja áthelyezni a nézőpontot valamely másik szereplőbe, ő maga akarja uralni az egész cselekménysort.

A meglett férfi és a nála jóval fiatalabb nő közti szerelem az egyik központi gondolat. A korkülönbség egyre nő a drámákban. A *Kalandban* 24 év, a *Kassai polgárokban* már 38, és a *Varázsban* 40. A férfi, aki a nála jóval fiatalabb nő szerelme által teljesedne ki, végül mindig egyedül marad, lemond a szerelemről, visszavonul. De mindig más módot talál a lemondásra. Kádár doktor irgalomból mond le Annáról, aki halálos beteg, de Zoltán doktort megszégyeníti, mint hősszerelme, és a betegápoló feladatát bízta rá. János mester a haza védelméért, Kassa jogáért mond le Genovéről, de művészként már nem tud tovább létezni. Krisztián nemcsak lemond Estelláról – kénytelen, hisz az idomártól vár gyereket –, amikor kiderül, hogy a lány mást szeret, de még az ifjú pár jövőjéről is gondoskodik, a saját családi házra félretett pénzt nekik ajándékozza. Megelőz egy későbbi csalódást, azt, hogy a lány hagyja el valamikor. Az író azonban itt is megengedi magának – ahogy a *Kalandban* – hogy fölényes legyen. Hiába győz a csinos, fiatal idomár a szerelemben, érezzük, hogy emellett minden más téren alul marad. Egy üresfejű, izomerőt felmutató, durvaságra hajlamos fiatalember kerekedett felül, akivel Estella hosszú távon nem lesz boldog. Krisztiánnál van a szellemi és érzelmi fölény, erkölcsileg ő győzött.

A három színdarab ebben az erkölcsi fölényben rokon egymással, amivel mindhárom férfi főhős rendelkezik. Kádár doktor és Krisztián erkölcsi fölénye szinte belső lelki harc nélkül jelenik meg, lehangolóan, elegánsan, mint amiért nem kell megkínlódni. Az emberi gyengeségnek nyoma sincs. János mester e tekintetben esendőbb, saját fiára is féltékeny, amikor kiderül, hogy a fiú szerelmes Genovéba, szinte eltiltja a lányhoz fűződő érzelmeit. János igazi választás előtt áll, amikor Genové és felesége illetve a szerelem és a város megvédése közt kell választania. János mester viseli a legnagyobb emberi terhet, mert nemcsak művészetéről, fellobbanó szerelméről kell lemondania, de a legnagyobb közéleti feladatot is felvállalja, legyőzi a zsarnokot. Csak az embersége, becsülete marad meg, minden mást elveszít, de az író Márai számára ez jelenti a legtöbbet, saját magának is ezt a sorsot szánja – ha úgy alakul a sorsa.

Ha nem is kellett Márainak a zsarnokot legyőzni, a fordulat évében meghozta a maga számára a döntést: az emigrációt választotta, s mivel következetes volt minden téren, haláláig kitartott az emigráció mellett.

A KISKUNSAG CÍMŰ VERS PETŐFI KÖLTÉSZEKÉBEN

Miért kell vajon 2013-ban még mindig újra és újra beszélni Petőfi tájverseiről? Hiszen semmi más nem történik bennük, mint egy lapos síkság bemutatása, amelyen semmi érdekes nem található. Lát-szólag... Ugyanis Petőfi tájbrázolása a szülőföld iránti elfogult szeretetből és a szabadság iránti elfogulatlan társadalmi-politikai érvényű szeretetből ered. Ezért a másnak semmitmondó alföldi vidéken lehajol a legkisebb fűszálhoz, virághoz, bokorhoz, bogárhoz, hogy aztán szemét a felhők és a horizont felé emelve teljes univerzumot érzékelhessen és érzékeltethessen.

Ez az oka annak, hogy a *Kiskunság* című verset nem érdemes önmagában elemezni, hiszen egy része csak ennek az univerzumnak, s tematikájával, hangulatával, a leírás módozataival csatlakozik a többihez, ahhoz a háromhoz, amelynek ismeretében előttünk állhat egy költői-alkotói technika minden elemében. Időrendben az első *Az alföld* című vers, amelyet Pesten, 1844 júliusában jegyzett a költő. Ezt követi *A Tisza* ugyancsak pesti keltezéssel, 1847 februárjában. Majd szoros egymásutánban következik 1848 júniusában a *Szülőföldemen* Félegyházán június 6–8. között, majd a *Kiskunság* ugyancsak e hónap júniusában, csak éppen Pesten. Valószínűleg csak napok választják el a két verset, s érdemes arra is felfigyelnünk, hogy közöttük csak *A márciusi ifjak* kapott helyett!

Elsőként a négy vers kezdetét és kompozícióját vesszük szemügyre. *Az alföld* erős felütéssel indít, s már a harmadik sorban megtörténik a lírai én nézőpontjának kijelölése, hogy a kétféle táj ellentétességében az egyik mellett tegye le a voksát. A negyedik sorban pedig a nézőpontnak megfelelő távolságot is érezteti, még képzeletben sem óhajt hegyes tájra lépni. Ezután következik az Alföld leírása szinte dokumentatív hitelességű képekben, miután a második versszak megjelöli a lírai én belső viszonyulását is az alább következő leíráshoz: a szabadság mámora az, amely nézőpontját erkölcsivé, politikaivá, szellemivé teszi. Érdemes arra figyelni, hogy a táj korántsem statikus és néma, minden mozog, változik benne, s hangot ad ki magából ember és állat. Az utolsó versszak megint felütéssel indít, majd vallomás következik a magyar költészetben gyakran visszatérő motívumként, egyébként a Szózat szavainak parafrázisaként: „*Itt boruljon rám a szemfödél*”...

Így lesz a vers hiteles vallomás születés és halál szülőföldhöz fűződő egységéről, bár hozzátehetjük, hogy a vers nem is pusztán tájleírásnak indul, hanem mint láttuk, vallomásnak is.

A *Tisza* viszont leíró kezdettel indít, a lírai én egyes szám első személyű itt is. A gyermek–anya motívummal megadja az alaphangot, érzelmi töltésű lesz a költemény.

Szerkezete is eltér *Az alföld* utolsó versszakig tartó linearitásától. A harsány színekkel, mozgásokkal, hangokkal ábrázolt táj a kilencedik versszakban elveszti „objektivitását”, a költő újra átvált egyes szám első személyre, hogy elmondhassa legszemélyesebb érzelmeit a természet felülmúlhatatlan szépségéről. A tizedik versszak lesz a költemény csúcspontja, a felkiáltással kezdődő, majd kérdéssel folytatódó ámulás: „*Mely nyelv merne versenyezni véled?*”

Itt cezúra következik, amit a költő jelez is egy gondolatjellel. Az esti megérkezés eseményei következnek, a Tiszáról való beszélgetés. A „legjámborabb folyó” azonban pár nap múlva forradalmi tettet hajt végre, sőt „el akarta nyelni a világot!” Nem túlzás itt forradalmi hevületet érezni, 1847-et írunk!

A *Szülőföldemen*ben a kompozíciót az idővel (emlékezéssel) való játék teremti meg. A vers a hűsz esztendővel ezelőtti gyermekkorba megy vissza, a visszaemlékezés tárgyi eleme a dajkadal mint refrén. A többi emlékelem a nosztalgikusan látott múlt apró tényeit jelenti. A múlt és jelen közötti distancia teremti meg a feszültséget a múltbeli gyermek és a mai felnőtt között.

Az emlékfolyam azonban a múltban fejeződik be, nem tér vissza a jelenhez. Viszont a kezdő altatódal hangzik fel a végén, keretbe foglalva a költeményt. Az a jelentős különbség a kettő között, hogy az első versszakban m i n t h a hallaná a dalt, az utolsóban pedig a múlt áttűnik a jelenbe, m o s t hallja ugyanazt a dalt.

A *Kiskunság*ban nincs lezárt szerkezet, egy hosszú alföldi leírás végig, gyakorlatilag befejeződik a város és a szélalmok képével. De Petőfiről tudhatjuk, hogy nincs át nem gondolt verse, s ha jobban megnézzük az ábrázolt képeket, előtűnik a rejtett szerkezet. Ugyanis úgy pásztázza végig a tájat, hogy az alföldi síkság bemutatása konkrét cél felé halad.

A táj felvillanó, és jól elkülöníthető egységei a szemhatár felé fordítják tekintetünket. Így szükségképpen bukkanunk rá az emberi életet szimbolikusan megjelenítő tanyára, majd a városra, amely mintegy lezárja az alföldi világot, mert felváltatja az emberi világgal, amelyben nem növények, állatok, természeti jelenségek játsszák a központi szerepet, hanem a messziről feltűnő templomtorony és a városszél jellegzetességei: a szélalmok. Így nem időbeli, hanem térszerkezete van ennek a versnek, s így erőteljesen különbözik a *Szülőföldemen* címűtől.

Hangulatában, az ábrázolás módjában *Az alföldhöz* hasonlít legjobban ez a költemény, de annál intenzívebb, mozgalmasabb. A továbbiakban az ezt előidéző költői technikákkal fogunk foglalkozni.

Az ötlet, amely elindítja a tájleíró részt, megint jellemzően petőfis. Míg az első versszakban tényleges utat tesz meg a rónán, a leíró rész úgy kezdődik, hogy a nagyvárosi zajban emlékezik vissza a látottakra. Így kettős fénytörésben láthatjuk az általa ábrázolt világot, a valóságot is, a lelkén átszűrt látványt is.

Pontos időmegjelölést is közöl, „forró nyárközép” van, amikor a napsugárban a legélesebben látunk minden apró részletet, de a teljességet is egészen a látóhatár széléig. A következő kép ember és állat tökéletes összhangját mutatja a forróság okozta unalom állapotában. Mozdulatlan a kis ér vize is, legfeljebb felszínét csapja meg a leszálló halászmadár. De ehhez a vízhez járul a gém és a gólya is nagy kényeskedve, mint a táj ura, s a jajgató bibicék felett büszkén elnézve.

A következő két versszak az embert nélkülöző világ megjelenítése úgy, hogy a v o l t emberek nyomai mégis ott vannak: egy kútágas és egy vén csárda formájában. Az utolsó három versszak érdekesen kapcsolódik egymáshoz. Az elsőben a tanya képét látjuk. Ember nincs sehol, csak a varjak kárognak, s egy komondor látható. De a boglyák és a kövér búzamező a gazda jelenlétére utal. Most azonban neki nincs helye saját tájkörnyezetében, mert csak képek vannak a költő behunytt szemé mögött, a képből pedig nem hiányzik az ember, hiszen éppen a nyüzsgő nagyvárostól menekül ide az alföldi természetbe! Ezt támasztja alá a következő versszak is, amelyben szinte meseszerűvé válik a táj élénk színeivel: zöld, piros, kék, sötétvörös, fehér tobzódik egyszerre.

Azán az utolsó versszakban jelenik meg a város a már említett két fő attribútumával. S ahogy az első versszak felütése vallomás a szülőföld iránti szeretetről, az utolsó versszak is vallomásszerű felkiáltás: *Úgy szeretek állni / A szélalmok előtt!* A játékos cigánykerekek pedig a meghatottságot fékezik, de egyúttal kifejezik azt is, az Alföldön minden, de minden szép és szerethető!

Érdeemes motivikus vizsgálatot is végezni, mert abban érthetjük tetten Petőfi sajátos költőelméjének működését. A motívumok rendjében első helyen áll a *Kiskunság*, abban van a legtöbb természeti elem. Második helyen áll *Az alföld* néhány motívummal kevesebbel. *A Tisza* a nagyobb cselekményesség miatt jóval kevesebbet vonultat fel, míg a *Szülőföldemen* mindössze három motívummal dolgozik, hiszen abban a gyermekkori emlékek dominálnak. Így az a legkevésbé tájvers jellegű. Mégis azzá minősíti a szülőföld hangulata, amely uralja az egész költeményt.

A motívumokat csak a növény- és állatvilág tekintetében vesszük számba, hiszen az emberek itt mindenképpen statisztika szerepet kapnak. De kitekintünk a természeti környezet egyéb elemeire is: pl. a felhő, pusztai építmények.

A *Kiskunság* motívumkincse sorrendben haladva: róna, a nap sugára, pusztá, kövér mező, kutyák, ér, lapály halászmadár, fővény, piócák, futó bogarak, káka, gém, gólyafiak anyja, bibic, kútágas, délibáb, vén csárda, legelő, sárga homokdombok, tanya, boglyák, kazalok, varjú, komondor, tenger szántóföldek, város a toronnyal, szélalmok.

Az alföld szavai: felhők, gémeskút, ménesek, tanyák, kalászos búza, vadlúdak, csárda, kutyák, vásár, nyárfaerdő, királydinnye, vércse, árvalányhaj, szamárkönyér, tarka gyíkok, gyümölcsfák, harangtorony.

A Tisza motívumai: Tövisszönyeg, magas erdő, falucska tornya, rózsafelhők, mármarosai bércek, márdárfüty, malom.

Szülőföldemen: Szép nagy rónaság, cserebogár, esteli harangszó.

Tudjuk, hogy a felsorolásnak önmagában nincs túl nagy értéke. De ha e szavak életét, mozgását követjük a versben, rájövünk, hogy a hasonlatok, jelzők, metaforák milyen változatosságával él a költő, s mennyire ért az alakzatok megteremtéséhez is. Tulajdonképpen így válik a Babits-féle „nyárspolgár”-Petőfi zsenivé, ahogyan egyszerű, hétköznapi tájelemekből igazi költészetet teremt!

Egyetlen példával illusztráljuk ezt:

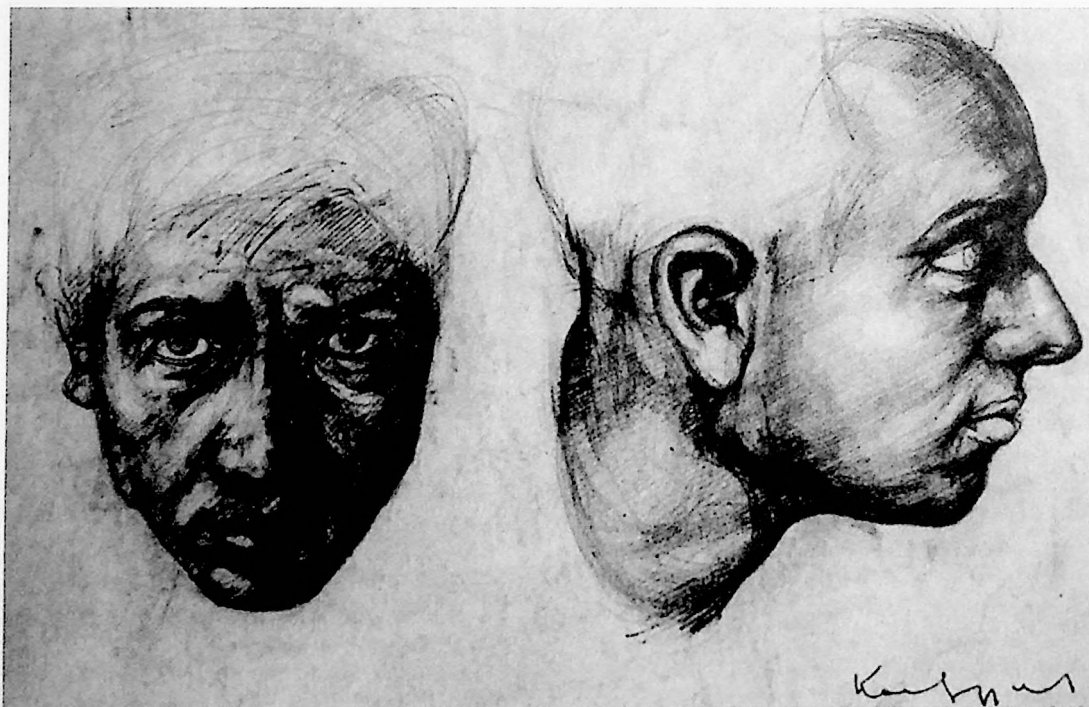
*Végre ott a város,
Közepén a templom, nagy komoly tornyával, (Kiskunság)*

*...mint halvány ködoszlop,
Egy-egy város templomának tornya (Az alföld)*

Félrevert harang zugása vert föl! (A Tisza)

Megkondúl az esteli harangszó, (Szülőföldemen)

Négy vers, négy kép. Az első statikus látvány, a második metaforás tömörségű hasonlat egy hangulatról, a harmadik ijesztően egyedi esemény, a negyedik hangulatkép. A többi példát tessék megnézni friss szemmel újra olvasva költőnk e négy versét! Akkor részletes választ kapunk arra, miért is olvassuk Petőfit 2013-ban is.

Legény Péter

A KONFÁRI „FILOZÓFIA”

„Minden művészet alapja az érdeklődés, a kíváncsiság, az ember iránt, a belső emberi értékek iránt. Figurái és tájai – a tájak is élnek nála, lényszerűek – lehangoló indulattal és ugyanakkor naiv gyermeki bájjal, szeretetteljes finomsággal ölelkeznek össze valamiféle fenséges apoteózisban.”

*Dr. Újvári Béla: A szeretet színei, Konfár, 2000.
Magyar Művészeti Fórum kiadása*

Konfár Gyula 2008-ban meghalt. Nincs tudomásom róla, hogy halálának ötödik évében – hiszen így szokás, öt, tíz stb. években – bármely fórumon megemlékeztek volna a mesterről. Ezt igyekszünk most pótolni. Mivel folyóiratunkban csak fekete-fehér képeket tudunk közölni, így nem a festményeiről, hanem a grafikáiról szólva tisztelgünk nemes művészete előtt.

Először röviden földiezem életútját, mert korábban a szaklapokban alig esett szó róla, és gondolom, hogy a szélesebb érdeklődő közönség nem ismeri művészi pályafutását. Konfár Gyula 1933-ban született Budapesten. A Képzőművészeti Főiskola festő tanszékén Domanovszky Endre tanítványaként 1957-ben szerzett diplomát. 1960-ban egyik festményét bemutatták a Velencei Biennálé magyar pavilonjában. 1963-ban Eric Estoric meghívására fél évet töltött Londonban, ahol több képet festett, még ugyanabban az évben a londoni Grosvenor Galéria kiállítást rendezett alkotásaiból. 1964-ben hazatért, feleségül vette az akkoriban már sikereket arató Horváth Teri színésznőt, és budapesti műtermében folytatta a munkát. Festészete egyre inkább egyénivé vált, a realizmusból kiinduló, pasztózusan kolorista és erősen expresszív hangvételű saját stílusát hamar kialakította, amely mellett élete végéig megmaradt. 1968-ban Munkácsy-díjjal tüntették ki. Az 1960-as évek végén kapcsolatba került a tokiói Gekozo Galériával, ahol sok képét bemutatták és megvásárolták. Így történt, hogy a '60-as évek alkotásait fölvásárló Grosvenor Galéria után, a '70-es évek képei Japánba kerültek, a Gekozo Galériába, illetve magángyűjteményekbe. Az 1980-as években jelentkezett Konfár budapesti műtermében a Taipeien működő Wang Galéria, amely haláláig kapcsolatban maradt a művésszel, több kiállítást rendezett neki. Az 1990-es évek végén, Taipeien a Szépművészeti Múzeumban állandó termet kapott, ott 50 képe látható folyamatosan. A '80-as években életkörülményei szerencsétlen alakulása miatt viszonylag keveset dolgozott, oeuvre-jének akkor készült darabjai, illetve a '90-es évek festményeinek jelentős része Taiwanra került. 2000-ben két kiállítása volt Németországban, 2001-ben Görögországban, az athéni Apolló Galériában nyílt tárlata. A további részletes felsorolást most átugorva megjegyzem, hogy haláláig több magyarországi és európai városban nyílt lehetősége újabb és újabb műveinek bemutatására, illetve az ázsiai galériák és gyűjtők is vásárolták festményeit, grafikáit.

Vannak olyan felismerések, amelyek nem változtatják meg a világot, a történeket, a dolgok tulajdonságait, de érthetőbbé tesznek mindent. Ezek a felismerések olykor verbálisan, olykor vizuálisan jelennek meg, mert másképp nem tudnak megjelenni. De mindez nem jelenti azt, hogy mindenkor öntudatos megfogalmazást is nyer a felismerés. Mondják ezt olyan intuíciónak is, ami szerint gondolkodik és cselekszik az ember, de ha rákérdesznek, nem tudja egzakt módon megfogalmazni, hogy miféle intuíció, miféle felismerés alapján teszi, amit tesz. Viszont biztos tudása van az illetőnek arról, hogy valamiért érthetőbb lett számára a világ, hogy jobban eligazodik benne. Szóval volt vagy van egy olyan intuitív felismerése, ami hasznos számára és ez meglátszik cselekedetein, művész esetében az alkotásaiban. Konfár Gyula életében is volt egy ilyen nagy felismerés, amikor kialakította a maga egyéni stílusát,

festészetében a pasztózusan kolorista és szenvedélyesen expresszív alkotói módszert; grafikáiban a szénnel, tollal, graffittal erőteljesen jelzett tömegek, pontosabban: az emberi testek egymással alkotott viszonyát. Konfár művészetében a kompozíció nemegyszer címként is megjelenik, hiszen éppen a testek egymással alkotott viszonya, azaz kompozíciója a mű témája. Rajzainak szűzsége mindig egyszerű, mondhatni a köznapi élet józan látásmódjából ered, s ha alaposabban megnézzük az olykor vázlatosnak tűnő kisebb-nagyobb grafikáit, világos lesz számunkra, hogy nem csak a testek, mint rajzlati elemek viszonylatát állítja elének, hanem a személyiségét igazán érintő emberi kapcsolatokról szólnak művei. Az egyalakos lapok tűnődő-tépelődő arcai, fürdőző vagy fésülködő figurái, mindannyian szimbolikus jellemrajzok, és még az aktjai is sokkal inkább típusok, a csupasz testi valóságukat mutató nők érzelmi állapotát nem mimikával vagy testbeszéddel fejezi ki, hanem a grafika eszközeivel, a sötét és világos felületek ritmikus váltakozásával. Többalakos kompozícióin csoportokban állnak a figurák, és vagy a csoporton belül mutatkozik két-három alak között intim kapcsolat, vagy a csoportok között jelenik meg valamely érthető pszichológiai viszony.

A környezet – ha egyáltalán megjelenik grafikáin – a reneszánsz mesterek felfogását követve a pontosabb, érthetőbb téri tagolást szolgáló elemként jelentkezik, viszont ha tájat rajzol (vagy fest), akkor abban igaza van Újvárinak, hogy „lényszerűen”, élő valóságként igyekszik megragadni és ábrázolni azt. Szemmel láthatóan a test nemisége mindig fontos jellemzője alkotásainak, mintha csak azt akarná tudatosítani bennünk, hogy az embereket nem annyira a természeti vagy a mesterséges környezetben elfoglalt helyük, környezetükhöz való viszonya határozza meg, hanem a nemi jelleg és a másokkal kialakított társadalmi vagy intim kapcsolat. Ha filozófus lett volna Konfár, bizonyára perszonalista lett volna, de festőművészként nem a nyelvi fordulatok izgalmas logikájával, hanem a vonalak és tónusok mozgalmasságával tárja elének „filozófiáját”.

A művészek minden korban igyekeztek olyan tökéletes alkotó munkát végezni, hogy annak eredményeként a mű formavilága teljesen eltüntesse az anyagot, amiből a tárgy készült. Mondták ezt sokféleképpen, leginkább úgy, hogy a forma átlényegíti az anyagot és azzá teszi, amit a művész ábrázolni vagy kifejezni akart. Egyszerűbben szólva, ha létrejön az illúzió és a néző nem követ vagy bronzot, nem

olajfestéket vagy grafitot lát, hanem mintegy életre kelő formákat-alakokat, akkor tökéletes az alkotás. Ebben az évszázadok során ezerféleképp megfogalmazott tételben az „élet” a közös mozzanat, hogy az alkotás életre keljen, ne holt forma maradjon – persze a különböző műfajokban az életre kelés különböző, más a szoborban, más a festményben, és más a grafikában, de az adott műformában az anyagot legyőző tartalom mindig jól látszik (miként az ellenkezője is). Életre kelhet a figura néhány vonalból, aprólékosabb kidolgozás eredményeként, színekből és más nemes anyagokból is, mivel nem az a legfontosabb, hogy milyen anyagot vagy mennyire naturalis megoldást választ a művész, hanem a zseniálisan megalkotott forma. Konfárnak nem egy lapján szinte már abbreviatúras rajzolatot látunk, mégsem a toll vagy a grafit, nem a kréta vagy a papír jelenik meg képzetünkben, hanem élő alakok, valóságos emberek vagy csoportok, akik valóságos cselekvések alanyai. Persze a következő percben látjuk, hogy a figurák szimbólumok, hogy nem létezhet olyan férfi vagy nő, fa vagy bokor, se drapéria vagy más egyéb, de nem is a személyek vagy dolgok létezése ragadja meg lelkünket, hanem azok valóságossága.

Valóságosak a portrék, valóságosak az aktok, a tűnődő-tépelődő emberek, valóságos a tánc, az idilli jelenet egy olyan vízparton, ahol a vizet még csak nem is jelzi a mester. Szóval rajzainak nagy erénye, hogy elhisszük az aktoknak: fürdésre készül; a kétalakos kompozíciónak, hogy fésülködőket látunk, és így tovább, minden forma valóságot ábrázol, nem holt anyagot. Az igazán jó és nemes művészetben éppen az a csodálatos, hogy a létezőt elrejtí a valóság mögé, nem megszünteti, hanem érdektelenné teszi. A létező és a valóság különválnak, mintegy nagy filozófiai mesterműben áll elének a lényeg: a valóság sokkal értékesebb számunkra, mint a létezés! Jóllehet világos, hogy léteznünk kell ennek megállapításához, de létünk – miként Konfár műveinek létező anyaga is –, csupán hordozója saját valóságunknak. Elvontabbra egyszerűsítve úgy fogalmazható meg a konfári „filozófia”, hogy a létezés, az illúzió, és a valóság triptichonja lebeg szemünk előtt, és attól, hogy látjuk a különbséget: nem változik meg a világ, se mi nem leszünk mások, viszont képesek leszünk jobban eligazodni a létezők, az illúziók, és a valóságok világában.

Konfár Gyula az idén lenne 80 éves, de ha testi létében nem is, viszont alkotásainak szellemi valóságában most is jelen van, és remélem, jelen marad közöttünk még nagyon sokáig.

EGY FOTOGRÁFUS NAPLÓJA MÓRICZ UTOLSÓ ÉVEIRŐL ÉS A CSIBE-ÜGYRŐL

Az utóbbi években ismét felélénkült az érdeklődés a Móricz-oeuvre iránt. Kiadásra kerül az író 1921 és 1942 között vezetett naplója, pontosabban önéletírás-együttese, melyből két kötet, az 1924–1925 és az 1926–1929 évkörök feljegyzéseit közlétevék már napvilágot is láttak. Több Móriczról szóló monográfia is megjelent, melyek közül csak egyet emelnénk ki, éppen a naplók egyik sajtó alá rendezőjének, Szilágyi Zsófiának a munkáját, a 2013-ban a Kalligram kiadónál megjelent *Móricz Zsigmondot*.

Ezúttal azonban nem e munkákról, hanem egy olyan, Móricz életét érintő forráskiadásról szeretnék szólni, melynek szövegét az író nem saját maga, hanem a magyar szociofotózás egyik úttörő személyisége, Kálmán Kata jegyezte le, s amelyet Varga Katalin rendezett sajtó alá.

Kálmán Kata személye és életműve talán nem annyira közismert, noha nagyon érdekes pálya az övé. Az 1909-es, korponai, azaz felvidéki születésű Kálmán Kata a trianoni békekötést követően költözött a fővárosba, ahol az 1927-ben, középiskolai tanulmányait követően Madzsar Alice tánc- és mozgásstudiójának hallgatója lett. Noha e pályairányt is folytatva a „test nevelésének” elkötelezett híve maradt, 1929-es, Hevesy Ivánnal való házasságkötését követően a fotóművészet felé orientálódott. A harmincas években már ismert fotós, a Móriczcal való találkozásakor a milánói Fotográfiai Triennale aranyermese (1933), és a brüsszeli Nemzetközi Fotóművészeti Szalon kiállításának bronzermese (1936).

Műalkotásaiban a társadalom periferiáján élő emberek, elsősorban parasztok, munkások és munkanélküliek, valamint szegény sorsú gyermekek érdekelték, akikről főként portrékat és zsánerképeket készített, elkapott pillanatokat örökített meg. Korai fotóiból összeállított albuma – mely 1937-ben *Tiborc* címmel és Boldizsár Iván fotókommentárjaival jelent meg a *Szolgálat és Írás Munkatársaság* könyvei sorozat harmadik köteteként (az első kettő Szabó Zoltán: *A tardi helyzet* és Kovács Imre: *A néma forradalom* című művei) szerezte meg számára a hazai szakmai elismertséget, többek között Móricz Zsigmond figyelmét és elismerését, később barátságát. Kálmán Kata ugyanis férje közvetítésével kereste fel Móriczot, hogy a fotóiból készülő kötet számára előszót kérjen az írótól. Móricz köztudottan a legritkább esetben írt mások munkái számára ajánlást, ám e fotókönyv esetében kivételt tett. Nem csak a képek szociológiai és művészi kvalitása miatt alakulhatott ez így, hanem Móricz élet- és művészetszemléletében is hasonló irányváltás következett be. Az író figyelme a harmincas évek elejétől egyre inkább a mélyszegénységben élők felé fordult, mely részben a népi szociográfiai mozgalom érdeklődésével esett egybe, részben azonban ettől függetlenül zajlott: személyes indíttatású volt, s inkább Móricz származásából és életútjából adódott. A fotográfusnő által lejegyzett és Varga Katalin által közzétett szövegből is tudhatjuk, hogy ez az érdeklődés nagyban elősegítette Littkei Erzsébettel, a Csibe novellák ihletőjével való megismerkedést is, mely aztán még erősebbé tette ezt az orientációt.

A kölcsönös baráti és szakmai respektusból született tehát Kálmán Kata Móriczra vonatkozó kézírata, mely mind ez ideig ismeretlen volt a nagyközönség előtt. A most közzétett kézirat 1936 novemberre és Móricz 1942 őszi bekövetkezett halála közötti időszakot foglalja magában. A szöveg első része nem naponta vezetett napló, hanem visszaemlékezés az íróval való első személyes találkozásra, majd a Csibe megismerésére és az őt megörökítő felvételek készítésére. Kálmán csak 1937 októberétől tagolja szövegét pontos dátumok szerint. A textus azonban e kétféle írói eljárás ellenére is egységes, egyenletes és ugyanakkor érdekfeszítő olvasmány.

A fenti szövegegyüttesből is jól rekonstruálható, hogy Kálmán Kata és férje, Hevesy Iván 1936 őszi kereste meg az író a már említett *Tiborc* című fotóalbum elé írandó előszó ügyében. Móricz húzódozott elfogadni a felkérést, ám szeretne volna „lefotografáltatni” az akkoriban megismert Csibét. A kérésnek eleget is tett Kálmán, hisz érdeklődésével egybevágott a lány környezete. A Lágymányos peremén élő Littkei Erzsébetről ideiglenes otthonában – melyet Móricz sem ismert belülről – készített fényképet.

Ezek közül néhány – de nem a Csibét, hanem környezetét ábrázolók közül – a *Tiborc* albumba és későbbi munkáiba is bekerül. Móricznak tetszenek az elkészült képek, s lényegében egy fotókkal illusztrálható Csibe-regény terve is felmerül az íróban, mely végül nem valósult meg. Ám az író mindinkább barátságába fogadta a házaspárt, mely révén Kálmán Kata Móricz és Csibe kapcsolatába valamelyest betekintést nyerve jegyezhetette le emlékeit. A házaspár és az író szerkesztőségi találkozásait előbb esetleges, majd előre megbeszélte kávéházi beszélgetések váltották fel, melyet követően Móricz személyes terébe, saját lakhelye, illetve a leányfalui birtok mindennapjaiba is bepillantást engedett a házaspárnak. E kapcsolat egyes pillanatait nemcsak fotók örökítették meg, hanem e memoár is.

Kálmán Kata pontosan látta ugyanis azt, hogy az utókor számára érdekesítőek lesznek az író utolsó éveiről szóló feljegyzések, és az abban főszerepet játszó Littkei Erzsébet. E szövegben rekonstruálni próbálja az író és későbbi modellje találkozásának lélektani előzményeit, az egykori híres színésznővel, Simonyi Máriával való megromlott házasságának nyomán kialakult lelkiállapotot, azaz e kapcsolat lelki tényezőit, Csibével való kapcsolatát, mindennapjaikat, beleértve Móricz kísérletét a lány intellektuális és társadalmi felemelésére, illetve a tágabban értett család viszonyulását a Csibe-jelenséghez. Hogy e kapcsolat „megfejtése” nem sikerülhetett tökéletesen, azt mutatják a közelmúltban Hamar Péter és mások kutatásai és publikációi révén közzismertté vált, Csibére vonatkozó Móricz-feljegyzések. Mindenesetre a fotográfus művész- és asszonyszemmel pontosan analizálja Littkei Erzsébet személyiségét, a lány különféle érzelmi és cselekvési stratégiáit az íróval szemben, és Móricz e stratégiákra adott különféle, időben változó reakcióit. Csupán egy olyan példát kiemelve, ahol Móricz és Kálmán Kata vélekedése egybevág. Az író rendszeresen beszélteti Littkei Erzsébetet, hogy novellatémához jusson. Ám Csibe történetei több, egymástól eltérő variációban hangoznak el, amely sejteti az íróval, hogy a lány épp annyit és azt mond magáról, ami hallgatója érdeklődésével egybeesik, érdeklődését fenntartja iránta és pozitív érzelmeket vált ki.

Kálmán Kata írása azért is értékes szöveg, mert azon, Móricz életnek utolsó évtizedét dokumentáló kevés forrás egyike, mely részben – a műfaj szubjektivitásától eltekintve – mégis igyekszik elfogulatlan képet adni az íróról. Móricz, aki köztudottan szeretett magánjellegű műfajokban (napló, levél) megnyilatkozni, e szövegcsoporthoz tartozó írásaiban is az örökkévalóságra gondolt, tudta, hogy minden sorával az irodalomtörténet számára dolgozik. Kálmán Kata nemcsak a külső látószög objektívabb voltánál, hanem választott hivatásánál fogva is alkalmas volt az emlékirat rögzítésére, hisz fotóművészként is embereket, s nemcsak arcukat, hanem a gesztusok mögött rejlő viselkedést, személyiséget, és persze a tágabb értelemben vett szociológiai hovatartozást is ösztönösen vizsgálta. Talán az analízáló munka azonossága – s csak a médium különbözősége – rejlik a mögött, hogy nagyon pontos, élvezetes és szinte szépírói szöveget tarthat kezében az olvasó, mely mentes bármiféle indiszkréciótól.

Természetesen Móricz utolsó éveinek és Csibével való kapcsolat csupán egyetlen látószögét ismerhetjük meg a memoárból, melyet a hamarosan teljes egészében kiadásra kerülő Móricz-naplók új aspektussal gazdagíthatnak. E források együtt olvasása mindenképpen fontos adalékkal szolgálhat az ebben az időszakban született művek megértéséhez.

A kötetet sajtó alá rendező és szerkesztő Varga Katalint nemcsak a hibátlan szövegközlésért, hanem azért is köszönet illeti, mert nem hagyta feledésbe merülni e fontos emlékiratot. Varga Katalin a Csibe-fotókból a napló egyes részletei kíséretében 2005-ben már közzétett néhány részletet. (*Csibe. Részlet Kálmán Kata naplójából.* S. a. r., jegyz.: Varga Katalin, In: *Magdi könyve.* 2005, 156–170.) Addig azonban e napló a szélesebb nyilvánosság számára ismeretlen volt. E teljes kiadás szintén tartalmazza a Kálmán Kata által Littkei Erzsébetéről készített fontosabb felvételeket. Így a látogatói időszak, azaz a Füredi Flóriánéknál töltött időszakot rögzítőket, a Móriczsal készült közös képeket, s néhány leányfalui látogatást megörökítő fotót is. Mindezek miatt is érdemes kézbe venni a kötetet, mely forrásértéke okán is érdekesítő olvasmány, s amely igen szép kiadásban kerül kiadásra.

Kálmán Kata: A Csibe-ügy. Egy fotográfus naplója Móricz Zsigmond utolsó éveiről.
Szerk. Varga Katalin. Bp., Új Palatinus Könyvesház, 2012

LÉLEK ÉS IRODALOM: NÉMETH LÁSZLÓ ÚTJA AZ IRGALOM FELÉ

Télemakhosz bolyongásai. Németh László pszichobiográfiája (1901–1932) címmel, a Kronosz Kiadónál jelentette meg doktori disszertációja „átdolgozott változatát” Bálint Ágnes, a Pécsi Tudományegyetem adjunktusa. A freudi „pszichoanalízist az életrajzírásban alkalmazó”, közvetlen modelljének „Erik H. Erikson 1958-ban megjelent Luther életrajzát” tekintő pszichobiográfia „az életrajzírás megújítását tűzte ki célul”. Nagy érdeme, hogy (Füzi László nagy monográfiájának címét idézve) „alkat és mű” kapcsolatairól tud újat mondani a hatalmas Németh László-szakirodalomban, már-már felmérhetetlenül sok és sokféle elemzés, értelmezés, vizsgálódás, tanulmány, könyv után is. Meglehet, hozzájárulása olykor vitára késztet, provokatív, előszavát citálva, „termékeny vitát generál”, kiváltképp az „indiszkreció az irodalomban” létjogosultságának babitsi kérdéskörében, ám mindig gondolatébresztően, ihletően, érdekesen és hasznosan.

A „pszichohistóriai” rekonstrukció vezérmotívuma Németh László viaskodása, magánemberként és íróként, lelkében és alkotásaiban a „Télemakhosz-élménnyel”, -mitosszal vagy -komplexussal. Németh azért „találta bele magát nagyon az apjára váró Télemakhosz lelki világába”, mert maga is nélkülözni volt kénytelen, serdülése és felnőtté válása meghatározó éveiben, az első világháborúban harcoló, majd hadifogságba eső édesapját, akiben, ráadásul, várva-várt hazatérte után csalódott. S itt máris kérdőjelek kígyóznak elénk: mert Németh József, a derék, gyűjtögető-nyelvészkedő tanárember sem igazán feltethető meg a „leleményes”-hős Odüsszeusznak, de az édesanya, Gaál Vilma – házastársi hűtlenségével, kiegyensúlyozatlanságával, ugyanakkor nevelői maximalizmusával – még annyira sem a hűséges Pénélopének.

A pszichológus-irodalomtörténéssz meghökkentő adalékokkal szolgál a „szoknyák segítségével kislányossá varázsolt külsejű” kislányról, aki még nagyfiúként, kamaszkorában is anyukája mellett aludt „a nagy családi ágyban”. A szerző erre vezeti vissza Németh László büntudatos és elutasító viszonyát a nemiséggel. Ez, bizonyos mértékig, megalapozza azt a – legvégtetesebben a Kemenes Géfin László–Jolanta Jastrzebska szerzőpáros által képviselt – hipotézist, miszerint az Iszony Kárász Nellije mögött is Németh László egyénisége (egy része) rejtőzne.

Bálint Ágnes azonban nem az *Iszony*, hanem az *Irgalom* felé „vezeti el hősét”, izgalmasan kísérve végig azt az alkotáslélektani folyamatot, melynek során az életrajzi „Télemakhosz-élményből”, hosszú-hosszú, több évtizedes érlelődés után, kifermálódott a huszadik századi magyar irodalom egyik legjelentősebb regénye, az *Irgalom*, amelynek hősnőjében, a „női Télemakhosz” („Télemakhé”) Kertész Ágnesben sokkal inkább felismerhető a regényíró egyfajta alteregója, mind Kárász Nelliben. Jelképesen is értelmezhető, hogy a Németh László-i út az iszony legyőzésével elvezetett az irgalomhoz.

A „fő vonal” mellett, ahhoz kapcsolódóan, Bálint Ágnes még több fontos „szálat” kiemel: így az ifjú Németh vívódását a bölcsészettudomány és az orvostudomány között, fogorvosi kudarcát és ellentmondásos kapcsolatát olyan „apafigurákkal”, „apapótlékokkal”, mint Osvát és Babits.

A lélektörténeti analízis a nagy vállalkozás, a *Tanú* folyóirat elindításának előestéjén ér véget. Kíváncsian várjuk az ígért folytatást.

Bálint Ágnes: *Télemakhosz bolyongásai. Németh László pszichobiográfiája (1901–1932)*,
Kronosz Kiadó, Pécs, 2012

A FELFOKOZOTT ÉRZÉKENYSÉGŰ KÖLTŐ

Petrőczy Éva (Ludwig Éva, 1951) költői pályáját beszédesen jellemzi az a tény, hogy amikor 2013 tavaszán József Attila-díjban részesült, már nyomdában volt Bakonyi István róla írt kismonográfiája. Eléggé szokatlan főcímmel – *Hogy elfogadjanak...* – legalább is a tucatnyi szebbnél szebb filigrán verseskötvető szerzőjétől, aki a borító fotóján valóban kedves biztatással de inkább tanáros-értekező (vagy védekező?) tartásban fordul a beszélgetőtárhoz.

Az alapos életrajzírói felkészültségről tanúskodó kötet magyarázatot ad e felfokozott emberi és alkotói érzékenységre. A könyvkiadó ajánlója is idézi, hogy maga a költő alkotott ironikus-játékos megjegyzést egyik versében saját énjének, tevékenységének sokféleségére a „polihisztérika” szószüleménnyel. Petrőczy Éva számára éltető közeg a nyelv, a nyelvi önkifejezés, melynek megemelt létformája a vers – és ez gyerekkora óta második anyanyelve: „Mérlegemen nem gyöngyöt, aranyat / mérek: szavak / súlyosulnak kezemben”. (Önarckép Jan Vermeer modorában) Legkedveltebb formái sűrített szöveglelmények, reflexiók, amolyan versminiatűrök, ezekkel rendezte be saját világát, a számára nem mindig otthonos valóságban. Így nemcsak fordítói és versírói, de publicista vagy későbbi prózai munkáiban, előadói és irodalomtudományi gyakorlatában is egy sokféle érzékenységgel megáldott poétai személyiség hordozza – különben illő teherbírással – a családi kötelezettségeiből és tehetségéből rá háruló egyéb feladatokat.

Am Bakonyi István neves kritikusok pontosan idézett szavaival hitelesíti: Petrőczy Éva tudatos költő, életműépítése egy klasszikus európai és a legjobb vidéki magyar hagyományokat is hordozó protestáns értelmiségi és tudós tanár horizontján rajzolódik ki. Költői vezetéknevét („Kata nagyasszonyom, / szívbéli rokonom”) a 19. században felfedezett kuruc kori költőnő, Petrőczy Kata Szidóniától vette, két másik „védőangyala” a zsoldárfordító Szenci Molnár Albert és a kései modern nyugatos, Jékely Zoltán. Feltűnő játékosságát és formakultúráját – ezt az évforduló miatt sem érdemes kihagynunk – Weöres Sándor nevéhez kötötte egyik első recenzió. Mintáit és forma- vagy témaadó példatárát a költőpályát periódusai szerint és kötetenként részletesebben is áttekintő kismonográfia részletesen tárgyalja, és bemutatja e nem nagy kiterjedésű életmű tágas szellemi hátterét, ihlető forrásait is.

Az a gazdag kulturális utalásrendbe állítható és Petrőczy fordítói munkásságával is igazolható versvilág, amit a három és fél évtizedes életmű magába foglal, nemcsak remek formakészségről, hanem formafegyelemről is tanúskodik. De mindezekkel együtt Petrőczy Éva egy asszonyiségében, feminim játékosságával, megértés- és intimitásigényével, életszeretével és humorával, (ön)íroniájával együtt értelmezhető egyéniség; költészetét a kezdetektől leginkább a spontán reflexivitás jellemzi. A versek keletkezésére utaló referenciális elemek is erre utalnak: tudatos a versvilág magyarországi-európai kulturgeográfiája, tudatos a költőelődök előtti tisztelgés, de már a vers születése és a lírai ihlető pillanat kiszámíthatatlan asszociációkra vezet az olvasót, a szerző sodró hétköznapjain is képes végigcikázni, mint a gömbvillám. Ennek következménye, hogy Petrőczy a tömörség, a rövid formák mestere, legjobb versei életképszerűek, villanások vagy szándékos töredékek. Bakonyi István azonban felhívja rá a figyelmet, hogy e „gyerekszívű dalok” olykor játszi könnyedségük ellenére feladják a leckét az olvasónak. Valóban, kulturális, irodalmi vagy személyes utalásrendjük megfejtéséhez kulcsot kell találni, különben az egymásba csúsztatott versségségek inkább csak zeneiségükkel és nem sűrített asszociációsoruk teljességével érkeznek a tudatunkba. De nem is nagyon való mindez annak az olvasónak, aki nem fogadja el, hogy nagyon is személyes, igazán intim módon berendezett és felfedezésre váró világába invitál a költő: emlékek, érzések, elhagyott helyek, eltávozott szereplők, saját szerettei úsznak be a jelenbe, ünnepek, alkalmak, kutatói ismeretek szólítanak elő múltakat. Különösen szembeütő, ahogyan a versek naplószerűsége követi mindezt: a szerző jelöli a dátumokat, hogy a párbeszéd az elmúlt, de továbbélő érzésekkel, dolgokkal e negyedik dimenzióban, az időben is mindig követhető legyen.

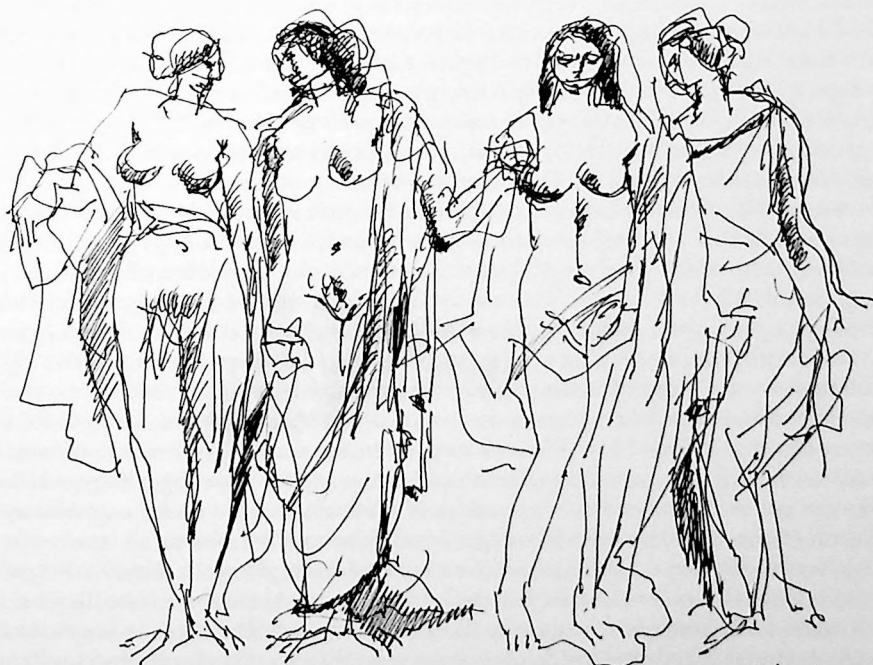
Külön említést érdemel Petrőczy Éva lírájának protestáns-bibliai beágyazottsága, a Bakonyi István munkájában kiemelten szereplő „meditatív” vonulat, amely a veretesség, az archaikus nyelviség igényével megelőző korokhoz és költészeti mintákhoz hajlik vissza, noha a szent és a profán keveredésének modern követelményeit is kilégíti. De az a morális beállítottság, ami a mélyrétegekben érzékelhető, következetes vonala az életműnek, olykor – ugyancsak protestáns bibliai hagyományok szerint – az ellenségekkel perlekedve, de mindig az Úr akaratára hagyatkozón.

A kisonográfia szerkezete, az alapos idézetekkel és versbetétekkel lassan haladó szöveg, vagy talán a kötetbe emelt záró interjú okozza, hogy az életrajzíró nem tudja eléggé érzékeltetni, hogy a „fricskázás”, „a szokimondás bűvöletében megteremtett fogalmak nyelvi ereje” ugyan nem idegen e költészet jelenétől, de fontosabb, hogy a korábbi pályaszakaszokban a költő széles műveltséganyagon is megőrzött tündérkedései dominálnak. Miniatűrjeiben a szelíd, visszafogott pátosz tartja egyensúlyban az olykor feltörő harsányságot, a valóságigény és a józanság pedig mindig humorral párosul.

Ha megkésett József Attila-díjjal Petrőczy Éva kevésbé ismert vagy már más nemzedékhez sorolható költőként kerül a virtuális irodalmi portálok anyagába, azt legfeljebb mai verseinek zártabb téma-választása okozza, mert éppen gyors reflexivitása és fordulatos-szellemes miniatűrjei állíthatnák egy sorba a fiatalokkal.

Bakonyi István irodalmi kisonográfiája egy megfontoltan mérlegelő férfi szemével is meggyőzően sokszínűnek és tartalmasnak látja és láttatja Petrőczy Éva eddigi, remélhetően nem lezárt költői életművét.

Bakonyi István: „Hogy elfogadjanak...” Petrőczy Éva költői pályája
Fekete Sas, 2013

Könyvek

ÖRVÉNYLŐ ÉVEK FÉNYÉBEN ÉS ÁRNYÉKÁBAN

Negyvenöt önálló kötet (regények, elbeszélések, versek, gyermekversek, útirajzok, mesék, Dörmögő Dömötör-sorozat), számos színmű, hangjáték és tévéfilm után a 77 éves Gyárfás Endre író, költő fogta magát, és megírta gyerekkorának öt esztendejét *Mátyásföld, alkonyuló éden* címmel. Endre (keresztneve nem hangzik el a regényben, sem ebben, sem becézős változatban; ez a család többi tagjára is érvényes, ám a rokonságot a nevükön említi a szerző) négyéves, amikor a szüleivel és anyai nagyjával a pesti Falk Miksa utcából Mátyásföldre költöznek: „Balról anyám, jobbról apám fogta a kezem. Sudár termetű, ősz kontyos nagyanyám előttünk lépkedett. Úgy ment, mint aki kardot nyelt. Kerítésekre boruló, virágzó orgonabokrok között, árnyas fasorban baktattunk az új otthon felé... Két kövezetlen, aszfaltozatlan utca sarkánál terpeszkedett a kert. A sűrű léckerítést kapu szakította meg, bal oldalán hórihorgas jegenyefa állt. Mesekönyveim egyik alakja, Gulliver lehetett ekkora. Almafák, körtefák, szilvafák voltak, mögötte a törpék... A kert közepén magasodott a sárga ház.”

Európában már elkezdődött a második világháború, igaz, még nem eszkalálódott. Magyarországon látszólagos béke van, a közeli repülőtérré még nem hullnak a bombák, a harci gépek, melyeket a kisfiú „földre lapuló griffmadaraknak” lát, még nem dübörögnek.

A mátyásföldi emeletes villában három lakás van, a család az egyik kétszobás, földszinti, verandást kapja. Endrét kisvárosi idill veszi körül; úgy érzi, itt minden olyan, mint egy faluban. A közelben, a cinkotai tanyán disznókat hizlal a családfeje. A vállalkozás nem sikeres, idővel járvány pusztít az állatok között. Az író gyerekkori „látványtöredékeiben” megjelenik a kisbíró, a drótostót, a szikvizés, a járőröző csendőr. A felszínen valóban minden édeninek látszik, a kisfiú semmit nem érzékel a közeledő veszedelemből. Gyárfás Endre mesterien, ihletetten és empátiával ábrázolja a kort, a mátyásföldi életet, az ott élő embereket és körülményeiket. Pontos és hiteles kép tárul elénk, elegánsan, elbűvölő szókinccsel és cizellált stílussal rajzolja meg az akkori világot, és annak rekvizitumait. A kis Endre sok mindent lát és érzékel maga körül. Nyomon követhetjük a lelkében és gondolataiban zajló folyamatokat; fogékonyágát, kíváncsiságát, lüktető tanulékonyágát mosolyogtató ábrándozás és naivitás hatja át. Rendre félreértelmezi a közmondásokat és az ismeretlen szavakat: „Ha azt hallottam, hogy *szegyet ütött a fejébe*, egy pillanatra még fölremlent előttem a fej, a szeg, a kalapács képe, de a szólást már nem vettem szó szerint.”; „Veszekedés vagy csak évődés közben nemegyszer mondták a fiúk egymásra, hogy te *buzi*. A hézagos nemi felvilágosítás okolható azért, hogy én a *buzi* szót sokáig *buzgó, túlbuzgó, buzgómócsing* tréfás változatának hittem.”; „Sokat hallottam a nagy zeneszerzők nevét, de hogy melyikükhöz milyen zene tartozik, egyelőre nem tudtam megállapítani. Tanító nénink az egyik órán Bachról és Händelről beszélt, orgonamuzsikájukról, hatalmas kórusműveikről. Csak úgy odavetőleg megemlítette, hogy Bach Händelnek a portása volt. Milyen érdekes, csodálkoztam, hogy két ekkora mester egyazon házban lakik. Händel nyilván annyira gazdag, megengedheti magának, hogy kapust tartson.” Eközben – szinte akkurátusan – rácsodálkozik a jelenségekre, mások viselkedésére, jellemére.

Mátyásföldön ott van a baráti kompánia, a szomszéd lányok, Vera és Marcsi, aztán Csibi, a kutyus, amelynek kimúlása után Csibész követ. S később megjelennek az osztálytársak is. A tanítás mindennap imával kezdődik az iskolában, az osztályterem falán Horthy Miklós képe függ. A gyerekek megszozott vetélkedése persze nem marad el, veszekednek és kibékülnek; a kis Endre engedékeny és megértő, kötözködés helyett inkább a „táguló” világra figyel, felfedezés számba menő ismereteket szerez, „műveltsége” fokozódik, meg tudja különböztetni a szomszédos repülőtéren felszálló és landoló Stukákat, Messerschmidteket és Junkerseket. Szüleivel eljut a Corvin Áruházba, a Városligetbe, az Angol Parkba... Közben múlnak az évek, és egyre nyúlnak a komor, sötétülő árnyak, a horgonyt ábrázoló, aranylóan fénylő gombú, sötétkék matrózkabátra egyszer csak sárga csillag kerül, ám a kisfiú nem érti a kirekesztés és a megkülönböztetés valódi okait, csak az aljas megjegyzésekre, a váratlanul indukálódó

megvetésre figyel föl. Veszélyérzete úgyszólván nincs, nem járja át a félelem... Ebben a korban ezek még ismeretlen fogalmak. Az éden azonban rohamosan alkonyul, Endre számára nyolcévesen véget ér a mátyásföldi, csalóka idill. Alighogy átesik a hősieken ismét mandulaműtéten, 1944. március 19-én a németek megszállják az országot. Ez az az időszak, amikor – más-más aspektusból kiindulva – így beszéltek és így áltatták magukat az emberek: „Apámék és nagybátyámék beszélgetéseiből ilyen foszlányokat hallottam: *most kéne Angliába mennünk, vagy hogy ha sikerülne kijutnunk Amerikába...* Az ember nem kívánczik az ellenség országába. Hozzátartozóim nem árulók, nem örültek. Biztosan hisznek, miért ne hinnének egy Istenben, egy hazában, egy isteni örök igazságban, Magyarország feltámadásában. Akkor hát...”

A memoár első részének jó néhány fejezetébe dokumentumokat ékel az író. Az emlékezet, a „költött” szöveg mellett ott találjuk Mátyásföld kivonatolási lexikoni ismertetését és a hivatalos irományokat, a vesztebe tartó ország rendeleteit, például az iskolai, beiratkozási engedély követelményeiről, a zsidó munkaszolgálatosokkal való bánásmódról, a kit kell izraelitának tekinteni törvénycikkről, a Dávid-csilag kötelező viseléséről, a zsidók lakhelyének kijelöléséről... Különösen Gödöllő térségét kell mentesíteni tőlük, mivel ott van a kormányzó nyári lakhelye. Itt tehát korábban kezdődnek majd a tisztogatások, szól a budapesti német követ Berlinbe küldött távirata 1944. június elsején. Gyárfás Endre a kötet első részét a család mártírjainak és túlélőinek névsorával zárja.

A kisfiú kiszakad addigi környezetéből, és egyik napról a másikra a Síp utcában, a gettósított övezetben, egy négyszobás lakásban találja magát. Több mint húszan zsúfolódnak össze a helyiségekben. (Ha maradnak, a „vidéknek” számító Mátyásföldről nagy valószínűséggel valamelyik koncentrációs táborba deportálták volna őket.) Nehéz az elválás a kertvárosi miliőtől, a játszópajtásoktól és Csibésztől. Ennek ellenére alázatosan fogadja a mostohább körülményeket. A lényeg: (még) együtt a család. A nyilasok azonban egy őszi napon a nagymama kivételével kiterelik őket az utcára. Olvasás közben hirtelen végigsuhintott a félelem: csak nem elkezdődik a Gyárfás család „nagy utazása”? De csak az édesapát rángatják ki a sorból. Ő eltűnik örökre, legutoljára 1945 tavaszán látták Fertőrákoson. Endre és az édesanyja szerencsére hazakeveredik a Bécsi úti téglagyárból, ahol a zsidómentő Raoul Wallenberg is megfordult. Ők túléltek a holokauszt szörnyűségeit, bár a fiú csaknem odaveszett 1945 elején, amikor bombatalálat érte a Síp utcai közös vécét. A regény második részét, amely egy esztendő sűrítőmánya, ezzel a „megelőlegezett” drámai epizóddal indítja a szerző. Endre még időben meggondolta magát, nem maradt ott, hogy elvégezze a nagydolgot, felhúzta a nadrágját és bement a lakásba. Kétségtelenül tragikomikus, mosolyra fakasztó a situáció. Enyhé, visszafogott humor vonul végig a regényen, de azt nem tudom eldönteni, hogy mindez a konzerválódott emlékezet különös, sajátos frissességének következménye-e, vagy öregkori képzelőerő, netán írói reminiscencia varázsolta ilyenné a múltat? Sejt-hető-e valamiféle pajzánkodás, jó értelmű huncutkodás egyes időszakok és helyzetek hangulatának megteremtésében, elmesélésében? Leszögezhetem, hogy Gyárfás Endre műve mentes az önsajnálattól, a hatásvadász kesergésektől, a rájátszós, dramatizált érzelmeiktől; az író nincs közel, és nincs távol ifjúkori önarcképétől, nem határolódik el akkori önmagától, nem parolázik önmagával. Történeteket mond el gördülékenyen és vonzóan, izgalommal várjuk az újabb fordulatokat és élethelyzeteket, amelyekbe akaratán kívül sodródik. Emlékdokumentumai – függetlenül a leleskedő veszélyektől, a naponkénti nélkülözésektől, a betevő falatért való küzdelmeiktől – lírai hangvételűek; Gyárfás, mivel költő is, finoman szűrt fénnel vonja be a fenyegető háború és a holokauszt közelségében eltelt öt esztendőt. Nem taszítja a pokol mélyére „sorstalanságát”. Nincs oka rá, mert viszonylag békés mederben csordogál az élete, élvezzi a cionista gyerektáborok, a kis kibucok védelmét és közösségét („Nem fogtam fel, nem éreztem meg, »csupán« átéltem, hogy a közösség befogad, magához idomít, átlényegít. Mintha apró agyaggolyó lennék, melyet egy hatalmas, izmos kéz más golyókkal együtt egyetlen labdává gyurmázna. Ha elgurítanak, így már le tudjuk dönteni a tekebábokat.”) és a Joint, a zsidó segítségnyújtást támogatókat. A politikai mozgolódás örvényében, káoszában a táborok (Pest külterületén, Újszegeden és a Mátrában, ahol csomót köt a törülközőjére, hogy el ne cserélje máséval) biztonságot jelentenek, az élénk fantáziájú és süteményt imádó (a krémmel töltötteket szereti) srác a természettel, a gyakorlati

élettel ismerkedik. A cél, hogy felkészüljenek az *alijázásra*, az utazásra őseik, Palesztina földjére. A kis Gyárfás szinte szédítően várja az utazás pillanatát, gondolataiban minduntalan visszatér ehhez. Legáltalában ugyanilyen vehemenciával jár az agya a nemiség körül. Az író nem szemérmes, hőse szájába adja a „közönséges”, de ehhez a szöveggörnyezethez és atmoszférához jól illeszkedő szavakat, ő meg aztán, ha alkalma nyílik rá, és társat talál hozzá, ízlelgeti, kóstolgatja a kifejezéseket, a testi érintkezések elképzelt formáit. Muris, ahogy a Gyárfás csemete egy az egyben kiböki a testrészek és mozdulatok nevét: „Mindnyájan tudtuk már, hogyan zajlik a nemi élet. Én magam nem egyszeri megvilágosodással jutottam e fontos tudás birtokába. Fokozatos iskoláztatásom egyik lépcsőjét a Grósz testvérek hátsólépcsőházi tanfolyama szolgáltatta. Néhány részlet azonban még homályban maradt, például, hogy melyik baszástól esik a nő teherbe, és melyiktől nem.” Ez a fajta szabadszájúság a regényben nem egyenlő a céltalan, „csak azért is”-szerű ordenárésággal.

Már a Dob utcai társbérletben laknak, amikor Lea, a cionista aktivista *sékelt* ajánl neki: „ – Ha megalkul Izrael állam – kezdte a magyarázatot –, a sékel lesz a pénze. Mint kétezer éve. Az a sékel, amit mi, cionisták árulunk a tehetősebbeknek, afféle nyugta. Igazolja, hogy pénzt adtak a felszabadító mozgalomnak, pénzt, de lehetőleg nem százmilliárdokat, vagyis nem a naponta értéktelenedő magyar pengőt. Hanem öt, tíz, húsz, esetleg több dollárt. A fontot sem utasítjuk vissza. Hogy a pénz mire kell, arra már magatok is rájöhetek. Természetesen fegyverekre, hajóbérlésre, kibucok támogatására.” Endre így jut el Rátkai Mártonhoz, a híres színművészhez. Aztán egy napon a cionisták búcsú nélkül eltűnnek, felszivódnak, hiába keresi és kutatja őket makacsul. Az alijázás, a kivándorlás csupán ígéret marad. A negyedik osztályba készülő kilencéves fiú a Gundel étterem kerthelyiségén keresztül belóg az állatkertbe, és csalódásában elmerül az egzotikus állatok látványában. A mátyásföldi emlékek ide is elkísérik, mint ahogy az egész történetben vigasztaló motívumként újra és újra visszatér a determináns kertvárosi éden a villával, a fákkal és a Szilas patakkal. Az író előszeretettel applikálja az időszerű, lineárisan haladó eseményekbe a mátyásföldi közelmúltat. Visszakapcsolásai teljesebbé teszik a fiú habitusát. A beszerzett és elraktározott élmények nyilván segítették neki elviselni a korlátozott szabadsággal és veszteségekkel teli hónapokat. Pszichikai tűrőképessége a regénybeli megformálás alapján szilárd, alkalmazkodóképessége kifogástalan, nem veszti el illúzióit. A művet ez a releváns jellemábrázolás emeli a hazai holokausztirodalom legjobbjai közé. Endre különben ugyanazt az életet éli, mint a többi gyerek, nincs semmi extra a mindennapjaiban, ám a kegyetlen történelmi háttér, a fasizmus és a zsidóüldözés más keretet adott sorsának, az elbeszélte fél évtizednek. Amikor a mátrai cionista tábor elhagyják, így meditál: „Mi, Jákob »fiai«, egy bolyban mentünk, alig szóltunk egymáshoz. Hiába volt édes, ezúttal túl édes a reggeli tejeskávé, a szám íze keserű maradt. Már megint a hátam mögött hagyok valamit, amit megismertem, megszoktam, megkedveltem. Ugyanúgy elszomorított a búcsúzás, mint Mátyásföld, a Mikéfe és Újszeged elhagyásakor. Legtávolabbi őseim talán nem is állatok, hanem fák voltak, gyökereik kapaszkodó ösztöne az örökségem.”

Ezek a sorok őrzik, tartósítják az író töretlen humánumát, szellemiségét. Hűséges olvasóinak és barátainak talán jobb is, hogy nem lett semmi az alijázásból, hogy nem jutott el az „Ösújországba”. Itt maradt, itt írta meg eddigi könyveit, életműve itt lett a magyar és az egyetemes kultúra része.

Új kötetét régi, fekete-fehér családi fotók illusztrálják, amelyek az olvasó számára lehetővé teszik a helyszínek és a szereplők beazonosítását.

*Gyárfás Endre: Mátyásföld, alkonyuló éden
Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2013*

TEMPEVÖLGY

KULTÚRA, MŰVÉSZET, TUDOMÁNY

Kiadja:

a Balatonfüred Városért Közalapítvány

Felelős kiadó:

Molnár Judit, az alapítvány elnöke

Szerkesztőség:

Balatonfüred, Szent István tér 1.

telefon: (87) 581-237

e-mail: tempevolgy@balatonfured.com

Internetes megjelenés: www.balatonfured.hu

Készült:

a Prospektus Nyomda műhelyében, Veszprém, Tartu u. 6.

Támogató:

Balatonfüred Város Önkormányzata

Főszerkesztő:

Praznovszky Mihály

prazno46@gmail.com

Segédszerkesztő:

Tóbiás Krisztián

tobias krisztian@selerisproject.hu

Főmunkatársak:

Kocsis Zoltán (Budapest)

Szőcs Géza (Kolozsvár)

Tomaso Kemény (Milánó)

Szerkesztők:

Filep Sándor (Balatonalmádi)

Hudi József (Pápa)

Szálinger Balázs (Budapest)

Olvasószerkesztő:

Erdőháti Károly

Szerkesztőségi munkatárs:

Bagyinszkyne Hunyadi Katalin

Szerkesztőbizottság:

Balogh Miklós (Budapest), †Budai Katalin (Budapest)

Rácz Péter (Balatonfüred), Kovács András (Balatonfüred)

Szerkesztőbizottsági titkár:

Cserép László (Balatonfüred)

Lapterv és tördelés:

Navratil Ferenc

Megjelenik évente négyszer

Egy szám ára: 600 Ft

Megvásárolható: Balatonfüreden a városi könyvtárban, a Vaszary-villában,

Budapesten a Petőfi Irodalmi Múzeumban,

valamint megrendelhető az alapítványnál postai úton, postaköltséggel

163/985/1/2008

HU ISSN 1789-9265